

Retorički modul u nastavi hrvatskoga jezika

Knežević, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:435760>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported](#)/[Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-08**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku
Odsjek za kroatistiku

Iva Knežević

RETORIČKI MODUL U NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku
Odsjek za kroatistiku

Iva Knežević

RETORIČKI MODUL U NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA

Diplomski rad

Dr. sc. Gabrijela Kišiček, doc.
Izv. prof. dr. sc. Marko Alerić

Zagreb, rujan 2023.

PODACI O AUTORU

Ime i prezime: Iva Knežević

Naziv oba studija: Diplomski studij fonetike (smjer Govorništvo) / Diplomski studij kroatistike
(smjer Nastavnički)

PODACI O RADU

Naslov rada na hrvatskome jeziku: *Retorički modul u nastavi hrvatskoga jezika*

Naslov rada na engleskome jeziku: *Rhetorical module in Croatian language teaching*

Datum predaje rada: 1. rujna 2023.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOGA RADA

Ovim potvrđujem da sam osobno napisala diplomski rad pod naslovom

Retorički modul u nastavi hrvatskoga jezika

i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

Iva Knežević

Zagreb, rujan 2023.

Zahvala

Svojim roditeljima, ocu Hrvoju i majci Dajani, koji su prvi među zaslužnima za ovaj rad, od svega srca zahvaljujem. Kao i ostatku obitelji, hvala im na strpljenju, podršci i bezuvjetnoj ljubavi.

Onima koji su, a ti će se lako prepoznati, svakodnevno izdržavali moje stresom izazvane promjene raspoloženja, želim najprije čestitati, a potom i zahvaliti na velikoj motivaciji, ali i utjesi kada je bila potrebna.

Hvala mojim mentorima koji su svoje znanje nesebično dijelili, svojom stručnošću i iskustvom usmjerili ovaj diplomski rad na pravi put, a meni pružili vrijedan uzor.

Ovaj je rad najprije meni samoj, a zatim i svima ostalima, podsjetnik na to da i neplanirani putovi znaju voditi na lijepa odredišta.

Sadržaj

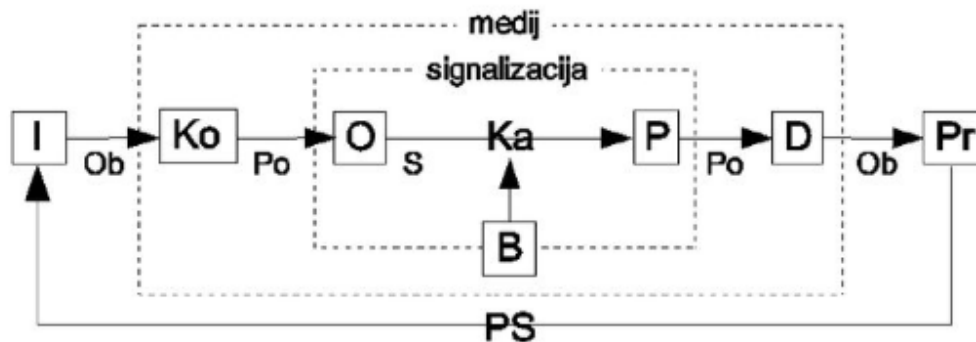
1. Uvod.....	7
2. Povijesni pregled retoričke pedagogije	11
2.1. Podučavanje retorike u Hrvatskoj tijekom povijesti i danas	19
3. Ciljevi rada i hipoteze.....	28
4. Retorika kao dio nastave predmeta Hrvatski jezik u srednjoškolskom obrazovanju i rezultati analize kurikula.....	29
4.1. Jezično-komunikacijsko područje	30
4.2. Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije	31
4.3. Analiza odgojno-obrazovnih ishoda Kurikuluma nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije.....	33
4.3.1. Prvi razred gimnazije.....	34
4.3.2. Drugi razred gimnazije	37
4.3.3. Treći razred gimnazije	42
4.3.3. Četvrti razred gimnazije	45
5. Prijedlog retoričkog modula unutar nastave predmeta Hrvatski jezik.....	49
5.1. Prvi razred gimnazije.....	49
5.1.1. Uvodni sat retorike	49
5.1.2. Komunikacija i komunikacijski bonton.....	50
5.1.3. Povijest retorike.....	50
5.1.4. Tehnike uvjeravanja – etos, patos i logos	51
5.1.5. Suvremene govorničke vrste	52
5.1.6. Publicistički stil: vijest, izvješće, reportaža, intervju	52
5.1.7. Izvedba intervjua	53
5.1.8. Životopis i autobiografija	53
5.1.9. Javni govor	53
5.1.10. Slušanje govora	54
5.1.11. Upute za sastavljanje govora i samostalni rad.....	54
5.1.12. Izvedba javnoga govora.....	55
5.1.13. Analiza govora.....	55
5.2. Drugi razred gimnazije	55
5.2.1. Privatna i javna komunikacija	55
5.2.2. Vrednote govorenoga jezika	56
5.2.3. Neverbalna komunikacija.....	56
5.2.4. Vježbe za glas i izgovor.....	57
5.2.5. Retoričke figure.....	58
5.2.6. Službeni razgovor.....	58
5.2.7. Argumentacija.....	58
5.2.8. Debata.....	59

5.2.9. Kompozicija govora: uvodni dio	59
5.2.10. Kompozicija govora: središnji dio.....	60
5.2.11. Kompozicija govora: završni dio.....	60
5.2.12. Izvedba javnoga govora.....	61
5.2.13. Analiza govora.....	61
5.3. Treći razred gimnazije	61
5.3.1. Analiza govora Martina Luthera Kinga: <i>I have a dream</i>	61
5.3.2. Analiza govora Vlade Gotovca: <i>Generali, Hrvatska se ne boji</i>	62
5.3.3. Raspravljajući tekstovi: priopćenje i predavanje.....	62
5.3.4. Oluja mozga	63
5.3.5. Pogreške u argumentaciji.....	64
5.3.6. Pogreške u argumentaciji – ponavljanje	65
5.3.7. Toulminov model argumentacije	65
5.3.8. Debata.....	66
5.3.9. Prevladavanje treme	66
5.3.10. Učenička izlaganja.....	67
5.3.11. Izvedba javnoga govora.....	67
5.3.12. Analiza govora.....	68
5.4. Četvrti razred gimnazije	68
5.4.1. Govor masovnih medija	68
5.4.2. Sastanak.....	68
5.4.3. Debata.....	69
5.4.4. Pregovori	69
5.4.5. Svečani govori.....	70
5.4.6. Izvedba javnih govora	70
5.4.7. Analiza govora.....	70
6. Tablični prikaz predloženoga retoričkog modula	71
7. Zaključak.....	79
Literatura	80
Sažetak	84
Summary	85

1. Uvod

Govor, koji Škarić (1991: 69) definira kao „optimalnu zvučnu čovječju komunikaciju oblikovanu ritmom rečenica, riječi i slogova“, temeljni je oblik komunikacije od najranije povijesti čovječanstva. Važno je pri njegovu definiranju razumjeti svaku pojedinu riječ definicije upravo zato što ju svaka temeljito precizira.

Za početak, govor je komunikacija. I dok svaka komunikacija nije govor, svaki je govor komunikacija. Škarić kao dijelove komunikacijskoga procesa (Slika 1) navodi izvor (I), kodirnik (Ko), odašiljač (O), kanal (Ka), primač (P), dekodirnik (D) i primatelj (Pr). Izvor pri komunikacijskome procesu proizvodi informaciju ili obavijest (Ob) koju kodirnik preoblikuje u poruku (Po), dok poruci odašiljač daje njezin materijalan oblik i preobličuje ju u signal (S), sposoban proći kanalom koji također ima materijalna svojstva. Primač i dekodirnik izvode obratan proces, pa tako primač signal pretvara u poruku, dekodirnik poruku preoblikuje u obavijest i usmjerava ju k primaocu. Na signal u kanalu utječe buka (B), odnosno sve neusklađenosti među dijelovima komunikacijskoga lanca koje ometaju komunikacijsku protočnost. Komunikacijski proces zatvorenim krugom čini povratna sprega (PS) kojom primalac obavještava izvor o prijemu obavijesti, odnosno o uspješnosti komunikacije (Škarić, 1991: 70).

Slika 1. Komunikacijski proces¹

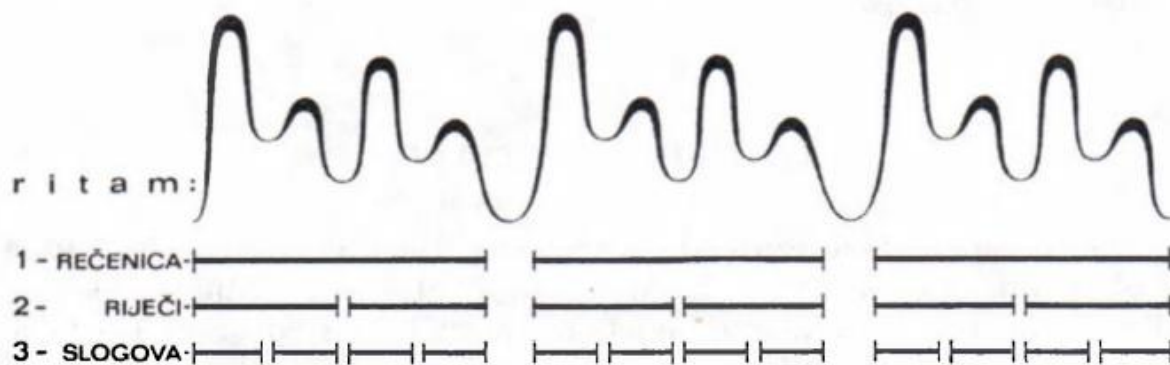
Govor je čovječja djelatnost, što znači da je svojstvena samo i isključivo čovjeku, ne i životinjama, stvarima ili pojavama. Pritom se govor ne mora odvijati između više osoba, nego je za njegovo izvođenje dovoljna samo jedna, zbog čega je u definiciji i korišten upravo pridjev *čovječja*, umjesto, možda, *međuljudska*. Poseban je oblik suzdržanog egocentričnog govora *unutarnji govor* ili *subvokalizacija*, koja ima sve attribute govora. Iako nulte veličine, subvokalizacija posjeduje i zvučnost, kao i mišićnu aktivnost (isto: 71).

¹ Preuzeto iz: Škarić, 1991: 70

Govor je zvučna komunikacija. Za njega je dovoljan svaki medij koji prenosi samo zvuk, poput telefona, radija ili gramofona, dok nijedan medij koji ne prenosi zvuk ne može uspostaviti govornu komunikaciju. Čovjek se, dakako, koristi i drugim zvučnim komunikacijama (zviždanje, pjevanje, smijeh, plač, uzdah, uzvik, krik ili klik), ali njih se ne smatra govorom. Iz toga, dakle, proizlazi da zvučna komunikacija, da bi se smatrala govorom, mora sadržavati i ostala govorna svojstva (isto: 72).

Govor je optimalna komunikacija, što znači da je čovjeku najbolji i najlakši način komuniciranja kojim bez vanjskih pomagala, s najmanjim mentalnim naporom i najmanjim utroškom energije postiže prijenos obavijesti (isto: 73).

Troritmičnost, čiji shematski prikaz donosi Slika 2, posljednje je važno obilježje govora i obuhvaća težnju ritma rečenice, riječi i slogova. Druge optimalne zvučne čovječje komunikacije, poput zviždanja, pjevanja i smijanja, ne ispunjavaju ovaj uvjet, pa ih se stoga ne smatra govorom. Troritmičnost omogućuje prepoznavanje govora i u stranome jeziku, kao i u predjezičnome dječjem govoru (isto: 75).

Slika 2. Troritmičnost govora²

Govor je u središtu retoričkoga područavanja kojim se i bavi ovaj rad. Unutar ovoga iznimno širokoga znanstvenog područja, autori se ne slažu jednoglasno oko definiranja pojma retorike. *Hrvatska enciklopedija* retoriku definira kao „umijeće i teoriju govorenja“ (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, mrežno izdanje, 2021). Ta definicija upućuje na potrebu za razgraničavanjem retorike od pojma govorništvo. Popović (1987: 12), oslanjajući se na Ciceronovo djelo *O govorniku* gdje retoriku smatra tehnikom (naukom), a govorništvo praksom (elokvencijom), retoriku označava teorijom, a govorništvo praksom. Popović se ovdje oslanja i na sofiste te njihovo poimanje retorike kao „teorije koja postavlja pravila za držanje dobrih govora, tj. pravila govorništva; zbog čega bi govorništvo označavalo vršenje prakse na

² Preuzeto iz: Škarić, 1991: 75

osnovu pravila koja postavlja retorika“ (Popović, 1987: 12). Značenje pojma retorika važno je tražiti, dakako, i u tumačenjima najvećih govornika, pa tako Ciceron navodi: „retorika je umijeće govorenja prilagođenog za uvjeravanje“, dok ju Aristotel opisuje kao „sposobnost uočavanja bitnog i primarnog svojstva kojim se može uvjeriti, a koje svojstvo krije u sebi svaki predmet ili pojava“ (Škarić, 2000: 9). Neizbježno je primijetiti uvjeravanje kao središnji pojam obiju definicija upravo oko kojega su se mimoilazila mišljenja stručnjaka tijekom povijesti definiranja retorike i zbog kojega je ona često dobivala negativnu konotaciju. Španjol Marković (2008: 15) uvjeravanje smatra glavnim ciljem retorike koji služi za upravljanje, zavođenje i manipulaciju. Dovodi se tako u vezu s propagandom koja se nedvojbeno pokazala opasnom i korištenom za ostvarivanje nemoralnih ciljeva. Dok su ju u obliku manipulacije masom koristili vođe i diktatori, poput Hitlera i Mussolinija, vođeni idejom „cilj opravdava sredstvo“ pri ostvarivanju vlastitih ideja, u suprotnost se ipak može staviti retoričko uvjeravanje koje se koristi logičnom argumentacijom s istinom u središtu. Kopper (prema Škarić, 2003: 9) tako smatra da je manipulacija onemogućena ako su ispunjeni određeni uvjeti. Govornik pritom mora pristati na ravnopravan odnos sa slušateljem, govoriti iz svojega vlastitog uvjerenja i jamčiti da neće primjenjivati nikakve kazne protiv slušatelja ako ga ne uspije svojim govorom uvjeriti. Slušatelj pak mora biti sposoban za ravnopravan razgovor, spreman promijeniti svoje mišljenje ako ga govornik uvjeri u drukčije i postupati po svojem uvjerenju (isto: 10).

Uzimajući u obzir navedene odrednice retorike, neupitna je važnost njezina ovladavanja. Svim važnim vještinama i onima koje čovjeku koriste cijeloga života, nastoji se ovladati od najranije dobi, odnosno od prve mogućnosti za to te s daljnjim usavršavanjem. Retorika je pritom vještina koja se proteže svim područjima ljudskoga djelovanja, privatnim i javnim životom, komunikacijom s osobnom važnošću ili onom poslovnom. Neupitno je, dakle, da mlade, odnosno učenike, s njom treba upoznavati od samoga početka školovanja. Širina njezina djelovanja, oblik mozaika koji povezuje najrazličitija područja, pruža širok spektar metoda kojima je učenike moguće poticati na govorenje. Podučavanje retorike u školstvu značajno doprinosi razvoju komunikacijskih vještina učenika, što je neophodno za uspješnu komunikaciju općenito, ali i onu u obrazovnome sustavu. Retorika u školama potiče kritičko razmišljanje učenika, usmjerava ih na ispravno promišljanje o informacijama i prosudbu njihove valjanosti u okolnostima kada su im predstavljene one najrazličitije među kojima je nužno izdvojiti točne i korisne. Uči ih prepoznati obilježja manipulativne komunikacije koja je u današnjem okruženju sve češća, a kojoj podlijevanje može imati iznimno negativne posljedice. Širina retoričkoga područja učenicima pomaže u širenju vidika i lakšem razumijevanju tuđih i različitih razmišljanja i stajališta te potencijalnom poistovjećivanju s

njima. Njihova komunikacija na ovaj način postaje otvorenija, a sami učenici spremniji na razgovor o najrazličitijim temama. Uspješno ovladavanje retoričkim vještinama doprinosi razvoju samopouzdanja učenika, osobito učenicima srednjih škola koji prolaze kroz jedno od najizazovnijih razdoblja odrastanja. Pomaže im svladati strah od javnoga govorenja i javnoga nastupa, ali i onoga privatnog. U svakodnevnom životu podučavanje retorike učenicima omogućuje uvjerljivo govorenje, uči ih metodama konstruktivnog iznošenja vlastitih misli i ideja te njihove argumentacije. Iako živimo u pretežito tehnološkom dobu, komunikacija je i dalje sveprisutna, a ona živa neizbježna je u svakodnevnom životu. Bez obzira na vrstu profesionalnoga razvoja i budućeg posla učenika, o uspješnoj komunikaciji ovisi ishod većine privatnih i javnih djelovanja. Osim djelatnosti poput novinarstva, marketinga, politike, prodaje ili školstva koje se zasnivaju na komunikaciji, ona je najčešće pozadinski faktor i svake druge djelatnosti. Sokrat je svojevremeno rekao: „Govori da te vidim“³ i time ukazao na snažnu povezanost govora s ostvarenjem samoga čovjeka i ispunjenjem svih njegovih potencijala. Sve su ovo razlozi itekako dovoljni za podučavanje retorike u školama, što još uvijek ipak nije dovoljno čest slučaj. Retorika se u hrvatskim školama rijetko pojavljuje kao zaseban predmet, o čemu će riječi biti u kasnijem dijelu ovoga rada. Ipak, kada se njezin trenutni status uspoređuje s onim davnim, antičkim, važnima se mogu uzeti riječi Vlade Pandžića (2001): „Gotovo su sve škole bile istodobno i govorničke škole u kojima je jedan od glavnih predmeta bilo govorništvo ili retorika... Nema dvojbe da su dobro govorno i pismeno izražavanje bili glavni ciljevi, najvažnije zadaće i svrhe odgoja i obrazovanja u starim civilizacijama.“ Nejasno je zašto je retorika u današnjem odgojno-obrazovnom sustavu izgubila na važnosti, ali nedvojbeno je da je nužna potreba za promjenom trenutne situacije. Na sličnom je tragu i Škarić (2003: 12) kada navodi: „Ako naše školstvo želi mladež cjelovito pripremiti za ovaj naš svijet i usmjeriti mu svijest prema njemu, onda kolebanja oko uvođenja retorike u škole ne može biti. Kolebati se može o količini te nastave i o načinima izvedbe, pa i o nazivu predmeta, koji se može zvati retorika, orotarstvo, govorništvo, govorna kultura, govorno izražavanje, govorna komunikacija ili kako drukčije.“ Ipak, kolebanja o navedenome još uvijek traju, stoga je cilj ovoga rada, počevši od povijesnoga razvoja retoričke pedagogije, donijeti prikaz o tome u kojemu se obliku retorika pojavljuje u hrvatskome školstvu, u sklopu kojih predmeta i na koji se način predaje te koje su retoričke teme obuhvaćene u izabranome udžbeniku hrvatskoga jezika. Zatim, predstavljen će biti zamišljeni retorički modul u sklopu predmeta Hrvatski jezik koji obuhvaća

³ <https://vodici-sibenik.hr/blog/govori-da-te-vidim-25>

najvažnije retoričke teme tijekom četiri razreda gimnazije, predviđen im broj nastavnih sati te načine njihove obrade.

2. Povijesni pregled retoričke pedagogije

Retorika se kao znanstvena disciplina pojavljuje još u antičkoj Grčkoj, a neke njezine ključne odrednice dugujemo Koraksu i Tiziji. Autori su prvih retoričkih priručnika, a dok je Koraks zaslužan za definiranje retorike kao umijeća uvjeravanja, Tizija je prvi razradio „govorničko umijeće“, odnosno *technê rhetorikê* koje se koristi u raspravama (Meyer i sur., 2008: 18–19). Uvjeravanje je prema njima, dakle, temeljni predmet retorike, a koncept vjerojatnosti glavni cilj. Neka je teza tako prihvatljivija, što je vjerojatnija.

Neizostavni su u kontekstu povijesti retorike sofist (sophistes – mudri ljudi), prvi učitelji retorike u antičkoj Grčkoj. Javljaju se u 5. stoljeću prije Krista, a redom su obrazovani, dobri govornici koji, unatoč heterogenosti u stavovima i podučavanju, u zajedničko središte svojega djelovanja stavljaju čovjeka, za razliku od dotadašnjih prevladavajućih kozmoloških i metafizičkih tema (*Hrvatska enciklopedija*, LZMK, mrežno izdanje, 2021). Također, novost koju su donijeli sofist jest otvaranje retorike prema javnosti. Sofisti su inicijalno djelovali na ulicama i trgovima te tako na nov način dijelili svoja znanja. Prepoznali su sudske procese kao važan dio životne kulture tadašnjega vremena, a one vlastite vodili su samostalno. Kada je bilo potrebe sami su tužili, a sami su se i branili upravo stoga što su vjerovali da ishod samoga sudskog procesa ovisi o vlastitim vještinama njegovih sudionika. Cilj je bio pobijediti po svaku cijenu. Upravo su potaknuti sve češćim sudskim procesima počeli otvarati vlastite govorničke škole u kojima je cilj bio osposobiti ljude, osobito one mlade, za javno-politički život i tako poboljšati njihov ugled. S vještinom uvjeravanja kao najvažnijom u sofističkom učenju usporedna je i zavodljivost riječi kojom su nastojali postići svoje ciljeve. Svojim su učenjem postigli veliku popularnost i bogatstvo, a upravo su to razlozi zbog kojih nisu bili omiljeni među Atenjanima. Također su i mnogi filozofi smatrali da je u središtu sofističkog učenja zapravo manipulacija i pokušaj zavaravanja mase, a ne nužno istina. Upravo prednost odabira riječi pred relevantnošću dokaza veže se uz pojam *psihagogije* za koji je zaslužan Gorgija (Meyer i sur., 2008: 18). Gorgija je među sofistima bio taj koji je osobito pridavao prednost stilu i smatrao da su lijepi govori ti koji izazivaju divljenje. U Ateni 431. godine pr. Kr. otvara školu u kojoj podučava dvije vrste govora: sudski i filozofski (isto: 21), a bio je majstor improvizacije i izumitelj figura, među kojima je iznimno važnima smatrao figure riječi. Upravo su one te koje doprinose harmoničnosti i ritmičnosti govora kojima je Gorgija opčinjavao Atenjane. Naglasak je Gorgija stavljao na prilagodbu govora publici koristeći se antitezama i upućujući tako na

poimanje retorike kao sposobnosti uvjeravanja u bilo kojoj temi. Važno je u Gorgijinu djelovanju istaknuti i *kairos*, odnosno situaciju, procjenu trenutka u kojemu je određeni argument primjeren s ciljem stvaranja prikladnoga govora.

Prema Carrilhu (isto: 20), za Protagoru pak govorničko umijeće nije cilj samo po sebi, nego je ono sredstvo koje vodi do uspjeha u raspravi. Protagora je naglasak stavljao na argumentaciju, pri čemu je svoje učenike podučavao zastupanju obiju strana jedne teze koristeći se argumentima koji joj idu u korist i onima koji joj se suprotstavljaju. I ova je praksa naišla na kritike. Kritizirao ju je Platon protiveći se učenju obrane teza u koje učenici ne vjeruju i osobno ne zastupaju. Kao što je već navedeno, sofisti su u središte svojega tumačenja stavljali samoga čovjeka. Prema Protagori ne postoji univerzalna istina, nego je čovjek njezino mjerilo, a istina je ono što je dano u određenom trenutku te ju pak u nekim temama i ne možemo dostići. Isto tako, Protagora je govorio o dijelovima govora, odnosno o njegovoj kompoziciji.

Retorika je, po svemu sudeći, u vrijeme sofista imala najbolju poziciju u obrazovanju. Sofisti su, kako spomenuti Protagora i Gorgija tako i drugi poput Prodika, Hipije, Trazimaha i Lizije, bili ti koji su, usprkos brojnim zamjerkama svojem radu, započeli prenošenje retoričkih znanja. I današnja im retorika duguje svoje brojne odrednice.

Iako slaboga glasa i uz nerijetko mucanje, u području retoričke pedagogije neizbježno je spomenuti i Izokrata, učenika Gorgije, Prodika i Tizije, a jednoga od najvećih grčkih, ali i učitelja govornišva općenito. Bio je logograf, govore je pisao za druge i nije ih sam izvodio upravo zbog govornih mana i slaboga glasa. Od velikoga značaja u podučavanju retorike, a ipak omražen, Izokrat je svojim kritičarima na primjedbe odgovarao da „ni brus ne reže, ali može naoštriti noževu“.⁴ Ugledni u društvu školovali su se upravo kod Izokrata. U svojem posvećenom pristupu nije primao više od devet učenika, a pretpostavlja se da ih je ukupno imao oko sto.⁵ Izokrat je smatrao da su za dobrog govornika potrebna tri osnovna čimbenika koja čine idealnu kombinaciju, a to su dobar učitelj, odnosno teorijska podloga, vježba i prirodan dar. Smatrao je da je retorika općeobrazovna cjelina koja dolazi na kraju podučavanja, a preduvjet su joj osnove morala i filozofije. Govor je, kao umijeće uvjeravanja, smatrao najvažnijim čimbenikom po kojemu se čovjek razlikuje od životinje te bez kojega ne bi bilo ni razvoja svijeta. Obrazovanje govornika široko je i nespecijalizirano. Učenicima je tako nastojao približiti moralne pouke opjevanih bogova i heroja. Filozofija pritom pomaže u razumijevanju etičkih problema, a retorika kao kruna znanja i kompetencija služi uvjerljivijem iznošenju mišljenja i nužna je za uspješan društveno-politički život. U svojem je podučavanju Izokrat

⁴ <https://nova-akropola.com/filozofija-i-psihologija/filozofija/izokratova-retoricka-skola/>

⁵ Isto.

nastojao, osim teorijskog, učenicima pružiti kvalitetno praktično znanje. Njegov je program tako podrazumijevao pisanje političkih i povijesnih rasprava, proučavanje klasične proze i poezije, ali i matematike. Svojim je učenicima omogućavao odlazak na sud i druga zakonodavna tijela kako bi imali priliku slušati najbolje govornike. Iako je ističući moral smatrao da se on ne može naučiti, proučavanje političkog diskursa, prema Izokratu, potaklo bi ljude na oponašanje onih ispravnih oblika ponašanja. Izokratovi su učenici učili sve vrste govora i nastojali ih prilagođavati različitim diskursima i situacijama, jer je upravo vježbu smatrao važnom kako za um tako i za tijelo. Govore su učili napamet i to je smatrao praksom važnom za stvaranje mentalne kondicije, izazovom koji priprema za veće mentalne napore.

Iako je među Izokratovim govorima sačuvan dvadeset i jedan, najvažnije je istaknuti *Panegirik*, *Protiv sofista* i *Antidosis*. Dok je *Panegirik* govor koji je u obranu Atene pripremao deset godina, *Protiv sofista* i *Antidosis* mogu se smatrati obrazovnim djelima nastalima u obranu tijekom sudskoga postupka, s pretpostavkom da se Izokrat njima brani od optužbi da kvari svoje učenike učeći ih govorima protiv suda i zakona.⁶ U djelu *Protiv sofista* Izokrat ih optužuje da se bave trivijalnim stvarima i prigovara im da svode retoriku na formalnu vježbu, dok političke posljedice svojega učenja podcjenjuju. Njegovo učenje retorike učinkovitost podređuje kreativnosti (Meyer i sur., 2008: 28) te se opire ideji čiste retoričke tehnike. Već spomenuto prilagođavanje diskursu i situaciji povećava tako uvjerljivost samoga govora i podrazumijeva sposobnost obnavljanja iste teme drukčijim odabirom riječi. Izokrat ovom obranom nastoji izdvojiti svoje djelovanje pred sofistima za koje kaže:

„Svakako, oni će ih naučiti rječitosti, gramatici, ne uzimajući u obzir prirodu svakog od toga, misleći da će biti ocijenjeni na račun izvrsnosti svojih obećanja... ne znajući da umjetnost ne pruža slavu onima koji se drsko hvale njom, već onima koji je mogu otkriti i izraziti sve što je u njoj... Najdoličniji je u ovoj umjetnosti onaj koji govori uistinu dostojno o svojoj temi... nemoguće je da govori budu dobri dok u njima nema opažanja doličnosti...“⁷

Ističe još kako on sam ne može stvoriti učenikov čvrst karakter niti ga podučiti vrlini, ali učenje retorike pomaže razvijanju ovih sposobnosti.

U 82. godini života Izokrat je napisao govor *Antidosis* u kojemu još jednom brani svoj život i rad te nastoji dokazati da podučavajući retoriku učenike podučava kako postati boljim čovjekom, građaninom, a time i vođom. Još se jednom protivi sofistima ističući da je vrijednost znanja koje prenosi na učenike veća od svih novčanih priloga koje je moguće steći, jer njime odgaja obrazovane građane koji će se znati prilagoditi u iznenadnim i kriznim situacijama.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

Naveo je i da učitelja, pa tako i njega samoga, treba cijeliti prema djelima njegovih učenika. Za razliku od Gorgije koji je smatrao da nije odgovoran za način na koji će njegovi učenici koristiti stečeno znanje, Izokrat je spreman podvrgnuti se kazni ako neki od njegovih učenika stečeno znanje koristi na negativan način i loše djeluje na društvo. Uzimajući u obzir sve navedeno, Izokrat je govorništvo zaista smatrao umjetnošću koja navodi na ispravan stav o pitanjima života i zajednice te jedinim načinom pravilnoga odgoja mladih ljudi. Iako Platonov suvremenik, Izokrat ipak nije dostigao njegovu slavu, ali njegov je obrazovni model itekako postavio standarde u podučavanju retorike u europskome školstvu sve do 18. stoljeća.

Retorika se pak u doba Rimske Republike smatrala ključnom za uspjeh. Predstavljala je sredstvo osobnoga napretka te naglašavala mudrost i stručnost osobe. S određenim odmakom, retorika je u rimsko doba imala ipak veću važnost no u antičkoj Grčkoj. Tema rasprava više nije bila što je retorika i je li ona važna, nego u kojemu obliku i kako ju podučavati. Bila je sastavnim dijelom školskoga programa počevši od osnovnih usmenih i pisanih vježbi naziva *progymnasta* na koje se nastavljalo sustavno učenje retoričkih pravila. Na njih su se vezale složenije deklamatorske vježbe *suasoriae* i *controversiae*, ovisno o tome je li riječ bila o sudskoj ili političkoj temi (Meyer i sur., 2008: 49).

Dok se u području antičke grčke retoričke pedagogije isticao Izokrat, u rimskoj predvodi Marko Tulije Ciceron, najveće ime među govornicima rimskoga svijeta. Ciceronovi su govori upravo slika cijeloga razdoblja s obilježjima samohvale te isticanjem vlastitoga ugleda i autoriteta. Ništa neobično s obzirom na to da se prvenstveno smatrao političarom i politiku ipak stavljao ispred filozofskog podučavanja. Njegova je filozofija tako prije svega služila za postizanje političkih ciljeva, kako vlastite obrane tako i poboljšanja Rimske Republike. Dok se mišljenja povjesničara razilaze oko toga kakav je Ciceron bio političar, svi se slažu u jednome – bio je dobar retoričar. Prije svega je Ciceron duboko vjerovao da dobar govornik, odnosno *perfectus orator*, nikako ne može biti netko tko nije mudar. On mora znati mnogo, i to o svemu ponešto, biti načitan, obrazovan, s visokom razinom opće kulture. Uz to, on mora biti duhovit, domišljat, općenito kulturni te dobre izvedbe. Prema Ciceronu, dobar govornik ima suptilnost logičara, misao filozofa, dikciju pjesnika, glas tragičara te izvedbu glumca.

Ciceronovo se stvaralaštvo ugrubo može podijeliti u tri kategorije: pisma i poezija, govori i filozofija. Uz velik broj pisama, pa čak i četiri zbirke, detaljniji uvid u Ciceronovu filozofiju dobiva se ipak iz njegovih ostalih djela. Od ukupno 106 govora sačuvano je njih 58. Dok su se u njegovo vrijeme govornici dijelili između onih raskošnoga i kićenoga stila te, s druge strane, onih koji su težili jednostavnosti, Ciceron se nije priklanjao nijednoj struji. Sлагalo se to sa stavom njegova učitelja Molona od Rodosa koji je vjerovao da bi govornik trebao

miješati različite stilove.⁸ U *Brutu* tako Ciceron pokazuje svu raskoš svojih znanja i sposobnosti, od poznavanja književnosti, filozofske i povijesne podloge, preko pravne stručnosti, pa sve do iznimne duhovitosti. Pisao je jasno, konkretno te navodio savjete kako postati vrstan govornik. Pisao je o toposima, dijelovima sudskoga govora, razradio sve važne postavke govora te propitivao retoriku kao umijeće. Upravo je s pomoću oblika dijaloga kojim je pisao uspijevaio izraziti različita stajališta bez direktnoga izricanja strane za koju se osobno zalaže. Njegova djela mahom predstavljaju spregu između filozofije i retorike kojom naglašava njihovu međuovisnost te ih obje smatra važnima za uspješnost govora. Prema Carillho (Meyer i sur., 2008: 49), Ciceron ove dvije discipline smatra komplementarnima po postupcima, a konvergentnima po ciljevima te navodi:

„Bez filozofije ne može biti elokventna čovjeka kakva tražimo, ne zato što bi sve bilo u filozofiji, nego zato što mu ona može pomoći kao što gombaonica pomaže glumcu (...). Doista, nitko o velikim i raznim stvarima ne može opširno i iscrpno govoriti bez filozofije“.

Za Cicerona ključ nije u formalnom znanju s učinkovitošću govora kao glavnim ciljem, nego nastojanje k ravnoteži forme i sadržaja. Upravo u tome leži shvaćanje retorike kao umijeća koje proizlazi iz kombinacije onoga što se može spoznati razumom i onoga što se spoznaje iskustvom.

S nastankom Rimskoga Carstva i sve većim gubitkom javne slobode, retorika značajno slabi na važnosti u odnosu na razdoblje Rimske Republike. Nejasna postaje razlika između retorike i književne kritike, a naglasak se prenosi na izvedbu. Dolazi i do pojave deklamacije, takozvane lažne retorike, s praksom vježbanja govora u zamišljenim situacijama. Inicijalno se provodila u učionicama, ali s vremenom je izašla i na ulice. Iako smanjene važnosti u javnome životu, retorika u doba Rimskoga Carstva ipak zadržava položaj u području obrazovanja.

Od iznimne je važnosti detaljnije se posvetiti liku i djelu Marka Fabija Kvintilijana, prvoga od države ovlaštenog učitelja govorništva. Nakon dvadeset godina uspješnog rada u školi te kao *professor emeritus*, posvetio se pisanju svojega udžbenika retorike *Obrazovanje govornika* ili *Institutio oratoria* (Pejčinović, *Inst. orat.* predgovor: 6). U ovome jedinom sačuvanom djelu nastoji sistematizirati dotadašnju retoričku tradiciju bez umetanja inovacija i vlastitoga mišljenja (Meyer i sur., 2008: 53). Iako se smatra svojevrsnim programom studija za obrazovanje govornika, Kvintilijan ovo djelo nije primarno pisao s ciljem oblikovanja udžbenika, nego potaknut vlastitim nezadovoljstvom radom svojih suvremenika u nastavi retorike upućujući na dekadenciju suvremenog stila i jezika. Ističe tako „odvratnost njegovih

⁸ <https://moderna-galerija.hr/tko-je-bio-ciceron-detljan-prikaz/>

suvremenika prema jednostavnom načinu izražavanja, njihov rđav ukus i njihovu ljubav prema blještavom sjaju, njihovo mučno i beskorisno naprezanje za poentiranim stilom, protkanim sporadičnim epigramskim izražavanjem“ (Pejčinović, *Inst. orat.* predgovor: 8). Obrušuje se i na učitelje gramatike koje osuđuje da „pod svojom kontrolom duže zadržavaju učenike koje su sebi prigrabili, nešto iz želje da bi što duže uživali mršavu plaću, nešto radi razmetanja da bi izgledalo da je znanje koje su oni obećali dati uistinu teško, a nešto i zbog njihova nepoznavanja predmetne materije ili zbog nemara“ (Pejčinović, *Inst. orat.* predgovor: 11). *Obrazovanje govornika*, važno za stjecanje uvida u pedagoške metode u rimskim školama, prema Kurcijusu je „vrlo privlačan traktat o čovjekovom obrazovanju u kome su iscrpno izloženi i pedagoški i didaktički elementi potrebni u nastavnoj praksi svih vrsta antičkih škola“ (Pejčinović, *Inst. orat.* predgovor: 15). Donosi raznovrsne podatke iz različitih područja te uz teoretski doprinos sadrži i razne upute za rad i primjere prakse. Donosi elemente važne za razvoj izvrsnog govornika uključujući odgoj i obrazovanje od najranije dobi, pa sve do trenutka potpunog ovladavanja umijećem govorništva (Mazur, 2022: 67). Kvintilijan tako prati moralni i intelektualni razvoj svojih učenika od početka rada do prvog javnog nastupa, pa i kasnije. Iako je za učenje govorništva, kako u Rimskom Carstvu tako, može se reći, i danas, najveću važnost imalo srednje i više obrazovanje, Kvintilijan je itekako naglašavao upravo važnost osnovnog obrazovanja i onoga koje kreće od najranije dobi. Zamišlja tako u svojem programu da odgoj i školovanje govornika traju, zapravo, cijeli život (Kišiček, 2011: 118). Naglašava često da je proces podučavanja retorike kompleksan zbog mozaičke prirode govorničkoga umijeća koje se sastoji od različitih vještina i znanja. Izrazito se protivi mišljenjima nekih svojih suvremenika koji su tvrdili da su najveći govornici zapravo bili bez teoretske naobrazbe, a njihovi su govori svejedno bili bogati i izražajni. U obranu govorničkoj naobrazbi kao primjer navodi da obrazovani govornici imaju bolji osjećaj za izbor i znaju se prilagoditi odgovarajućem stilu (Beker, 1997: 57). *Obrazovanje govornika* podijeljeno je u 12 knjiga koje redom tematiziraju problem obrazovanja govornika u djetinjstvu, definiranje retorike kao *bene dicendi scientia*, odnosno vještine dobrog govorenja, razliku između teze i hipoteze. Nadalje, navodi dijelove govora, razliku između tehničkih i netehničkih dokaza, problematizira komično, oponašanje, pamćenje i izvedbu (Meyer i sur., 2008: 54). Veliku ulogu ovdje imaju književnost i čitanje lektire pri čemu prednost daje grčkim piscima, a sam je Kvintilijan sastavio i listu pisaca vrijednu učeničke literature. Govoreći o dobrom govorniku, a samim time i dobrom čovjeku, dodjeljuje mu osobine poput hrabrosti, čestitosti i elokvencije. Iz toga upravo proizlazi i Kvintilijanova definicija retorike kao nauka o dobrom izražavanju koji uključuje sva dobra svojstva govorništva i cjelokupni govornikov moralni lik podrazumijevajući da čovjek ne može

postati dobrim govornikom ako i sam nije dobar. Tvrdi da samo idealan čovjek može biti govornik jer „onaj višnji bog i stvoritelj svijeta ničim drugim nije jače istakao razliku između čovjeka i drugih živih bića, nego što mu je dao dar govora“ (Pejčinović, *Inst. orat.* predgovor: 15). Uvidom u Kvintilijanov jezik i stil očito je da mu je uzor u pisanju bio Ciceron, a baš poput njega daje prednost moralnim i društvenim utjecajima retorike u odgoju. Iako ga se smatra iznimnim uzorom u području retorike, Kvintilijan pak navodi da ne postoje kruta pravila čak ni među njegovim riječima te čitateljima ostavlja slobodu da na temelju njegova učenja steknu neko svoje, novo i slobodno mišljenje.

U srednjemu je vijeku pak retorika bila dijelom temeljnog obrazovanja unutar Crkve pri čemu joj je cilj bio poboljšati propovijedi i interpretaciju Svetoga pisma. Iako je njezino podučavanje bilo otvoreno javnosti, ipak je najviše bila usmjerena na crkveni život. Uz njezina prožimanja kroz različita područja, u srednjemu vijeku veću važnost dobiva u kontekstu vjerske struje usredotočene na *elocutio*, odnosno formu govora, umjesto na njegov sadržaj. Formira se tako retorika u propovijedno umijeće vrednujući vještine pisanja i pjesničko sastavljanje pisama (Meyer i sur., 2008: 69–73). Glavnim retoričkim autoritetom 13. stoljeća smatra se Boecije, a s obzirom na njezin smanjen utjecaj, u skladu s prevladavajućim stavom ovoga razdoblja, retoriku sve više podređuje dijalektici. Dok u skladu s novim mišljenjima retorika predstavlja neprekinuti retorički tijek, dijalektika znači dijalošku formu. Ona gubi svoju teorijsku važnost i područja koja je nekada obuhvaćala pronalaze se u srednjemu vijeku upravo u dijalektici. Retorika je dijelom zadržala mjesto u obrazovanju i to u sklopu europskih sveučilišta poput onoga u Bologni, Parizu, Oxfordu, Napulju, Sevilli... Unutar osnovnih područja podučavanja, odnosno *studium generale*, koja su obuhvaćala medicinski, pravni, teološki i filozofski fakultet, retorika se podučavala negdje između dijalektike i gramatike s često nejasnom granicom između dviju znanosti. Prema Timmermansu (Meyer i sur., 2008), ona često služi nekoj od navedenih disciplina: „vježbe uvjeravanja čas primjenjuju već naučena gramatička pravila, čas uvode učenika u umijeće zaključivanja i njegove silogizme“. Dominantna metoda podučavanja retorike na srednjovjekovnim sveučilištima bila je skolastika, filozofija koja je objedinjavala Aristotelovu filozofiju i teologiju s ciljem objašnjavanja crkvenih dogmi. Kao jedni među rijetkim obrazovanim ljudima, redovnici su bili predstavnici skolastike, a najpoznatiji su sv. Franjo Asiški, sv. Toma Akvinski, Roger Bacon, sv. Bonaventura...

Dok je u središtu srednjovjekovne retorike Bog i tumačenje Božje riječi, renesansa donosi preokret u središtu svojega zanimanja. Odmiče se od Boga kao središnje figure i glavni predmet zanimanja i stvaranja postaje čovjek. Preteče su renesanse Dante, Petrarca i Boccaccio uveli u tu novu ideju i razmišljanje da čovjek možda također posjeduje stvaralačku moć. Čovjek

iz promatrača i čitatelja Božje riječi postaje stvaratelj novih sadržaja i formi. Utjecaj retorike ovisio je, dakako, o društveno-političkim okolnostima i vjerskim ograničenjima koja su počela popuštati krajem 14. stoljeća. Tek s pronalaskom izgubljenih retoričkih priručnika retorika ponovno dobiva svoj predmet, a retoričko se znanje sistematizira. Započinje definiranje njezinih osnovnih termina, smatra ju se temeljem obrazovanja i čimbenikom važnim za politički probitak. *Rhetorica ad Herrenium* bila je temelj za razumijevanje strukture retorike. Prvi se put u njoj spominju retorički kanoni pri čemu je najveća pozornost posvećena *inventiu*, odnosno argumentaciji. Prvi je put dana klasifikacija figura, te je stoga važna za poimanje stila latinskog jezika. Otkrićem Kvintilijanova *Obrazovanja govornika* renesansna retorika dobiva novo važno uporište i novi autoritet u podučavanju, ali i zanimanje za moralnu dimenziju retorike. Nije procvat retorike čovjeku donio samo vlast nad razumom (*logosom*), nego i pitanje odnosa *etosa* i *patosa* kao moralnoga i načela užitka. Suprotstavljaju se mišljenja o uporabi jezika i pridavanja važnosti vjerodostojnosti jezika ili njegovoj snazi. U kasnoj se renesansi retorički postupci mahom pak svode na ornamente i izvedbu kao središte važnosti. Nije neobično stoga što se u renesansi među govorničkim vrstama ističu epideiktički govori uzvišenoga stila ispunjeni vrlinama i hvalama. Tako u osnovnom, već spomenutom, sukobu *etosa* i *patosa* leži upravo i sukob žanrova, konkretnije epideiktičkog kojemu je cilj uzvišenost i užitak te deliberativnog s ciljem korisnosti (Kišiček, 2019: 330). Važan za isticanje razlika između retorike i dijalektike u renesansi bio je nizozemski znanstvenik Rudolph Agricola. Retoriku podređuje dijalektici, a najvažnijim zadatkom govora smatra podučavanje. Podučavanje, prema Agricoli, podrazumijeva argumentaciju, logičko zaključivanje i povezivanje otprije poznatoga s novim saznanjima. Dok još govori o dijalektici u širem smislu i emocijama, stilu i figurativnosti se ne posvećuje jer ih smatra područjima retorike. Svojim iznimnim radom Agricola je itekako utjecao na nasljednike poput Erazma Roterdamskog i Petrusa Ramusa. Nizozemski stručnjak za gramatiku i retoriku Erazmo Roterdamski pridružio se struji koja se direktno protivila govorničkoj manipulaciji i umjetno izgrađenom umijeću govora te se zalagala za spontanost, iskrenost i nadahnutost vjerom. U svojem pamfletu *Ciceronovac ili o najboljoj elokvenciji* zalagao za prevlast *etosa*, građanskoga i moralnoga ideala retorike koja svoje temelje gradi u dobroti i istini, a odmiče se od estetike kao prioriteta i kao takva je ključna za propovjedništvo. Najznačajniji Agricolin nasljednik bio je Petrus Ramus, odnosno Pierre de La Ramee. U Francuskoj je bio profesor elokvencije i filozofije te voditelj retorike na fakultetu. Posljednja se činjenica čini gotovo nevjerojatnom s obzirom na to da je, baš poput Rudolpha Agricole, i Ramus isticao razlike retorike i dijalektike pri čemu je retoriku zanemarivao, a važnost dijalektike naglašavao. Ramus je kao cenzurirani, a kasnije i zabranjivani autor smatrao

da bi najvažniji dijelovi govora, *inventio*, *dispositio* i *memoria*, trebali pripasti u područje dijalektike uslijed čega bi se retorika svela na *elocutio* i *pronuntiatio*. Umanjuje tako retoričku vrijednost na razinu estetike podrazumijevajući pod *elocutio* trope i figure, a pod *pronuntiatio* glas i geste. Retorika do Ramusa nije bila shvaćena u toliko uskom opsegu.

Bavljenje retorike u nadolazećim razdobljima u svojem je zanimanju pretežito imalo kvalitetu argumentacije, metode retoričkoga izražavanja te uspješnost njezinih ishoda. Dok se tijekom povijesti retorika borila za svoje mjesto s bliskim znanostima, sredinom dvadesetog stoljeća ponovno dobiva na važnosti. Koncept publike i o njoj ovisne argumentacije glavna je tema razdoblja, dok je retorička pedagogija zanemarena.

2.1. Podučavanje retorike u Hrvatskoj tijekom povijesti i danas

Nema mnogo poznatih izvora o najranijem školstvu u Hrvatskoj. Došavši na novonaseljeno područje Hrvati su prihvatili kršćanstvo, a u školama se priklonili već postojećoj rimskoj kulturi i latinskom pismu. Govoreći o govorničkom umijeću, ono je među Hrvatima dolazilo do izražaja na narodnim i državnim saborima od 8. do 11. stoljeća, a proizlazilo je, dakako, iz potrebe za poboljšanjem sudbine samoga naroda. Iznimno govorničko umijeće pripisuje se, prema povijesnim izvorima, knezu Branimiru te kraljevima Tomislavu i Petru Krešimiru IV. (Pandžić, 2007: 111). U srednjemu je vijeku hrvatsko govorničko školovanje bilo na zavidnoj razini i to, slično kao u drugim europskim državama, u sklopu obuke redovnika u samostanima. Dolaskom dominikanaca na hrvatsko područje širi se i kultura podučavanja govorništva kao glavnog školskog predmeta, a time i glavnog preduvjeta za ređenje. Gdje bi otvorili samostan, dominikanci bi također otvorili početne i srednje škole. U Bosni pak dominikanci nisu imali jednakoga uspjeha, pa su ih zamijenili franjevci čiji su se odgoj i propovijedanje temeljili na vrijednostima požrtvornosti i siromaštva. Svoje su mlade ljude, u skladu sa životnim uvjetima, i u govoru učili sličnom odabiru riječi – skromnim, blagim i poniznim, ali snažnima u vjeri. Hrvatski je jezik bio jedan od diplomatskih jezika u Carigradu zahvaljujući upravo bosanskim franjevcima i njihovoj besprijekornoj naobrazbi (isto: 114). Dio njihove pedagoške prakse bila je prilagodba govora različitoj publici s ciljem njegova boljeg prijema. U sklopu osnovnih, odnosno humaniornih škola retorika je, uz gramatiku i dijalektiku, bila obvezna u sklopu *triviuma*, dok se u visokim školama podučavala u sklopu propovjedništva i mudroslovlja. Retorička se praksa temeljila pritom, između ostaloga, na prepisivanju Biblije i komentiranju Platonovih i Aristotelovih djela. Dok se većinski dio franjevačke govorničke naobrazbe stjecao u višim razredima gimnazije, taj je dio poduke kasnije ipak prebačen u bogosloviju. Temeljila se na vježbama izražajnog čitanja različitih tekstova i pisanju

kranoslova (isto: 118). Nastavlja se podučavanje govorništva i dolaskom prvih isusovaca u Zadar, a zatim i u Dubrovnik. Isusovačko se govorništvo 17. stoljeća pokazalo hvale vrijednim pri obnovi europskog katoličanstva. Govorništvu opada položaj u području podučavanja tijekom 19. stoljeća zbog skretanja pozornosti na pisano izražavanje. Hrvatski su govornici, tradicijom dobro potkovani, ipak uspijevali pokazati svoje umijeće, i to osobito u državnim saborima. Neizbježno je u ovome kontekstu spomenuti Ivana Kukuljevića Sakcinskog koji je 2. svibnja 1843. održao prvi zastupnički govor na hrvatskome jeziku, a za hrvatski je jezik još značajniji bio 23. listopada 1847. kada je otvorena rasprava za uvođenje hrvatskoga jezika umjesto latinskoga. Uz usklik Ivana Kukuljevića Sakcinskog: „neka se živi narodni jezik posve i u svemu uzvisi na ono isto mjesto, na kojem bijaše sve do sada mrtvi jezik rimski ili latinski“⁹, prijedlog je i prihvaćen. S dolaskom hrvatskoga jezika na mjesto službenoga, u gimnazijama je započelo njegovo učenje, uz učenje hrvatske književnosti. Vrijeme je to kada je naglašavana potreba za pripremanjem učenika za prikladno govorno i pisano izražavanje. S 20. stoljećem u Hrvatskoj je, kao i u ostatku Europe, nastupilo razdoblje stagnacije za govorništvo i njegovo podučavanje. S još uvijek naglaskom na pisanom izražavanju, u nedemokratskim je društvima onima koji su se zanimali za retoriku preporuka ipak bila šutnja (isto: 124). U komunističkom poretku govorništvo je isključeno iz škola, a potiskivanjem svakog oblika slobodnog govorenja zamrlo je i govorništvo kojega bez slobode govora i nema. Njegovi su se ostaci u obrazovnim ustanovama mogli pronaći u učiteljskim školama u sklopu podučavanja metodike. Uz to, govorništvo je bilo prisutno na teološkim studijima koji pak nisu bili priznati od strane države. Cilj vlasti nikako nije bilo podučavanje mladih govorništva jer ono širi njihovu sposobnost kritičkog razmišljanja, a takav narod značio je opasnost za vladajuće.

Krajem 20. stoljeća mijenjaju se društveno-političke okolnosti, a time i stav prema govorništvu. Otvaraju mu se brojni putovi i širi se svijest o važnosti javnoga govora i umijeća dobroga govorenja. Baš kao što Ivo Škarić u predgovoru knjige *Glasoviti govori* navodi: „Govorništvo je alat demokracije. Demokracije ne može biti bez govorništva, ali i obrnuto – demokracija pogoduje razvoju govorništva. Želi li tko ukinuti demokraciju, najprije mora utišati govor“ (Zadro, 1999: 10), odnos vlasti i govorništva recipročan je. Ivo Škarić, hrvatski akademik, jezikoslovac, fonetičar i retoričar, prepoznao je važnost ne samo posjedovanja govorničkog umijeća nego njegova stalnog prenošenja na mlađe generacije kao preduvjeta za uspješan poslovni, ali i privatni život. Osnovao je tako 1992. godine u Malom Lošinju tečaj govorništva u obliku Govorničke škole za srednjoškolce iz Hrvatske, ali i one iz drugih država

⁹ <https://marinknezovic.files.wordpress.com/2016/08/kukuljjevicgov.pdf>

kojima je hrvatski jezik materinski. Ovaj je projekt nastao u suradnji s Odjelom za fonetiku Hrvatskog filološkog društva. Tečaj je to koji se održavao dva puta godišnje tijekom devet dana u studenome i ožujku. Program škole bio je podijeljen u pet stupnjeva kroz rad s mentorima: početni, srednji, napredni, završni i tečaj za usavršavanje.¹⁰ Za polaganje svakog stupnja potreban je uspješno položen prethodni, a za njegovo je polaganje bilo potrebno sastaviti govor prema načelima Škole. Početni je stupanj podrazumijevao slušanje govora prethodnih generacija Škole, učenje retoričkih figura, upoznavanje s teorijom, modalnim izrazima i profiliranjem publike. Važne su bile i vježbe svladavanja treme. Srednji je stupanj značio testiranja fluentnosti govora, vježbe argumentacije, razumijevanje neverbalnih znakova, prepoznavanja smicalica te sudjelovanje u debati. Sljedeći je, napredni stupanj uključivao ispravno korištenje humora u govoru, ali i dijaloške vrste poput pregovora i *brainstorminga*. Improvizacija je bila sastavni dio završnog stupnja, kao i vježbe prigodnih govora te upoznavanje s govorom u parlamentu i na sastancima. Konačno, tečaj za usavršavanje obuhvaćao je znanja svih prethodnih stupnjeva s naglaskom na kratkim retoričkim vrstama, govornoj izvedbi te odnosu prema neprijateljskoj publici. Govornička škola nije podučavala samo teorijsko i praktično retoričko znanje, nego je učenicima pružila i znanja o njezi glasa vježbama za glas i izgovor. Ovaj tečaj završavao je izvedbom govora svih polaznika i odabirom onog najboljeg.¹¹ Važno je naglasiti da je Govornička škola Ive Škarića bila izvaninstitucionalan način prenošenja značajnih retoričkih znanja, a ujedno je i povezivala mlade iz različitih krajeva Hrvatske.

Kultura podučavanja govorništva i govornoga izražavanja općenito u Hrvatskoj je daleko od uzlazne putanje. Retorika u hrvatskim osnovnim i srednjim školama nema stalno mjesto i podučava se najčešće u sklopu predmeta Hrvatski jezik, a tek u ponekim školama fakultativno kao zaseban predmet. Prema *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (NN, br. 87/08), izbornim se predmetom smatra onaj čije je izvođenje obvezno tijekom cijele školske godine za sve učenike koji se za njega opredijele. Izborni predmeti imaju alternativu i učenici ih odabiru među ponudom obveznih izbornih predmeta. Ako učenik uz određeno dopuštenje prestane pohađati izborni predmet, mora ga zamijeniti drugim izbornim predmetom iz ponude. Predmeti koji se u srednjoj školi izvode fakultativno organizirani su na temelju kurikula koji donosi škola te u skladu s njezinim mogućnostima, a s ciljem zadovoljavanja interesa učenika. *Nacionalni okvirni kurikulum* dokument je koji donosi osnovne sastavnice predškolskoga, općega obveznog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja.

¹⁰ https://hr.wikipedia.org/wiki/Govorni%C4%8Dka_%C5%A1kola

¹¹ Isto.

Temeljni je to dokument u kojemu su sadržane sastavnice: vrijednosti, načela, ciljevi, sadržaj i opći ciljevi odgojno-obrazovnih područja, vrednovanje učeničkih postignuća te vrednovanje i samovrednovanje ostvarivanja nacionalnoga kurikula (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH [MZOŠ], 2011: 16). Unutar Kurikula razlikuju se jezgrovni (odnosi se na sve učenike i za sve je jednak i obvezan), razlikovni (obuhvaća jedan ili više izbornih predmeta na nacionalnoj i/ili školskoj razini) te školski kurikul koji se odnosi na fakultativne predmete, izvannastavne aktivnosti, različite projekte, izbornu, kao i dopunsku te dodatnu nastavu. Fakultativni predmeti koji su navedeni unutar školskoga kurikula su: Građanski odgoj i obrazovanje, Kultura govora i slušanja, Medijska kultura, Hrvatska tradicijska kultura, Govorništvo, Profesionalna orijentacija i vlastita budućnost, Informacijsko-komunikacijska tehnologija, Arhitektura, Okoliš i kulturna baština, Dramski odgoj, Prevencija ovisnosti, Domaćinstvo, Ručni rad, klasični jezici te ostali predmeti koje škola organizira po vlastitoj volji. Iz navedenoga je vidljivo da se podučavanje govorništva svrstalo u skupinu koja nije obvezna, te je samim time njegova važnost potisnuta i nedovoljno prepoznata. Neki oblik podučavanja govorništva provodi se u nekolicini gimnazija, i to većim dijelom privatnih u Zagrebu. Ponižavajuća je za bogatu kako svjetsku tako i hrvatsku retoričku tradiciju činjenica da je važnost kvalitetnog usmenog izražavanja prepoznata od strane tako malene skupine pedagoških radnika dok je potreba nemjerljivo veća.

Prva škola u Hrvatskoj koja je uvela predmet Retorika bila je Klasična gimnazija u Zagrebu. Retoriku su kao fakultativni predmet u nastavu uveli 1995. godine, a Škola uspješno surađuje i s Odsjekom za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.¹² Prema Školskom kurikulu za školsku godinu 2022/23. ciljevi su predmeta Retorika usvajanje osnovnih retoričkih pojmova i povijesti retorike, ovladavanje govorničkim umijećem s pomoću govornih vježbi, prepoznavanje suodnosa retorike i srodnih znanosti.¹³ Cilj je kod učenika razviti kritičko mišljenje, tolerantnost, osjećaj suosjećajnosti te graditi zajedništvo među učenicima. Ukupan broj sati tijekom školske godine je 70, u obliku izvođenja jednom tjedno po dva školska sata. Školski kurikul Klasične gimnazije u Zagrebu dostupan na mrežnim stranicama Škole ne nudi iscrpnije informacije o načinima postizanja navedenih ciljeva i metodama rada pri ostvarivanju ishoda. Prema Ore, učenici nastave govorništva, između ostalog, izvode debatu, uče o frazama

¹² http://www.gimnazija-klasicna-zg.skole.hr/fakultativna_nastava/retorika

¹³ http://gimnazija-klasicna-zg.skole.hr/upload/gimnazija-klasicna-zg/images/static3/892/File/2022_23_Skolski%20kurikulum_final_web.pdf

i frazemima u govoru, argumentaciji i argumentacijskim pogreškama te primjenjuju stečena znanja o intervjuu (2015: 26).

U sklopu fakultativnog dijela nastavu retorike također provodi XVIII. gimnazija u Zagrebu. Nastava je ponuđena učenicima od drugog do četvrtog razreda škole s time da ju učenici drugog i trećeg razreda pohađaju unutar 35, a učenici četvrtog razreda unutar 32 školska sata tijekom školske godine. Kao ciljevi se navode samostalno sastavljanje i izvođenje javnog govora u skladu s pravilima govorničke struke, kritičko analiziranje poruka u javnim medijima, razvijanje interesa za vlastiti jezik uz obogaćivanje jezičnog izričaja, primjena govorničkih vještina u svakodnevnim životnim situacijama, razvijanje svijesti o važnosti uvažavanja tuđih mišljenja te ostvarivanja uspješnog dijaloga.¹⁴ Teme koje se u XVIII. gimnaziji obrađuju u sklopu predmeta Retorika razlikuju se ovisno o stupnju podučavanja, a obuhvaćaju učenja o povijesti retorike, njezinoj ulozi i važnosti retoričkoga umijeća u demokratskom društvu (isto: 22). Metode korištene u nastavi Gimnazije su grupni i samostalni rad, analize različitih materijala, radionice te vježbe uloga uz obvezno pisanje osvrta na svaki sat. Prema školskome je kurikulumu kao oblik praktičnoga dijela nastave predviđena organizacija tematske tribine, radionice s retoričkim temama, analize, osvrta, kao i posjet sjednici Hrvatskoga sabora ili nekom drugom obliku javne govorničke izvedbe, ovisno o okolnostima i mogućnostima. Na školskim su stranicama priloženi različiti dokumenti koji daju uvid u izvođenje nastave, primjere zadataka, učeničkih govora i nastavne aktivnosti, školske i izvanškolske.

U školskom su kurikulumu Privatne gimnazije i strukovne škole „Svijet“ informacije o nastavnom planu i programu izbornih predmeta, izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti te drugih odgojno-obrazovnih aktivnosti nešto detaljnije navedene. Škola, u skladu s programom općeg obrazovanja te programom strukovnog obrazovanja, teži njihovoj integraciji i spoju vještina struke s općim znanjem i kulturom.¹⁵ U sklopu jezično-komunikacijskog područja Školi je cilj učenicima omogućiti stjecanje znanja i vještina povezanih s jezikom, komunikacijom i kulturom. Nastoji se tako potaknuti učenike na izražavanje vlastitih misli, osjećaja i stavova. Pruža im se mogućnost stjecanja vještina slušanja, govorenja, čitanja i pisanja nužnih za sadašnji, ali i budući život i rad. Potiče ih se na razumijevanje različitih medija te izvora informacija i procjenu njihove pouzdanosti. Razvoj komunikacijskih vještina Škola ističe i unutar društveno-humanističkog područja uz razvoj organizacijskih i socijalnih vještina

¹⁴ http://gimnazija-osamnaesta-zg.skole.hr/upload/gimnazija-osamnaesta-zg/multistatic/410/Kurikul_za_sk._god._2022-2023_.pdf

¹⁵ <https://privatnagimnazijasvijet.hr/repositorij/skolski-kurikulum.html>

te prihvaćanje drugog i drukčijeg. Predmet Retorika u Privatnoj gimnaziji i strukovnoj školi „Svijet“ provodi se tijekom četiri razreda. U prvome razredu nastava počinje od povijesnog pregleda i razvoja retorike i njezinih općih odrednica. Učenicima su predstavljene vještine slušanja i pravila govornoga bontona. U prvome je razredu još u planu obrada retoričkih vrsta, kompozicija govora i tema *Govor kao temeljna retorička vrsta*. U drugome se razredu obrađuje logika, afektivno i poetsko u govoru te retoričke figure. Radi se na govornoj izvedbi s pomoću vježbi za smanjivanje treme i straha od govora te vježbama za glas, kao i na neverbalnoj komunikaciji. Retorika u trećemu razredu donosi teme poput modalnih izraza, retoričkih smicalica i prilično detaljnoga pristupa argumentaciji. Od retoričkih vrsta naglasak je na *brainstormingu* i debati. Četvrti razred nastavlja se na retoričke vrste, pa tako učenici imaju priliku uvježbavati pregovore i sastanak. Slijedi i oblik usustavljanja trogodišnjeg obrazovanja s naglaskom na javnom govoru u medijima, promidžbenim aktivnostima te u području struke. Prilikom hospitacija u školi „Svijet“ studenti Odsjeka za fonetiku Filozofskog fakulteta imali su priliku nazočiti učeničkoj izvedbi debate i uvjeriti se u vrlo predan prisup retoričkim temama, a naročito retoričkoj praksi. Informacija o broju sati i nastavnim metodama na školskim mrežnim stranicama nema. Pristup podučavanju retorike u Privatnoj gimnaziji i strukovnoj školi „Svijet“, prema informacijama na mrežnim stranicama Škole i osobnom iskustvu prakse, obuhvaća širok spektar retoričkih tema važnih za opće i konkretno znanje u ovome području, kao i iznimno važnu praksu učenicima korisnu za svladavanje retoričkih vještina i njihovu primjenu u drugim područjima.

Gimnazija „Fran Galović“ u Koprivnici od svih dostupnih nudi zasigurno najdetaljniji prikaz rada unutar predmeta Govorništvo koji nude u ponudi izbornih predmeta. Škola je itekako prepoznala važnost komunikacijskih vještina u svakodnevnom životu, ali i na tržištu rada. Nastoje svojim učenicima tako pružiti što kvalitetniju podlogu za nadolazeća iskustva i osposobiti ih za javno govorenje. U program škole predmet Govorništvo uveden je prije 18 godina, a godine prakse pokazale su da ga upisuju učenici željni poboljšanja svojih govorničkih sposobnosti te svladavanja straha i treme u javnome govorenju.¹⁶ Program predmeta zamišljen je kao proširenje sadržaja predmeta Hrvatski jezik, konkretnije njegova područja jezičnog izražavanja. Ističu povezanost ovih dvaju predmeta, osobito na razini pisanja eseja i osmišljavanja govora. Naglasak je i kod jednog i kod drugog na logičnosti, smislenom povezivanju, strukturalnom oblikovanju, prikladnosti jezika i stila, a baš kao esej, i govor

¹⁶ <https://pogledkrozprozor.wordpress.com/2010/01/30/nastava-izbornog-predmeta-govornistvo-u-gimnaziji-%E2%80%9Efran-galovic%E2%80%9C-koprivnica/>

podrazumijeva pravilnu uporabu hrvatskoga jezika. Škola „Fran Galović“ nastoji učenike na svim razinama osposobiti za ravnopravno sudjelovanje u demokratskom društvu i pripremiti za sve izazove koje donosi moderan život. Svjesno da su navedene vještine zanemarene u obuci srednjoškolaca, vodstvo Škole inzistira na razvijanju što sposobnijih, obrazovanijih i sigurnijih budućih govornika. Ovu vještinu neizbježnu u svakodnevnom životu kod učenika se pospješuje različitim oblicima slobodnog istraživanja, prikupljanja građe, usustavljanja podataka, argumentiranja i dokazivanja.¹⁷ Vrlo konkretno znanje nastoji se u Školi prilagoditi svim područjima u kojima će se učenici pronalaziti, pa tako ističu korist dobrih govorničkih vještina u humanističkim, društvenim, prirodoslovnim i tehničkim područjima. Program predmeta Govorništvo donosi ciljeve koje se nastoji postići izvođenjem predmeta, kao i nastavni sadržaj.

Prvi je cilj proučiti i snalaziti se u oblicima javnoga govora, odnosno u suvremenim govorničkim vrstama. Za ostvarivanje ovoga cilja potrebno je učenike upoznati s temeljnim retoričkim pojmovima i osnovnim karakteristikama govornih žanrova i vrsta. Na konkretnim primjerima učenici se u Gimnaziji „Fran Galović“ upoznaju s debatom u školskoj organizaciji za koju sami biraju teme i samostalno se pripremaju, kao i s *brainstormingom*.¹⁸ U pisanom, zvučnom ili videoobliku učenici se upoznaju s različitim vrstama govora poput prigodnoga, zdravice i pozdravnoga govora. U početku učenici na oglednom primjeru analiziraju elemente govora, način postizanja uvjerljivosti, njegovu strukturu, argumentaciju i retoričke figure. Izložene su u programu predmeta i različite metode korištene u obradi nastavnog gradiva, pa je tako za obradu navedene teme korištena metoda slagalice. Slijedi kratak opis metode pri analizi uvodnoga govora Betty Friedan *Žensko građansko pravo*: učenici se dijele u matične grupe, a zatim prelaze u ekspertne pri čemu je svaka zadužena za čitanje i tumačenje jednog dijela govora te priprema odgovor na jedno pitanje povezano s govorom. Čine tako jedan argument u strukturi cjelokupnog govora. Vraćaju se zatim u matične grupe kojima svaki član izlaže dio govora za koji je bio zadužen u svojoj ekspertnoj grupi. Tako učenici u konačnici tumače cjelovit govor i odgovaraju na sva zadana pitanja.¹⁹

Nakon upoznavanja s oblicima govora cilj je naučiti kako samostalno pripremiti govor, odnosno organizirati govornu poruku. Učenici, na putu do ostvarenja ovoga cilja, uče tehnike raspoređivanja govorne poruke, usvajaju vrste argumentacije i dokazivanja i nastoje ih primijeniti, raspoznaju argumentacijske i logičke pogreške te osnovne retoričke figure.

¹⁷ Isto.

¹⁸ <https://www.slideshare.net/PogledKrozProzor/izvedbeni-plan-i-program-izbornog-predmeta>

¹⁹ <https://www.slideshare.net/PogledKrozProzor/tehnika-slagalice-analiza-oglednog-govora>

Usvojena znanja važno je znati i primijeniti, pa je sljedeći cilj u sklopu predmeta Govorništvo Gimnazije „Fran Galović“ usvajanje vještina izricanja govora, odnosno govorne izvedbe. Osvješčuje se tako kod učenika važnost govornih vrednota poput tempa govora, dikcije, izgovora, glasovnih karakteristika, intonacije i ritma. Učenici uvježbavaju vlastite govorničke mogućnosti pri čemu se služe govornim bontonom. Izvedbi doprinosi izostanak treme, pa tako učenici rade i na suzbijanju straha od govorenja, kao i na neverbalnoj komunikaciji na gestovnoj i mimičkoj razini. Nakon obrade sadržaja nužnih za ostvarenje navedenih ciljeva, učenici analiziraju antologijske govore poput onoga *I have a dream* Martina Luthera Kinga te *Govora generalima* Vlade Gotovca. Analizi se pristupa dvama koracima pri čemu se u prvome pozornost pridaje sadržaju govora uz njegovu strukturu, vrstu, stil i argumentaciju, dok se u drugome koraku analizira izvedba govora. S obzirom na to da na kraju godine sve učenike čeka izvedba govora, u ovome im se dijelu obrade gradiva prikazuju i govori učenika prethodnih generacija.

Nakon teorijske podloge, općih karakteristika govora i govorničkih vrsta te praktičnoga rada, u programu slijedi razvijanje umijeća slušanja govora. Pravilna kultura slušanja kod učenika nastoji se potaknuti vježbama koncentracije, slušanja govora te izradom bilježaka i sažetaka. Gimnazija „Fran Galović“ predmetom Govorništvo nastoji se odmaknuti od tradicionalne nastave i pozornost usmjeriti na praktičan rad te metode suradničkoga učenja. Upravo zbog osnovnog cilja razvoja komunikacijskih vještina, nastava se ne temelji na pukom upamćivanju informacija i jednosmjernom pristupu, nego na sposobnosti, ali i slobodi izražavanja. Vrednovanje se na nastavi Govorništva provodi praćenjem učenikova sudjelovanja i ostalih obveza u sklopu projektne nastave. Svi zadaci uključuju usmeno izlaganje, a na govoru se inzistira. Kao što je već navedeno, nastava završava izvođenjem i analizom javnoga govora koji ulazi u ukupnu ocjenu. Ovakav se pristup pokazuje učenicima zanimljivim i privlačnim, ali prije svega iznimno korisnim. Jedan je ovo od rijetkih programa koji obuhvaćaju svu širinu retoričkih sadržaja i na ispravan ih način prenose učenicima, ako ne i najbolje.

Klasična gimnazija Ivana Pavla II. u Zadru govorništvo podučava u sklopu izbornog tečaja naziva *Mali tečaj govorništva* u trajanju od deset sati.²⁰ Sadržaji tečaja započinju uvođenjem učenika u povijest retorike od njezinih samih početaka, pa sve to danas. Predstavljene su im govorničke vrste poput *brainstorminga*, intervjua i debate, kao i različite vrste govora uključujući uvjeravački, svečani i informativni. Petodnevni tečaj završava učeničkim izvedbama govora pri kojima se vode osnovnim govorničkim načelima i znanjima

²⁰ <https://www.gimnazija-ivanapavla.hr/dogadanja/mali-tecaj-govornistva/>

stečenim tijekom trajanja tečaja. Pozornost im je usmjerena na ispravnu organizaciju govora, njegove dijelove i dokazivanje tvrdnji. Radi se također na svladavanju treme, ali i kvaliteti glasa, i to vježbama za glas i izgovor. Upozorava ih se na ispravan tempo govorenja i upućuje na važnost neverbalne komunikacije. Cilj je *Malog tečaja govorničtva* u Klasičnoj gimnaziji Ivana Pavla II. u Zadru potaknuti kritičko promišljanje, kao i stvoriti učenike koji su sposobni samouvjereno govoriti i prilagoditi se različitim situacijama javnoga govora.²¹

Među ostalim srednjim školama koje na neki način u sklopu svojega programa podučavaju retoriku nisu pronađene značajnije informacije o načinu provođenja nastave i samim sadržajima. Neke su od njih Opća privatna gimnazija u Zagrebu, Privatna škola „Futura“, Privatna umjetnička gimnazija te Prva privatna gimnazija u Zagrebu. Rijetkost je pronalaženje povezanih sadržaja u programima osnovnih škola, ali nude se osnovnoškolcima u sklopu izvaninstitucionalnog obrazovanja. Škola govorničtva *Heureka* u Zagrebu odnedavno nudi program učenja govorničtva namijenjen djeci od trećeg razreda osnovne škole do trećeg razreda srednje škole. Ovaj program s naglaskom na praktičnom usvajanju gradiva vježbama i analizama traje pet mjeseci, jednom tjedno po dva školska sata. Neke su od tema koje program nudi tehnike upravljanja emocijama, smanjenje treme i stresa pri javnom nastupanju, vještine uspješnoga komuniciranja, davanje i prihvaćanje komplimenta i kritike, asertivna komunikacija, upravljanje konfliktima, prezentacijske vještine, igranje uloga te glumačke tehnike za samokontrolu.²² Cilj je ovakvoga tečaja potaknuti djecu i mlade na promišljanje o važnosti uspješne komunikacije i njezinih dobrobiti u svakodnevnim situacijama, ali i onim obrazovnim i službenim.

²¹ <https://www.gimnazija-ivanapavla.hr/wp-content/uploads/2022/10/Kurikul-za-skolsku-godinu-2022.-2023..pdf>

²² <https://heureka.hr/skola-govornictva-za-djecu/>

3. Ciljevi rada i hipoteze

S obzirom na isticanje važnosti retorike u sustavu obrazovanja, ali i svakodnevnoj komunikaciji tijekom studija fonetike, osobito diplomskoga studija Govorništvo na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, jedan je od ciljeva ovog diplomskog rada istražiti *Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* i proučiti gdje se, odnosno u sklopu kojih područja i korištenjem kojih metoda predaju retorički sadržaji. Uz navedeno, cilj je i istražiti sadržaje koje kurikulum nudi, istaknuti njegove moguće manjkavosti te analizirati nedostatke, navesti teme koje izostaju, a potencijalno su važne ili korisne u obrazovanju te predložiti retoričke sadržaje kojima bi kurikulum bilo poželjno upotpuniti. Sljedeći je cilj oformiti retorički modul koji bi bio primjenjiv u sklopu predmeta Hrvatski jezik tijekom četiri razreda srednje škole uz navođenje potrebnog opsega nastavnih sati, nastavnih metoda i konkretnih tema koje su nužne za uspješno svladavanje retoričkih sadržaja i govorničkih kompetencija.

Očekuje se da će se sadržaji vezani uz retoriku pojavljivati u blisko povezanim predmetima poput obveznog predmeta Hrvatski jezik, a da će biti podučavani s ciljem unaprjeđenja jezičnih i stjecanja komunikacijskih vještina.

Navedeni će ciljevi biti ostvareni metodama analize postojećeg dostupnog materijala, odnosno kurikula, njegovih manjkavosti te će biti ponuđen vlastiti modul koji obuhvaća prikladne sadržaje iz područja retorike koje bi bilo moguće uklopiti u program predmeta Hrvatski jezik tijekom četiri razreda srednje škole, odnosno gimnazije.

4. Retorika kao dio nastave predmeta Hrvatski jezik u srednjoškolskom obrazovanju i rezultati analize kurikula

Predmet Hrvatski jezik u hrvatskom obrazovanju svoj položaj duguje nacionalnom kurikulu koji se pak za pojedine razine i vrste odgoja i obrazovanja donosi sukladno ranije već spomenutom okvirnom nacionalnom kurikulu.²³ Kako bi se uopće moglo govoriti o položaju predmeta Hrvatski jezik u srednjoškolskom obrazovanju, potrebno je osvrnuti se na ono osnovnoškolsko i njegove temelje. Polazišni dokument obveznog obrazovanja u Republici Hrvatskoj jest *Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje*. Njime se omogućava razvijanje temeljnih kompetencija važnih za nastavak obrazovanja i cjeloživotno učenje (Ministarstvo znanosti i obrazovanja [MZO], 2017 a: 3). Ovaj dokument donosi smjernice za rad s učenicima naglašavajući važnost njihove aktivne uloge u procesu učenja te učiteljevu odgovornost u stvaraju prikladnih uvjeta. Nastoji im se također omogućiti ostvarivanje vlastitih potencijala te ih pripremiti za aktivno sudjelovanje u zajednici. U osnovnoškolskom obrazovanju važno je prvenstveno učenicima pružiti sveobuhvatno opće obrazovanje koje će omogućiti kasniju nadogradnju. Osnovni su ciljevi, prema *Nacionalnom kurikulumu za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje*, sljedeći:

- „cjelovit i uravnotežen razvoj svih potencijala učenika
- osposobljavanje učenika za nastavak obrazovanja i cjeloživotno učenje
- odnos učenika s drugima utemeljen na suradnji i međusobnome uvažavanju
- aktivno i odgovorno sudjelovanje učenika u životu zajednice“ (isto: 7).

Za razumijevanje različitih razina obrazovanja važno je razlučiti cikluse odgojno-obrazovnog sustava koji su usklađeni s razvojnim razdobljima učenika. Tijekom osmogodišnjeg osnovnoškolskog obrazovanja učenik prolazi kroz tri odgojno-obrazovna ciklusa. Prvi pritom čini obvezno predškolsko obrazovanje provedeno u skladu s *Nacionalnim kurikulumom za predškolski odgoj i obrazovanje* te prvi i drugi razred osnovne škole. Treći, četvrti i peti razred čine drugi ciklus, dok učenici trećeg ciklusa pohađaju šesti, sedmi ili osmi razred osnovne škole (isto: 20).

Na *Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje* nastavljaju se dokumenti koji propisuju sve sastavnice obrazovanja u srednjoj školi, među kojima je za ovaj rad najvažniji *Nacionalni kurikulum za gimnazijsko obrazovanje*. Dokument navodi kako

²³ <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/125>

„pruža zaokruženo iskustvo učenja i time omogućuje cjelovit razvoj mladih osoba, razvoj temeljnih znanja i vještina potrebnih za razumijevanje svijeta u kojem žive i za nastavak obrazovanja te razvoj generičkih kompetencija nužnih za cjeloživotno učenje i aktivno sudjelovanje u različitim društvenim procesima“ (MZO, 2017 b: 2).

Gimnazijsko obrazovanje u trajanju je od četiri godine pri čemu prve dvije čine četvrti odgojno-obrazovni ciklus, dok treći i četvrti razred gimnazije spadaju u peti odgojno-obrazovni ciklus.

4.1. Jezično-komunikacijsko područje

Hrvatski jezik svoje mjesto unutar kurikula pronalazi u jezično-komunikacijskom području koje učenicima omogućuje stjecanje znanja, razvoj sposobnosti i vještina te usvajanje stavova povezanih s jezikom, komunikacijom i kulturom (MZO, 2011: 55). Ovo područje unutar spomenutih kurikula ističe važnost „svjesne uporabe jezika kao temelja za razvoj vještina apstraktnoga i kritičkog mišljenja u izražavanju i komunikaciji koji tvore osnovu uspješnoga obrazovanja“ (MZO, 2017 a: 38). Vidljiv je ovdje prostor prikladan sadržajima iz retoričkog područja unutar predmeta Hrvatski jezik. Težak u didaktičkim uputama za obradu jezgrenih sadržaja u nastavi hrvatskoga jezika u sklopu nastave fonetike i fonologije, između ostalog, predlaže teme *govor i govorne jedinice* te *govor i pismo* (1996: 249). Uz ostale predmete unutar područja koji njeguju jednake vrijednosti, Hrvatski jezik predmet je koji učenike, između ostaloga, podučava jasnijoj, učinkovitijoj i samopouzdanijoj komunikaciji. Uz razvoj čitalačkih interesa, zadaća je ovoga jezično-komunikacijskog područja razmjena ideja među učenicima te unutar zajednice. Jezik se svakako može smatrati temeljem učenja i podučavanja, pa je tako i osnova stjecanju znanja u ostalim područjima i radu ostalih predmeta (MZO, 2017 a: 38). Predmet Hrvatski jezik prožima se kroz ostale svojim jezičnim djelovanjem, dok se preko njega prožima i sama retorika kao važan čimbenik koji utječe na konačnu komunikaciju te ishod obrazovanja. Prema Pavličević-Franić (2005), nekoliko je različitih inačica istoga pojma u hrvatskome jeziku: komunikacijska sposobnost, sposobnost razumijevanja, komunikacijska osposobljenost, komunikacijska stručnost, komunikacijska uspješnost. Uzimajući u obzir uvriježeni pojam *komunikacijska kompetencija*, autorica pak prednost daje komunikacijskoj sposobnosti kojom podrazumijeva „sposobnost služenja jezičnim znanjem u sporazumijevanju“ (Pavličević-Franić, 2005). Komunikacijska sposobnost (kompetencija) tako uključuje poznavanje gramatičkih, pragmatičkih, komunikacijskih, sociolingvističkih te kulturoloških pravila primijenjenih u procesu sporazumijevanja. Iz ovoga se može zaključiti da lingvistička kompetencija (sposobnost), iako nužna, nije dovoljna za komunikaciju. Nuan (1999, prema

Bakota, 2010: 12) navodi: „Komunikacijska kompetencija uključuje lingvističku kompetenciju (...), ali također uključuje niz drugih sociolingvističkih i konverzacijskih vještina koje govorniku omogućuju da zna reći 'što, komu, kada.'“ Razmišljanja dijeli i Vrhovac (2001: 16) koji piše: „Za razliku od jezične kompetencije, komunikacijska kompetencija pokazuje ne samo poznavanje struktura jezika već i načela uporabe tih struktura u različitim društveno-kulturnim aktivnostima, gdje se mogu manifestirati i različiti jezični varijeteti.“ Ovo čini poveznicu međusobno ovisnih pojmova povezanih unutar navedenoga jezično-komunikacijskog područja Kurikula.

4.2. Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije

Svrha i ciljevi podučavanja određenih nastavnih predmeta i struktura svakog pojedinog u cijeloj odgojno-obrazovnoj vertikali određuju se kurikulumima nastavnih predmeta.²⁴ Njima su određeni odgojno-obrazovni ishodi, sadržaji, razine usvojenosti ishoda te vrednovanje u pojedinome predmetu. Sve razine odgojno-obrazovnog procesa u kojima se podučava hrvatski jezik povezane su tako unutar *Kurikuluma nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*. Predmet Hrvatski jezik u hrvatskome obrazovanju ima status obveznog predmeta na svim odgojno-obrazovnim razinama. Svrha je podučavanja predmeta:

„osposobljavanje učenika za jasno, točno i prikladno sporazumijevanje hrvatskim standardnim jezikom, usvajanje znanja o jeziku kao sustavu, slobodno izražavanje misli, osjećaja i stavova te spoznavanje vlastitoga, narodnog i nacionalnog jezično-kulturnog identiteta“ (MZO, 2019: 6).

Među učenicima se unutar predmeta Hrvatski jezik, usprkos isticanju važnosti hrvatskog standardnog jezika, potiče i svijest o potrebi očuvanja hrvatskih dijalekata, kao i razumijevanje međukulturalnih razlika i prevladavanje jezičnih stereotipa. Osim stjecanja znanja o domaćoj, ali i svjetskoj književnosti, zadaća je predmeta Hrvatski jezik učenike potaknuti na stvaralačku djelatnost te literarno čitanje s ciljem razvoja navike čitanja. *Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* navodi sljedeća načela na kojima počiva:

- „načelo komunikacijske i estetske funkcionalnosti
- načelo teksta
- načelo cjelokupnosti komunikacijske jezične prakse
- načelo standardnoga jezika i zavičajnosti
- načelo razlikovanja i povezivanja jezičnih razina

²⁴ <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/125>

- načelo stvaralaštva u jeziku i putem jezika
- opća načela postupnosti, primjerenosti, zanimljivosti i unutarpredmetne povezanosti i uravnoteženosti“ (isto: 7).

Odgojno-obrazovni ciljevi učenja i podučavanja za predmet Hrvatski jezik navedeni su u Kurikulu i prema njima učenik:

- „ovladava temeljnim jezičnim djelatnostima slušanja, govorenja, čitanja, pisanja te njihovim međudjelovanjem, jezičnim znanjem i znanjem o hrvatskome jeziku kao sustavu“
- „stvara pisane i govorne tekstove različitih sadržaja, struktura, namjena i stilova te razvija aktivan rječnik; stječe naviku i potrebu za čitanjem i pisanjem različitih neprekinutih, isprekidanih, mješovitih i višestrukih tekstova u osobne i javne svrhe“
- „čita i interpretira reprezentativne tekstove hrvatske i svjetske književnosti na temelju osobnoga čitateljskoga iskustva i znanja o književnosti te razvija kritičko mišljenje i literarni ukus“
- „otkriva različite načine čitanja razvijajući iskustva čitanja koja oblikuju i preoblikuju osobna iskustva te otvaraju nove perspektive, potiču razvoj literarnoga ukusa, mašte i refleksiju o svijetu, sebi i drugima“
- „pronalaži u različitim izvorima sadržaje i informacije o kojima kritički promišlja, procjenjuje njihovu pouzdanost i korisnost, prepoznaje kontekst i namjeru autora te funkcionalno primjenjuje višestruku pismenost, samostalno rješava probleme i donosi odluke“
- „razvija vlastiti jezično-kulturni identitet komunikacijom na jednom ili više djelatnih jezičnih idioma hrvatskoga jezika, poštuje različite jezične i kulturne zajednice i njihove vrijednosti, jača nacionalni identitet i pripadnost narodu i državi upoznavanjem i njegovanjem kulturno-povijesne baštine te izgrađuje vlastiti svjetonazor i njeguje moralne i estetske vrijednosti“ (isto: 8).

Predmetni je kurikulum predmeta Hrvatski jezik organiziran u tri područja: *hrvatski jezik i komunikacija, književnost i stvaralaštvo* te *kultura i mediji* (isto: 9). Navedena su područja međusobno povezana i prožimaju se tijekom odgojno-obrazovnog procesa. Predmetno se područje *književnost i stvaralaštvo* temelji na čitanju i recepciji književnih tekstova kao iskaza „umjetničkoga, jezičnog, spoznajnog i osobnog poimanja svijeta i stvarnosti“ (isto: 9). Ukratko, čitani se tekstovi u nastavi Hrvatskoga jezika uspoređuju s drugim tekstovima na sinkronijskoj i dijakronijskoj razini. Čitanje, prema Kurikulu, potiče osobni razvoj, ali i razvoj estetskih

kriterija. Učenike se usmjerava prema razmjeni stavova i mišljenja, kao i prema stvaralačkom izražavanju u pisanom obliku. Potiče ih se na kritičko vrednovanje informacija kojima su izloženi u svakodnevnom životu. Nadalje, unutar predmetnoga područja *kultura i mediji* istražuju se veze između tekstova i njihovih oblika, odnosa autora i publike te visoke umjetnosti i popularne kulture. Temeljni je način rada istraživanje učenika te rad na tekstovima koji na neki način predstavljaju vrijednosti i predrasude i potiču na razmišljanje o različitim uvjerenjima i društvenim pitanjima (isto: 9).

Područje najvažnije za kontekst ovoga rada jest dakako *hrvatski jezik i komunikacija* unutar kojega svoje mjesto, barem u nekome obliku, pronalazi i retorika. Područje se temelji na razvoju vještina slušanja, govorenja, čitanja i pisanja kod učenika, kao i njihova međudjelovanja. Temelj svih ovih jezičnih kompetencija jest hrvatski standardni jezik čije podučavanje također proizlazi iz istoga područja. Sve navedene kompetencije učenici razvijaju u komunikacijskim situacijama, a prema Kurikulu predmetno područje *hrvatski jezik i komunikacija* obuhvaća stjecanje:

- „jezične, uporabne, strategijske i društvenojezične kompetencije
- vještina komunikacije i suradnje s drugima u različitim kontekstima, medijima i komunikacijskim situacijama
- komunikacijskih strategija radi razumijevanja i stvaranja teksta na temelju prije stečenoga znanja i učenja
- sposobnosti pomnoga čitanja obavijesnih i književnih tekstova, sposobnosti analize i interpretacije teksta te razumijevanja konteksta i značenjskih slojeva
- kompetencije stvaranja tekstova različitih vrsta i funkcionalnih stilova
- svijesti o sebi kao osobi koja izgrađuje, poštuje i izražava vlastiti (jezični) identitet te poštuje identitet drugih u okviru jezične i kulturno-jezične govorne zajednice“ (isto: 10).

Vidljivo je iz navedenoga da je komunikacija istaknut pojam unutar područja, a kako je vezana s pojmom retorike i njezina podučavanja u sklopu predmeta Hrvatski jezik, donosi pregled odgojno-obrazovnih ishoda u nastavku ovoga rada.

4.3. Analiza odgojno-obrazovnih ishoda Kurikuluma nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije

Slijedi analiza *Kurikuluma nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*, odnosno ishoda koje on sadrži u pojedinačnim područjima za četiri razreda gimnazije. Cilj je ovoga pregleda istražiti unutar kojih se ishoda pojavljuje obrada retoričkih sadržaja, zatim ih

vrednovati, odnosno proučiti koliki opseg retoričkih sadržaja kurikul za predmet Hrvatski jezik predviđa. Nastavno na analizu Kurikula, u ovome poglavlju rada slijedi i pregled odabranih srednjoškolskih udžbenika te prikaz njihovih tema unutar retoričkoga područja. Ovisno o rezultatima analize, predloženi će biti sadržaji koji izostaju, a u podučavanju bi mogli koristiti. Prikazan će biti i prijedlog postotne zastupljenosti predmetnih područja u svakom pojedinačnom razredu predložen Kurikulom, od koje prilikom planiranja ostvarivanja ishoda nastavnik može odstupati najviše 10 % (NN 10/2019).

4.3.1. Prvi razred gimnazije

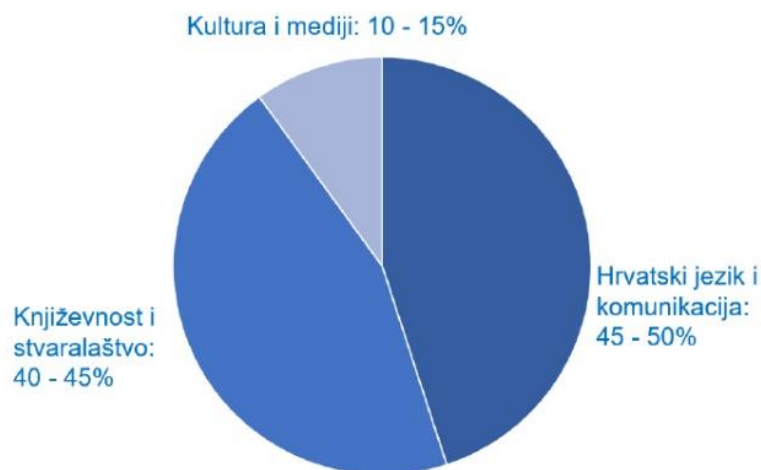
U prvome razredu gimnazije za izvođenje predmeta Hrvatski jezik predviđeno je 140 sati godišnje. Već od prvoga navedenog ishoda u Kurikulu unutar područja *hrvatski jezik i komunikacija* pojavljuju se određeni retorički sadržaji. Odgojno-obrazovni ishod SŠ HJ A.1.1. glasi: „Učenik opisuje i pripovijeda u skladu sa svrhom i željenim učinkom na primatelja.“ U razradi ovoga ishoda navedeni su konkretni zadaci koji se stavljaju pred učenika s ciljem ostvarenja istoga. Učenik tako, između ostaloga, unutar ishoda SŠ HJ A.1.1:

- „određuje temu, oblik, svrhu (javna i osobna) i namjenu govornoga teksta: informiranje, uvjeravanje i pregovaranje“
- „razlikuje monološke i dijaloške vrste govornih tekstova s obilježjima opisnoga i pripovjednog diskursa“
- „prepoznaje različite izvore informacija za pripremu teksta i primjenjuje ih u oblikovanju teksta“
- „odabire informacije u skladu sa svrhom i željenim učinkom na primatelja i provjerava njihovu važnost i točnost“
- „oblikuje natuknice, nacrt i logično strukturiran tekst prema obilježjima vrste teksta koji govori“
- „govori i razgovara u skladu s govornom ulogom“
- „razgovara prema obrascima razgovora u skupini: uvjeravanja i pregovaranja“
- „samostalno primjenjuje pravogovorna pravila hrvatskoga standardnoga jezika uvažavajući verbalne i neverbalne vrednote govorenoga jezika s obzirom na funkcionalni stil teksta“ (MZO, 2019: 66).

Vidljivo je iz navedenoga kako su za ostvarenje ishoda SŠ HJ A.1.1. predviđeni sadržaji poput pripovijedanja i opisivanja pri čemu su učenicima predstavljena njihova jezična i strukturna obilježja. Iako su neki predviđeni u pisanome obliku, zamjetan se dio sadržaja odnosi na

usmeno izražavanje učenika, i to uz vježbu na monološkim te dijaloškim vrstama. Iz razrade ishoda moguće je zaključiti da se učenike upoznaje s oblicima javnoga govora te njihovom ulogom i različitim namjenama u skladu s kojima učenici i pripremaju tekstove. Svakako je koristan dio navedenoga ishoda podučavanje kroz praktičan rad tijekom kojega učenici stječu korisne vještine poput sastavljanja javnoga govora. Zadaci koji se koriste za ostvarenje ovoga ishoda mogu jednostavno obuhvatiti sve faze javnoga govora, od prikupljanja informacija, kritičkog promišljanja o izvorima, organizacije sakupljenog materijala, sastavljanja govora, njegova uvježbavanja te izvedbe. Istaknute su ovim ishodom dvije važne svrhe javnoga govora, uvjeravačka i pregovaračka, a obje se uvježbavaju na praktičnim primjerima u skupinskom radu. Vidljivo je također da su svi navedeni sadržaji i teme vezane uz javni govor neodvojive od hrvatskoga standardnoga jezika, koji je osnova kvalitetnoga izražavanja. Također, razrada ishoda spominje i neverbalne vrednote jezika kao još jedan retorički element. Kurikul za ostvarenje ishoda SŠ HJ A.1.1. preporuča govorenje najmanje jednog monološkog teksta te sudjelovanje u najmanje jednom dijaloškom tekstu s preporukom izvješća i intervjua. Među preporučenim vrstama još su vijest, opis, reportaža, putopis, životopis, razgovor o temi, tekst s poveznicama te autobiografija (isto: 66). Nužno je pohvaliti ovakav prijedlog tekstova s kojima se učenici susreću u prvom razredu srednje škole, dok bi svakako bilo preporučljivo govorenje u većem broju monoloških i dijaloških vrsta. Ishodi se dijelom ponavljaju, nastavno na područje govorenja, u području slušanja, čitanja i pisanja, dok se preostali ishodi u području *hrvatski jezik i komunikacija* odnose na analiziranje morfosintaktičkih obilježja riječi, značenjskih odnosa među riječima te odnosa hrvatskoga jezika kao sustava govora i hrvatskoga standardnog jezika. Ishodi koji se odnose na slušanje, čitanje, pisanje i govorenje opisnih i pripovjednih tekstova u velikoj se mjeri isprepliću s područjima *književnost i stvaralaštvo* te *kultura i mediji*. Upravo je to još jedna potvrda retorike kao osnove na koju se nadograđuju različiti sadržaji i ishodišta iz kojega proizlaze vještine nužne za snalaženje u ostalim područjima.

Prijedlog postotne zastupljenosti određenih područja, kao što je prikazano na Slici 3, iznosi 45 – 50 % za područje *hrvatski jezik i komunikacija*, 40 – 45 % za područje *književnost i stvaralaštvo* te 10 – 15 % za *kulturu i medije*.

Slika 3. Prikaz prijedloga postotne zastupljenosti predmetnih područja u prvome razredu gimnazije.²⁵

Kao primjer udžbenika hrvatskoga jezika za sva četiri razreda gimnazije odabran je *Fonfon* autorice Dragice Dujmović-Markusi u Profil Klett izdavaštvu. Uvidom u sadržaj udžbenika vidljivo je da u prvome razredu donosi znatan dio sadržaja koji se odnose na sporazumijevanje, odnosno komunikaciju, što je upravo prva tema. U poglavlju *Jezičkom o stvarnosti* sporazumijevanje (komunikacija) definirano je kao „proces prenošenja informacija između govornika (pošiljatelja) i sugovornika (primatelja)“ (Dujmović Markusi, 2022 a: 5). Spomenuta je i buka u komunikacijskom kanalu kao moguće smetnje u komunikaciji te zalihost kao višak obavijesti dobivene na temelju konteksta. Jezična je komunikacija podijeljena na jezične vještine govorenja, slušanja, čitanja i pisanja, a razgraničene su također verbalna i neverbalna komunikacija. Pod naslovom *Komunikacijski bonton* navedene su kratke upute o pristojnoj komunikaciji u javnosti, prilikom telefoniranja, pisanja elektroničke pošte te u verbalnoj komunikaciji općenito. U ovoj naizgled korisnoj temi, dane bi upute ipak mogle biti konkretnije i prilagođenije uzrastu, odnosno srednjoškolcima, no korisne su upute za verbalnu komunikaciju poput:

- „Slušajte više nego što govorite. Ključ za umijeće razgovaranja nije u govorenju, već u slušanju.“
- „Ne prekidajte govornika.“
- „Ne obraćajte se samo jednoj osobi kada komunicirate u skupini...“ (isto: 12)

Poglavlje o komunikacijskom bontonu ponovljeno je u sličnom obliku unutar lekcije *Jezične vještine u svakodnevnoj komunikaciji*.

²⁵ Preuzeto iz: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019., Narodne novine

Nadalje, učenike se upoznaje s vrstama tekstova koje se u udžbeniku dijele na opisne (deskriptivne), raspravljačke, upućivačke (instruktivne) i pripovjedne (narativne) tekstove uz podjelu na neprekinute, isprekidane i mješovite tekstove.

Sljedeća je cjelina detaljnije posvećena upravo tekstovima te pripovijedanju i opisivanju. Odnosi se tako na ranije naveden ishod i ostvaruje govorenje opisnoga i pripovjednoga teksta uz pridržavanja norme standardnoga jezika. Kod pripovijedanja se razlika radi između usmenog i pisanog te objektivnog i subjektivnog, a kao oblik pripovijedanja navedeno je pričanje, prepričavanje te izvješćivanje. Od vrsta teksta unutar navedene su cjeline obrađeni životopis (biografija) i autobiografija uz upute za njihovo pisanje, vrste te primjere.

Pod cjelinom *Funkcionalni stilovi* koja na red dolazi krajem školske godine te u sklopu naslova *Publicistički stil* mjesto su pronašle vrste vijest, izvješće, reportaža i intervju. Među novinarskim vrstama ukratko je objašnjena razlika između vijesti i izvješća s naglaskom na lažnim vijestima i načinima njihova prepoznavanja (isto: 131–139). Itekako je korisna ovakva tema s obzirom na veliku i sve veću količinu informacija koje su svakodnevno dostupne i među kojima je znatan broj onih lažnih. Važno je ovdje kod učenika pobuditi svijest o navedenome i razviti kritičko mišljenje i sposobnost razlučivanja ispravnoga od neispravnog. Reportaža i intervju prikazani su na primjerima uz savjete za njihovo pisanje i izvođenje te zadatke pisanja. Pregledom i analizom sadržaja udžbenika *Fon-fon* za prvi razred gimnazije uočeno je kako donosi primjerene i korisne sadržaje i retoričke teme uz zadatke koji se na njih nadovezuju. Ipak, nedostatkom se može smatrati to što su zadaci uglavnom u pisanome obliku dok bi se isti mogli izvoditi i usmeno te tako zadovoljiti i ishod koji nalaže govorenje.

4.3.2. Drugi razred gimnazije

U drugome razredu gimnazije za predmet Hrvatski jezik također je predviđeno 140 sati. Ishod kojim započinje prikaz sadržaja, znanja i vještina koje se stavlja pred gimnazijalce drugoga razreda sličan je onome u prvome razredu. Unutar predmetnog područja *hrvatski jezik i komunikacija* ishod SŠ HJ A.2.1. glasi: „Učenik govori izlagačke tekstove u skladu sa svrhom i željenim učinkom na primatelja.“ Ponovno je ovdje vidljiva motivacija za stjecanjem govorničkih vještina u obliku rada na izlagačkim tekstovima. Pod razradom navedenog odgojno-obrazovnog ishoda stoji:

- „određuje temu, oblik, svrhu i namjenu govornoga teksta: informiranje, dokazivanje, zabavljanje“

- „istražuje informacije važne za pripremu govornoga teksta služeći se različitim pouzdanim izvorima“
- „uspoređuje informacije iz raznih izvora radi procjene pouzdanosti, vjerodostojnosti, točnosti, autorstva i gledišta“
- „istražuje i izdvaja informacije važne za pripremu i izvođenje govorenog teksta točno ih navodeći i poštujući autorstvo“
- „analizira stilska obilježja popularno-znanstvenog i stručnog članka i primjenjuje ih u oblikovanju teksta“
- „prikladno se služi natuknicama, bilješkama, karticama, plakatima i računalnim prikazima pri govorenju“
- „govori ili razgovara radi upućivanja slušatelja/sugovornika ili pregovaranja zbog zajedničkoga rješavanja problemske situacije ili donošenja odluke“ (isto: 75).

Vidljivo je iz ishoda SŠ HJ A.2.1. proširenje namjene govornih tekstova na kojima učenici rade, i to dokazivanjem i zabavljanjem. Učenici u drugom razredu gimnazije trebaju moći odrediti temu teksta, njegova obilježja i oblik, kao i znati pripremiti javni govor od samih početaka. Naglasak je stavljen na prikupljanje informacija pri kojemu učenici trebaju znati razlučiti pouzdane od nepouzdanih, vrednovati ih i znati izdvojiti one korisne za vlastiti rad. Trebaju moći prepoznati stilska obilježja pri čitanju teksta, a zatim ih i samostalno upotrijebiti u oblikovanju vlastitoga. Konačno, nakon prikupljanja informacija, vrednovanja izvora te primjene zakonitosti, učenik sa svrhom upućivanja, pregovaranja ili donošenja odluke treba moći govoriti samostalno ili u skupini, te pritom primjenjivati pravogovorna pravila hrvatskoga standardnoga jezika. Sadržaji s kojima se učenici susreću na nastavi Hrvatskoga jezika jesu jezična i strukturna obilježja izlagačkih tekstova, prikaza, sažetka i javnoga govora te stilska obilježja znanstveno-popularnog i stručnog članka. Kurikul ponovno preporuča učeničko govorenje najmanje jednog monološkog teksta te sudjelovanje u najmanje jednom dijaloškom s naglaskom na javnom govoru i poslovnom razgovoru. Tekstovi koji se još pronalaze među preporukama onih koji bi trebali biti obrađeni na nastavi u drugome razredu gimnazije su prikaz, diskusija, sažetak, motivacijsko pismo te anketni obrazac (isto: 75). Može se uočiti kako se na navedenom popisu nalaze vrste s kojima će se učenici u životu zasigurno susresti, poput poslovnoga razgovora i motivacijskog pisma, i kako Kurikul upravo ovakvim sadržajima nastoji učenike pripremiti za ravnopravno sudjelovanje u zajednici.

U odgojno-obrazovnom ishodu SŠ HJ A.2.2. također se pronalaze elementi koji se povezuju s retoričkom podukom, a on glasi: „Učenik sluša u skladu s određenom svrhom

izlagačke tekstove različitih funkcionalnih stilova.“ Unutar ishoda koji je pretežito usmjeren na slušanje pronalaze se sljedeće njegove razrade:

- „sluša i postavlja pitanja radi postizanja razumijevanja i/ili daje odgovore“
- „oblikuje govoreni i/ili pisani tekst na temelju slušanja“ (isto:75).

Može se prema navedenom zaključiti da se u Kurikulu zaista prepoznaje ovisnost govora o slušanju i obrnuto, te se njeguje sposobnost postizanja jednoga na temelju drugoga. Također, potiče se aktivno slušanje koje ishodi razumijevanjem i uspješnom komunikacijom.

Ishod SŠ HJ B.2.1. unutar područja *književnost i stvaralaštvo* pak povezuje govorenje s književnošću, a glasi: „Učenik izražava svoj literarni doživljaj i obrazlaže stavove o književnom tekstu.“ Razrada navedenog odgojno-obrazovnog ishoda podrazumijeva da učenik:

- „izražava svoj literarni doživljaj teksta“
- „objašnjava u čemu uživa dok čita djelo“ (isto: 79).

Nastava književnosti zauzima također velik dio predmeta Hrvatski jezik što podrazumijeva ispreplitanje s područjem *hrvatski jezik i komunikacija*. Ovdje se u kontekstu književnog djela nastoji učenike potaknuti na govorenje u smislu izražavanja vlastitih iskustava i doživljaja. Na taj način, osim što promišljaju o djelu, učenici uvježbavaju govorenje i stječu konkretno iskustvo javnoga nastupa.

Također, ishod SŠ HJ B.2.4. koji glasi „Učenik se stvaralački izražava prema vlastitome interesu potaknut tekstom“ prilaže razrade koje uvjetuju da učenik:

- „oblikuje radove služeći se različitim tehnikama, oblicima izražavanja i medijima“
- „predstavlja svoj rad individualno ili timski“ (isto: 81).

Osim što učenik dobiva priliku kreativno se izraziti u skladu s vlastitim zanimanjima, svoj rad ponovno predstavlja u govornom obliku. Na ovakav mu je način moguće zahtjevan i neprivlačan proces javnoga govorenja olakšan, jer govori o temama po svojem izboru.

Prijedlog postotne zastupljenosti predmetnih područja i u drugome razredu gimnazije iznosi 45 – 50 % za područje *hrvatski jezik i komunikacija*, 40 – 45 % za *književnost i stvaralaštvo* te 10 – 15 % za *kulturu i medije* s dozvoljenim odstupanjem do 10 % po volji nastavnika.

Nastavno na pregled sadržaja udžbenika za prvi razred gimnazije, u drugome je odabran udžbenik *Fon-fon 2* autorica Dragice Dujmović Markusi i Tanje Španjić. Sadržaj udžbenika ponovno započinje temama vezanim uz komunikaciju. Nakon razgraničavanja privatne i javne komunikacije, slijedi tema *Komunikacija i retorika*. Uz uvodni rad na tekstu grafički je prikazana podjela retoričkih vrsta na kratke monologe, govore, razgovore te posebne govorne

vrste. Lekcija *Vrednote govorenoga jezika*, uz njihovu definiciju, obuhvaća obradu jačine i visine glasa, brzine (tempa) govorenja, stanke (pauze) te mimike i geste. Svaka je od navedenih vrednota ukratko definirana. Ova lekcija donosi dobre pripadajuće zadatke koji se temelje na praktičnom radu i govoru (Dujmović Markusi, Španjić, 2022 a: 14–16).

Sljedeća je lekcija *Javni govor*, moglo bi se reći i najvažnija među retoričkim temama. Učenike se u temu uvodi njihovim vlastitim prisjećanjem nekih javnih govora te izrazom *motivacijski govornik*. Ukratko se spominje retorika antičke Grčke, ali samo u kontekstu triju vrsta govora, sudskoga, političkog te pohvalnog. Udžbenik ne donosi nikakav prikaz povijesti retorike. Slijedi zanimljiv zadatak u kojemu su učenicima ponuđene fotografije s imenima osoba na njima, te je cilj prisjetiti se njihovih poznatih govora (Slika 4).

 Jesu li vam poznate osobe na fotografijama? Znate li koje su teme njihovih najpoznatijih govora?

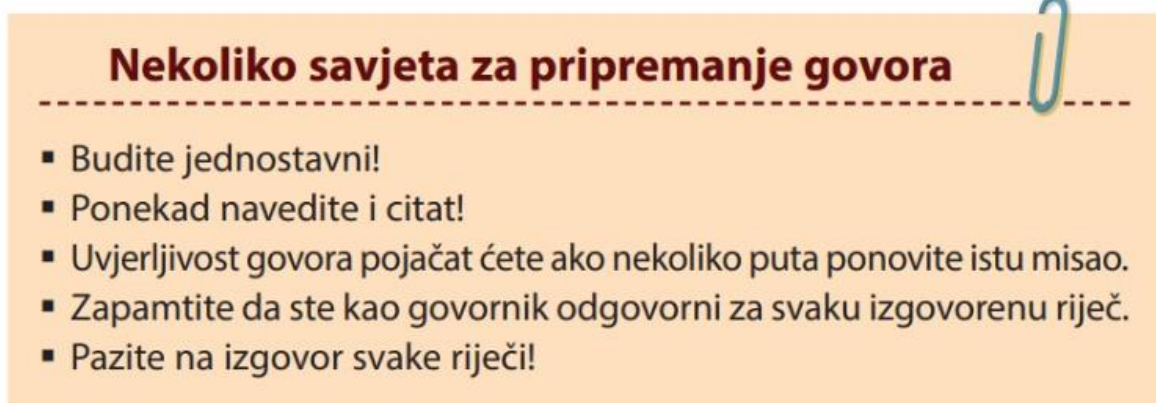
Slika 4. Prikaz zadatka u udžbeniku Hrvatskoga jezika za drugi razred gimnazije²⁶

Obilježja javnoga govora obrađena su na temelju analize govora Victora Hugoa *Na Balzacovu grobu*. Ovisno o svakom pojedinom dijelu govora, uvodnom obraćanju, središnjem te završnom dijelu, navedena su pitanja koja upućuju na određena obilježja govora. Slijede zatim kratke upute za analizu javnih govora koje obuhvaćaju temu govora, središnju misao, namjenu, strukturu govora, govornikov stil te neverbalnu komunikaciju u slučaju audiovizualnoga prikaza govora. Podsjetnikom na kraju lekcije dane su nešto detaljnije upute za pripremanje javnoga govora. Uz ostale faze pripremanja javnoga govora, prikupljanje i raspoređivanje

²⁶ Preuzeto iz: Dujmović Markusi, Španjić, 2022: 17

građe, najveći je dio lekcije ipak posvećen oblikovanju govora. Tako je ono podijeljeno na uvod, razradu i završetak pri čemu svaki od dijelova sadrži nekoliko rečenica uputa. Iako je ovo zasigurno dio lekcije koji je najdetaljnije prikazan, zamjerka bi ipak mogla biti ta da je još uvijek nedovoljno obrađen. Oblikovanje javnoga govora učenicima drugoga razreda gimnazije moglo bi biti itekako izazovno područje, te bi mu zato bilo potrebno posvetiti detaljniju i dužu obradu. Može se pretpostaviti da učenicima nisu dovoljne natuknice poput navedenih (izlaganje, obrazlaganje, argumentacija) s obzirom na to da su to pojmovi s kojima se u nastavi još nisu susreli, a moguće niti izvan nje. Pojmovi su to ključni za kvalitetan javni govor te bi ipak trebali biti objašnjeni i potkrijepljeni primjerima. Uz kratak opis pripreme za javno govorenje i izricanje govora dani su i savjeti za pripremanje govora (Slika 5) te poticajan citat Ive Škarića:

„Iza svega što je dobro učinjeno stoji golem rad. Uvjeriti druge možemo samo u ono u što i sami vjerujemo, objasniti možemo samo ono što je i nama jasno, dokazati samo ono što je istinito, sažeto i snažno izreći misao možemo samo ako mislimo široko, a ne očekujemo da će nam sve to podariti jedan blistav trenutak.“ (isto: 24)

Nekoliko savjeta za pripremanje govora

- Budite jednostavni!
- Ponekad navedite i citat!
- Uvjerljivost govora pojačat ćete ako nekoliko puta ponovite istu misao.
- Zapamtite da ste kao govornik odgovorni za svaku izgovorenu riječ.
- Pazite na izgovor svake riječi!

Slika 5. Prikaz sažetih savjeta za pripremanje javnoga govora²⁷

Konačno, lekcija završava primjerom govora Vlade Gotovca *Generali, Hrvatska se ne boji* koji učenicima služi za samostalnu analizu. Unatoč tome što se radi o lekciji kojoj je u središtu *govorenje*, ona zapravo ne sadrži zadatak sastavljanja govora, nego samo zadatak sastavljanja kratkoga koncepta govora. Također, pri spominjanju teme javnoga govora i središnje misli, ne donosi se nikakvo detaljnije objašnjenje ovog još jednog kompleksnog pojma te ponovno,

²⁷ Preuzeto iz: Dujmović Markusi, Španjić, 2022 a: 24

učenicima moguće teško razumljivog. Vidljivo je iz toga da ovakve važne lekcije itekako ovise o svijesti samih nastavnika o njihovoj važnosti.

Tema *Službeni razgovor* sadrži primjer razgovora uz koji su navedena pitanja. Slijede savjeti za uspješnu komunikaciju u službenom razgovoru koji se odnose na slušanje sugovornika, kratke replike te ustaljeni obrazac početka i završetka razgovora (isto: 34). Priloženi su i savjeti prije početka razgovora prema Kišiček i Stankoviću, *Retorika i društvo* (isto: 35) koji, između ostaloga, navode da u prostoriju u kojoj se odvija govor treba ući s osmijehom i glasno pozdraviti, a neverbalnim znakovima pokazivati samopouzdanje. Dobar zadatak u sklopu lekcije *Službeni razgovor* predlaže igru uloga tijekom koje bi učenici odigrali scenu razgovora za dobivanje stipendije. Ovakav tip zadataka iznimno je koristan jer stavlja učenike u poziciju u kojoj zamišljaju konkretnu situaciju, te im može pomoći u kasnijim stvarnim situacijama. Po završetku zadatka, odnosno igre uloga, slijedi analiza te komentari razrednih kolega.

Sljedeća lekcija donosi definiciju rasprave, odnosno diskusije, te je njezina struktura podijeljena na početak rasprave s najavom teme, središnji dio koji uključuje izlaganja i replike te završni dio. Predložen je i u ovoj lekciji zadatak koji podrazumijeva govorenje, što je itekako pohvalno za navedenu temu. Izvedba rasprave, dakako, jedini je ispravan način za njezino podučavanje.

Cjelina *Privatna i javna komunikacija* završava prikazom poziva Govorničke škole „Ivo Škarić“ na internetskim stranicama iz 2012. godine sa zadatkom za sastavljanje vlastitog poziva za sudjelovanje u govorničkoj školi (isto: 38). Nije ovdje pružena nikakva pozadina navedenog poziva niti povijest Govorničke škole i njezinih osnivača što bi učenicima dalo detaljniji uvid u razvoj hrvatskoga retoričkog obrazovanja.

4.3.3. Treći razred gimnazije

U trećemu razredu gimnazije s ponovnih 140 sati godišnje Kurikul pozornost usmjerava na upućivačke i raspravljачke tekstove, pa tako odgojno-obrazovni ishod SŠ HJ A.3.1. glasi: „Učenik govori upućivačke i raspravljачke tekstove u skladu sa svrhom i željenim učinkom na primatelja.“ Razrada ishoda direktno je usmjerena na uspješan raspravljачki ishod. Tako se smatra da je potrebno da učenik:

- „određuje temu, oblik, svrhu i namjenu rasprave: dokazivanje, uvjeravanje, zabavljanje“
- „oprимjeruje jezično-strukturalna obilježja upućivačkih i raspravljачkih tekstova“

- „istražuje informacije služeći se različitim pouzdanim izvorima radi oblikovanja argumenata i protuargumenata“
- „govori u skladu s govornom ulogom“
- „razlikuje činjenice od mišljenja i vrijednosnih sudova“
- „izriče tezu“
- „navodi argumente i protuargumente“
- „izvodi zaključak“ (MZO, 2019: 83).

Radi oblikovanja govora učenik, dakle, treba obaviti valjanu pripremu koja podrazumijeva istraživanje izvora i informacija i njihovu validaciju. Prilikom izvedbe govora učenik treba moći jasno izreći tezu govora, a upravo ovdje se susreće s ranije spomenutom središnjom mišlju. Poznavajući dobro kompoziciju govora i potkrjepljujući primjerima, u njegovu središnjem dijelu izriče argumente te predviđene protuargumente. U konačnici učenik treba biti sposoban govor sažeti te izvesti valjan i jasan zaključak. Unutar ovoga je područja važno pozornost posvetiti kvalitetnoj poduci argumentacije te argumentacijskih pogrešaka kako bi učenici dobro vladali vlastitim argumentima, izbjegli argumentacijske pogreške, a kod sugovornika ih prepoznali. Također, nužno je da razumiju razliku između činjenica i vrijednosnih sudova i pritom ih ne miješaju, a sudove ne nameću kao činjenice.

Uz jezična i strukturna obilježja izlagačkog i raspravljačkog teksta, među prijedlogom sadržaja za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda nalaze se jezična i strukturna obilježja predavanja i priopćenja. Uz navedeno, preporuke za ostvarivanje odgojno-obrazovnog ishoda obuhvaćaju izlaganje barem jednog monološkog teksta i to u obliku predavanja, te sudjelovanje u barem jednom dijaloškom, i to u raspravi. Dodatno su preporučeni tekstovi interpretacijski esej, kolumna, uputa, molba te priopćenje (isto: 83).

I u trećemu se razredu ponavljaju ishodi koji povezuju vještine slušanja i govorenja pa tako ishod SŠ HJ A.3.2. koji glasi „Učenik sluša u skladu s određenom svrhom upućivačke i raspravljačke tekstove različitih funkcionalnih stilova i oblika“ podrazumijeva da učenik „oblikuje govoreni i/ili pisani tekst na temelju slušanja“ (isto: 83).

Također se ponovno potiče povezivanje područja, pa je i u trećemu razredu gimnazije jedan od oblika razrade ishoda izražavanje vlastitih literarnih doživljaja teksta te predstavljanje teksta po izboru, kao i predstavljanje vlastitih radova samostalno ili u skupinama.

U trećemu se razredu gimnazije slijedi primjer prvoga i drugoga, pa u prijedlogu postotne zastupljenosti predmetnih područja *hrvatski jezik i komunikacija* još jednom zauzima 45 – 50 %, *književnost i stvaralaštvo* 40 – 45 %, a *kultura i mediji* 10 – 15 %.

Udžbenik *Fon-Fon 3* autorica Dragice Dujmović Markusi i Tanje Španjić u gradivo trećega razreda gimnazije uvodi cjelinom *Raspravljački tekstovi* uključujući priopćenje, predavanje i usmenu raspravu. Uz definiciju raspravljačkog teksta kao zasnovanog na prosuđivanju odnosa među pojavama i pojmovima, odnosno na prosuđivanju i vrednovanju onoga o čemu se govori i piše, predstavljena je i podjela raspravljanja na pisano i usmeno. Definirajući priopćenje naglašava se pisani oblik uz spominjanje televizijskog i radijskog priopćenja koje, dakako, uključuje oblik javnoga govora. Zadan je zadatak sastavljanja priopćenja po želji i u željenom obliku, što stavlja pred učenike moguć odabir upravo navedenih vrsta priopćenja i priliku za njegovom izvedbom (Dujmović Markusi, Španjić, 2022 b: 7–11). Slijedi primjer predavanja, upute za njegovu pripremu te zadatak s temom predavanja *Tradicija i suvremena književnost* (isto: 14).

Lekcija koja unutar cjeline zasigurno najviše doprinosi usvajanju retoričkih znanja jest *Usmena rasprava*. Slika 6 prikazuje podjelu obilježja rasprave koju donosi udžbenik *Fon-fon 3*. Uz njezine namjene informiranja, dokazivanja, uvjeravanja i zabavljanja te različite svrhe, navedeni su i oblici od kojih će u udžbeniku detaljnije riječi biti o diskusiji i debati.

Slika 6. Prikaz tema, svrhe, oblika i namjene rasprave²⁸

Diskusija je definirana kao „usmena rasprava u kojoj sudjeluje više ljudi, a cilj je diskusije zajedničkim razmatranjem teme doći do spoznaje“ (isto: 17). Podijeljena je na stručnu diskusiju, forum, okrugli stol i panel-diskusiju te je ukratko objašnjena uloga moderatora. Primjer obrade panel-diskusije donosi prijedlog teme o kojoj učenici mogu diskutirati, a ona se ponovno orijentira na odnos tradicije i suvremenosti i to u romanu Pavla Pavličića *Koraljna*

²⁸ Preuzeto iz: Dujmović Markusi, Španjić, 2022 b: 16

vrata. Priložena su pravila panel-diskusije, savjeti za pripremu i njezin tijek (isto: 17–19). Pozitivan je ovo primjer obrade lekcije u kojoj je u središtu praktičan rad i samostalna priprema učenika te u konačnici govorna izvedba. Slijedi obrada debate koja se također zasniva na praktičnom radu. Udžbenik donosi primjer teme za debatiranje s prilično detaljnim uputama za njezinu izvedbu. Objašnjena je podjela na afirmacijsku i negacijsku skupinu te njihov način rada i zaduženja, kao i tijek debate (isto: 20–24). Ipak, teško je navedene upute za argumentaciju smatrati dovoljnim s obzirom na to da se učenici trećega razreda gimnazije, uvidom u udžbenike, još uvijek nisu susreli s detaljnijim bavljenjem argumentima, potkrijepama i zaključivanjem.

Pozitivno je pak što kraj cjeline *Raspravljajući tekstovi* donosi primjere zadataka za pripremu panel-diskusije i debate s predloženom temom, kao i zadatak samostalnog osmišljavanja tema za panel-diskusiju i debatu. Vidljivo je da učenici trećega razreda, prema udžbeniku *Fon-Fon 3*, dobivaju uvid u njima važne teme i imaju priliku učiti praktično, pa tako i govoriti. Ipak, ponovno se može naglasiti da bi nastavnici u ovom slučaju trebali biti ti koji u masi zadataka izdvajaju one koji učenicima zaista koriste i utječu na razvoj njihovih retoričkih vještina.

4.3.3. Četvrti razred gimnazije

Za nastavu Hrvatskoga jezika u četvrtom razredu gimnazije izdvojeno je 128 školskih sati tijekom nastavne godine. Prvi ishod unutar predmetnog područja *hrvatski jezik i komunikacija* donosi ishod SŠ HJ A.4.1.: „Učenik raspravlja u skladu sa svrhom i željenim učinkom na primatelja.“ Pritom su predložene razrade navedenog ishoda sljedeće:

- „određuje temu, oblik, svrhu i namjenu rasprave: dokazivanje, zabavljanje, pregovaranje“
- „procjenjuje informacije i njihov izvor te ih primjenjuje“
- „svojim riječima objašnjava obilježja znanstvenoga stila“
- „govori u skladu s govornom ulogom poštujući strukturu raspravljачkoga teksta“
- „donosi zajedničke zaključke o mogućem rješenju problemske situacije ili o zajedničkoj odluci“ (MZO, 2019: 92).

Vidljivo je iz prijedloga razrade ishoda da učenik u četvrtom razredu primjenjuje i unaprjeđuje već ranije stečena znanja. U prva tri razreda gimnazije već je, prema Kurikulu, sudjelovao u pregovorima, imao priliku dokazivati svoje tvrdnje, kao i govoriti sa zabavljačkom svrhom. Sve navedene namjene rasprave trebao bi znati prepoznati, kao i odrediti njezine sastavnice. U

četvrtome razredu učenik se susreće sa znanstvenim stilom i uči prepoznati njegova obilježja te pokazati njihovo razumijevanje slobodnim izborom riječi. Do ove se razine učenik već okušao u problemskim raspravama, a sada stečena iskustva prikladno koristi s ciljem donošenja ispravnih zaključaka ili rješenja. Također, ista znanja primjenjuje i u skupinskom radu te pritom primjenjuje pravogovorna pravila hrvatskoga standardnog jezika pazeći na njegove verbalne i neverbalne vrednote, a u skladu s funkcionalnim stilom teksta (isto: 92). U četvrtome razredu gimnazije učenik sudjeluje u najmanje dva dijaloška teksta s obilježjima raspravljачkoga diskursa s preporukom debate i sastanka. Tekstovi koji su također ponuđeni za obradu jesu polemika, kritika i recenzija.

U završnom razredu gimnazijskog programa učenici velik dio već obrađenog gradiva ponavljaju, a dijelom se ponavljaju i odgojno-obrazovni ishodi. Tako se i dalje potiče oblikovanje vlastitoga govorenoga i/ili pisanoga teksta na temelju onog slušanog, a prema ishodu SŠ HJ A.4.3. učenik „samostalno i argumentirano kritički procjenjuje tekst prema zadanim smjernicama“ (isto: 93). Učenik bi u ovoj obrazovnoj fazi trebao moći procijeniti valjanost tuđih argumenata, ali i oformiti vlastite prilikom validacije tuđega rada, odnosno teksta. Također, cilj je da u radu bude samostalan vodeći se određenim uputama i smjernicama.

U sklopu područja *kultura i mediji* učenike se i u četvrtom razredu potiče na izražavanje vlastitog dojma o pročitanome djelu, oblikovanje radova različitim tehnikama i medijima te u konačnici njihovo predstavljanje individualno ili u skupini (isto: 97).

Područje *kultura i mediji* donosi ishod SŠ HJ C.4.1: „Učenik kritički procjenjuje utjecaj medijskih tekstova na doživljaj stvarnosti i oblikovanje identiteta primatelja.“ Upoznaje ga se na ovaj način s pojmom masovnih medija i njihovim utjecajem na društvo te upozorava na važnost kritičkog promišljanja kod primanja medijske poruke. Neke od navedenih razrada ovoga odgojno-obrazovnog ishoda glase:

- „kritički procjenjuje različita djelovanja tekstova u javnim, komercijalnim i neprofitnim medijima na oblikovanje vlastitog doživljaja stvarnosti i identiteta“
- „odgovorno preuzima ulogu u građanskom novinarstvu (objavljuje i komentira poštujući zakonske propise i vodi računa o oblikovanju svoga identiteta u medijima)“ (isto: 98).

Prema Kurikulu, pred učenika se stavljaju i zadaci sudjelovanja u stvaranju medijskih poruka kao djelatnosti važne u svakodnevnom životu, pri čemu dobivaju uvid u svu njezinu kompleksnost, ali i odgovornost. Cilj je pritom ih podučiti kako razlučiti istinitu od lažne vijesti te probirati činjenice u masi informacija.

Jednak je prijedlog postotne zastupljenosti predmetnih područja kao i u prethodna tri razreda gimnazije.

Udžbenik hrvatskoga jezika za četvrti razred gimnazije i četverogodišnjih strukovnih škola *Fon-Fon 4*, autorice Dragice Dujmović Markusi, sadržaja koje bi se moglo smatrati retoričkima ne donosi mnogo. Prioritet su u četvrtome razredu jezični sadržaji, kao i oni ponavljajući te pripremni ususret državnoj maturi. Ipak, u udžbenik se uvodi cjelinom *Raspravljajući tekstovi* koja uključuje teme pristupa čitanju teksta, znanstvenoga članka, kritike, recenzije, eseja te polemike. Nakon uvodnoga ponavljanja o svrsi, namjeni i podjeli samoga teksta, slijede upute o tekstnim vezama (linearnim i paralelnim) te tekstnim sredstvima (konektorima i modifikatorima), učenicima vrijednima za njihov budući rad na sastavljanju i izvođenju tekstova. Kao lekcija retoričkoga područja obrađena u udžbeniku *Fon-Fon 4* izdvojena će biti ona o raspravljajkim tekstovima. Učenici su se s njom u prethodnim razrednima dijelom već susreli, a u četvrtome bi razredu prioritet zapravo trebalo biti utvrđivanje usvojenoga. Tako lekcija i donosi kratak grafički prikaz koji služi za ponavljanje vrsta, obilježja, načina argumentacije, strukture i namjene raspravljanja. Nelogičnim bi se moglo smatrati to što udžbenik tek četvrtoga razreda gimnazije sadrži primjer argumentacije u njezinim fazama (Dujmović Markusi, 2022: 22). Također, naveden je samo jedan primjer što može biti nedovoljno za ovako opširnu temu koja vrlo lako može voditi u nedoumice i pogreške u primjeni ako nije potpuno usvojena. Nije ni jasno zašto u udžbeniku argumentacija dolazi nakon obrade debate ako je ključna za njezino uspješno izvođenje. Učenicima je još zadan zadatak osmišljavanja triju tvrdnji na temelju fotografije te dokazivanje dviju kao točnih i jedne kao netočne (isto: 22). Koristan je ovo zadatak za razumijevanje ispravne argumentacije i one koja vodi željenom ishodu. Slijedi ponavljanje dijela gradiva usmene rasprave iz trećega razreda uz zadatak organizacije rasprave s odabranom temom. Polemika je, prema *Hrvatskoj enciklopediji*, u jednoj od sljedećih lekcija definirana kao „oštra pismena ili usmena rasprava između predstavnika različitih shvaćanja (npr. u znanosti, umjetnosti, filozofiji, politici), u kojoj se brane vlastita gledišta i kritički pobijaju protivnikova“ (isto: 41). Uz ulomke različitih polemika i pripadajuća pitanja o tekstu, učenici dobivaju uvid u temu koja će ih pripremiti za buduće obrane vlastitih mišljenja i stavova kada se oni kose s tuđima, uputiti ih kako se u sličnim situacijama nositi s oštrim stavom sugovornika te kako čak i u neslaganju s drugima staloženo iznijeti svoja mišljenja.

Može se zaključiti iz pregleda udžbenika za predmet Hrvatski jezik četiriju razreda gimnazije da oni zasigurno obuhvaćaju određene retoričke sadržaje i pripremaju učenike za javno govorenje, raspravljanje i obranu vlastitih stavova uz poštivanje određenih pravila

komunikacije, ali postoje i ranije navedene nelogičnosti i propusti. Dok se velik dio zadataka odnosi na pisani oblik izražavanja, čak i u temama govornoga karaktera, propuštene su često mogućnosti za zadacima usmenoga izražavanja koje će učenicima donijeti mnogo više iskustva. Praktični je rad taj na koji bi se trebalo orijentirati u retoričkim temama, učenike bi češće trebalo stavljati u situacije javnoga govorenja, izlaganja i prezentiranja, često čak i neovisno o temi njihova nastupa. Također, propusti su vidljivi u sustavnosti same građe koja ne predviđa razvoj gradiva od povijesti i osnova retorike u nižim razredima do usavršavanja govorničkih vještina u višim. Upravo sadržaji iz povijesti govorništva učenicima daju uvid u važnost samoga govora koja seže u davnu povijest, dok mu postavke ostaju gotovo nepromijenjene. Korisno bi bilo podučiti ih o učenju prvih retoričara, ali i okolnostima njihova društva kako bi učenici uz razlikovanje ondašnjeg i današnjeg vremena uvidjeli zajednička obilježja. Zatim, u udžbenicima postoji podjela na retoričke vrste, ali se one tijekom četiri godine ne isprepliću uvijek logičnim redoslijedom, pa i obrađuju bez unaprijed stečene nužne podloge. Iako udžbenik, dakako, nije jedina smjernica za izvedbu nastave, on predlaže teme koje bi trebale omogućiti ostvarenje odgojno-obrazovnih ciljeva. Ipak, retorička znanja i govorničke sposobnosti prožimaju se i ostalim područjima te ih je moguće uvježbavati tijekom obrade ne nužno vezanih tema. Zadatke javnoga govorenja lako je uklopiti u najrazličitije sadržaje, kako unutar područja *hrvatski jezik i komunikacija* tako i unutar *književnosti i stvaralaštva te kulture i medija*.

Kao što je ranije navedeno, retorika, odnosno govorništvo, kao samostalan se predmet u hrvatskim školama pojavljuje rijetko, a i u tim rijetkim slučajevima sadržaj predmeta i metode kojima se on provodi u djelo prepušteni su odluci svakog nastavnika pojedinačno. Ne postoji propisan predmetni kurikulum za retoričke sadržaje nalik onome za predmet Hrvatski jezik koji bi propisivao obvezne sadržaje i teme koje se podučavaju u sklopu predmeta. Osim izvannastavnih doprinosa, poput jačanja samopouzdanja, podučavanje retorike u školama potpomaže i samome procesu učenja. Upravo pri podučavanju književnosti retorička znanja olakšavaju razumijevanje i tumačenje teksta. Pregledom *Kurikuluma nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* može se zasigurno zaključiti da se retorički sadržaji u njemu pojavljuju. Kurikul, u ovome radu s naglaskom na četiri razreda gimnazije, pokriva osnovne sadržaje koji učenicima omogućuju stjecanje i uvježbavanje govorničkih vještina. Većina retoričkih tema u Kurikulu ipak su navedene među preporukama za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda. U usporedbi s predmetnim područjem *književnost i stvaralaštvo* koje navodi obvezne sadržaje i tekstove za čitanje, u području *hrvatski jezik i komunikacija* obveznih sadržaja nema. Može se, dakle, zaključiti da cjelovit izbor tema kojima će se ostvariti zadani

ishodi ovise o nastavniku. Unatoč preporukama sadržaja i navedenim ishodima, izostanak onih obveznih sadržaja može biti znak nedostatne svijesti o važnosti komunikacijskih vještina u cjelokupnom društvenom kontekstu. S obzirom na nedvojbenu važnost retorike u obrazovanju i važnost dobrih komunikacijskih vještina za život svakog pojedinca, njegovu profesionalnu, ali i društvenu ulogu, retorička je pedagogija u nezavidnom položaju.

5. Prijedlog retoričkog modula unutar nastave predmeta Hrvatski jezik

Na temelju analize odgojno-obrazovnih ishoda koje navodi *Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*, prijedloga njihove razrade te pregleda odabranog udžbenika predmeta Hrvatski jezik za četiri razreda gimnazije, sastavljen je prijedlog tema kojima bi se upotpunila nastava Hrvatskoga jezika u obliku retoričkoga modula za svaki od četiri razreda gimnazije. Retorički modul u nastavku ovoga rada sadrži nastavne jedinice s pripadajućim brojem školskih sati za njihovu izvedbu. Retorički modul ukomponirao bi se u nastavu Hrvatskoga jezika u sklopu područja *hrvatski jezik i komunikacija*, a ovisno o njezinim ostalim sadržajima iz područja *književnost i stvaralaštvo* te *kultura i mediji*. Pri izvedbi modula važno je poštivanje redoslijeda njegovih sastavnica i broja pripadajućih im sati, dok je njihov raspored prema nastavnim tjednima prepušten organizaciji samoga nastavnika. Slijedi prikaz navedenog retoričkog modula uz istaknute teme koje su u odnosu na korištene gimnazijske udžbenike različite, odnosno dodane su, odbačene ili su pak zadržane.

5.1. Prvi razred gimnazije

Predloženi retorički modul u sklopu nastave Hrvatskoga jezika sastoji se od 15 školskih sati u odnosu na ukupnih 140 sati Hrvatskoga jezika tijekom školske godine u prvome razredu gimnazije.

5.1.1. Uvodni sat retorike

Prvi sat retoričkoga modula jest uvodni. Sadrži općenite sadržaje o retorici, definicije osnovnih pojmova te razgraničavanje pojmova *retorika* i *govorništvo*. Važno je na uvodnome satu naglasiti važnost retorike u društvu, njezine utjecaje kako u privatnoj tako i u službenoj komunikaciji. Učenici na uvodnome satu trebaju dobiti uvid u širinu područja djelovanja retorike, razumjeti njezinu interdisciplinarnost i područja na kojima se isprepliće s ostalim djelatnostima poput trgovine, politike, sudstva te marketinga. Razgovorom je važno učenike potaknuti na iznošenje vlastitih mišljenja o navedenome i dosadašnjim vlastitim iskustvima

govorenja. Osim navedenih tema, učenike se na uvodnome satu upoznaje s planom i programom retoričkoga modula te njihovim zaduženjima tijekom nastavne godine.

5.1.2. Komunikacija i komunikacijski bonton

Drugi sat retoričkoga modula u prvome razredu gimnazije jest onaj o komunikaciji i komunikacijskome bontonu. Tema je ovo koja se pronalazi u analiziranome gimnazijskom udžbeniku. Sat treba započeti definiranjem samoga govora te analizom komunikacijskoga lanca, i to na temelju shematskog prikaza. Od definiranja pojma komunikacije, preko sudionika u komunikaciji, važno je razumjeti buku u komunikacijskome kanalu te ulogu konteksta i redundancije. Učenici su se u ovoj dobi zasigurno susreli s pojmom bontona, ali važno ga je oprimjeriti u komunikacijskoj situaciji. Tema je ovo u kojoj bi korisno bilo upotrijebiti audiovizualne primjere, pa čak i metodu igre uloga kako znanje o komunikacijskome bontonu ne bi ostalo na razini teorije, nego kako bi učenici pokušali praktično prikazati situacije u kojima je ispravno primijenjen komunikacijski bonton ili pak one u kojima on izostaje.

5.1.3. Povijest retorike

Dva su školska sata posvećena povijesti retorike. Učenike se upoznaje njezinim najranijim poznatim počecima. Teorija retoričke povijesti započinje sofistima kao prvim učiteljima retorike u antičkoj Grčkoj. Treba pritom iznijeti njihov način rada, njihovo viđenje retorike, ali i njezin položaj u antičko doba. Spominjući značajne sofiste poput Gorgije, Prodika, Hipije, Trazimaha i Lizije te njihove postavke, važno je spomenuti zamjerke i negativnu sliku o sofistickome djelovanju. Govoreći o Sokratu treba istaknuti njegove metode razgovora sa sugovornicima postavljanjem pitanja. Tema je ovo u kojoj treba naglasiti važnost propitkivanja o kojemu je svijest postojala već u antičkoj Grčkoj, a u današnje vrijeme nije ništa manje važno. Učeničko razumijevanje treba nastojati produbiti Sokratovom izrekom „znam da ništa ne znam“ koju samostalno tumače. Nakon Sokratova, predstavljeno je Platonovo viđenje retorike kao štetne kako za društvo tako i za pojedinca zbog izostanka konkretnoga područja bavljenja, govora o izgledu, netraganja za istinom te mogućnosti spasa zločinaca od kazne zahvaljujući dobrim govorničkim vještinama. Važno je da učenici razumiju metaforu retorike kao alata koja potječe upravo od Platona. Slijedi Sokrat te njegova tri uvjeta za dobrog govornika: teorijska podloga, odnosno dobar učitelj, vježba i prirodan dar. Ovdje se metodom razgovora s učenicima propituje međuovisnost navedenih uvjeta te se naglašavaju moral i znanje kao preduvjeti dobrog govornika. Demosten je istaknut kao prvi pravi politički govornik unatoč slabome

glasu, a njegove metode prevladavanja vlastitih nesigurnosti učenicima mogu biti poticajne i u ostalim životnim kontekstima. Aristotelova definicija retorike kao „sposobnosti pronalaženja uvjerljivog u svakoj danoj stvari i pojavi“ (Kišiček, 2013: 154) pojašnjava se također metodom razgovora, a spomenuti treba i Aristotelovu podjelu retorike na deliberativnu, sudsku i epideiktčku. O njegovim načinima uvjeravanja riječi će biti na sljedećem nastavnom satu retoričkoga modula. U kontekstu rimskoga govorništva najvažnije je govoriti o Ciceronu i njegovom poimanju dobrog govornika koji je široko obrazovan, duhovit, domišljat i kulturnar te dobre izvedbe. Mudrost je još jedan važan čimbenik na koji učenike razgovorom treba navesti. Kvintilijana pak treba spomenuti kao prvog institucionaliziranog učitelja govorništva, a od njegovih djela istaknuti *Obrazovanje govornika*.

Tema povijesti retorike ne pronalazi se u gimnazijskim udžbenicima, a za razumijevanje brojnih današnjih postavki važno je razumijevanje povijesti, razvoja i nekadašnjih svaćanja govorništva. Učenici trebaju razumjeti zašto su neka razmišljanja o retorici ostala nepromijenjena unatoč tolikom vremenu i što je to što ih čini temeljnim.

5.1.4. Tehnike uvjeravanja – *etos, patos i logos*

Nastavno na temu povijesti retorike, sljedeća je tema Aristotelove podjele tehnika uvjeravanja na *etos, patos i logos*. Kao osnovu uvjeravanja važno je razumjeti razlike među navedenim te ih kasnije znati primijeniti na vlastitim govorima. Prema Carrilho (Meyer i sur., 2008: 37), govornički elementi mogu se razlikovati pitanjima: „Tko govori? Koji argument iznosi? Kome se obraća?“ koja vode podjeli na političke, sudske i epideiktčke govore. *Etos* se odnosi na kredibilitet govornika i njegovu važnost u uvjerljivosti govora. Treba, dakle, navesti primjere govora u kojima je za njegovu uvjerljivost zaslužan *etos*. Jednako treba činiti i pri obradi *patosa* koji se temelji na emocijama, odnosno stvaranju željenog raspoloženja publike te *logosa* čije se uvjeravanje temelji na korištenju argumenata. Učenici trebaju razumjeti posljedice korištenja pojedinačnih tehnika uvjeravanja, pa tako i znati da je posljedica *etos* dojam vjerodostojnosti i kompetencije autora, posljedica *patosa* racionalan, a *logosa* emotivan govor.²⁹ Ova je tri govornička elementa učenicima moguće prikazati s pomoću primjera govora temeljenih na svakome pojedinačno, kao i njihovim samostalnim radom u kojemu bi nastojali postići uvjerljivost koristeći *etos, patos* ili *logos*. Treba naglasiti važnost ove teme koja će se prožimati kroz kasnije teme i rad u sklopu retoričkoga modula.

²⁹ <https://nastava.tvz.hr/komunikacijske-vjestine/vjezbe/improvizirana-debata/teorijska-pozadina/>

Ovu se temu ne pronalazi u gimnazijskim udžbenicima, a temelj je argumentacije koja je u središtu podučavanja retorike.

5.1.5. *Suvremene govorničke vrste*

Za razliku od antičke podjele govorničkih vrsta na političke, sudske i epideiktčke, treba razlikovati suvremene kriterije podjele govorništva. Važno je pritom razumjeti probleme jednoznačne podjele govorništva: različita područja u kojima je potrebna klasifikacija vrsta, različiti kriteriji podjele, hibridnost žanrova te granice fiktivnog i stvarnog (Pletikos Olof, 2017: 4.). Jedna je od podjela ona Škarićeva na četiri kategorije: razgovore, kratke monologe, govore te posebne govorne vrste (isto: 3). Ovdje je potrebno primjerima učenicima približiti svaku od vrsta te naglasiti one o kojima će u kasnijem radu tijekom modula biti više riječi. Škarićeva podjela pronalazi se u korištenom udžbeniku, ali onome za drugi razred gimnazije. Kurikul spominje podjelu na pet vrsta i to na opisivanje, pripovijedanje, izlaganje, dokazivanje te upućivanje pa bi korisno bilo spomenuti i ovu podjelu poznatu u praksi nastave Hrvatskoga jezika. Javlja se također podjela na monološke i dijaloške vrste teksta u kojima će se učenici imati priliku okušati. Navedene podjele pri obradi teme ne smiju ostati na teorijskom navođenju, nego učenicima trebaju biti prezentirani primjeri, pisani ili audiovizualni.

5.1.6. *Publicistički stil: vijest, izvješće, reportaža, intervju*

Analizirani se udžbenik u sklopu nastave jezika bavi funkcionalnim stilovima, administrativnim, književnoumjetničkim, razgovornim, znanstvenim, pa tako i publicističkim na kojemu je naglasak u retoričkome modulu. Obrada treba uključivati njegovu funkciju u medijima, karakteristike poput sažetosti, objektivnosti te individualnosti, a zatim i najčešće vrste. Učenici su se u osnovnoj školi trebali već susresti sa viješću, izvješćem, reportažom i intervjuom, pa se sat njihove obrade u srednjoj školi može zasnivati na ponavljanju i praktičnom radu. Dakako, trebaju biti spomenuta temeljna pitanja na koja odgovara vijest, odnosno popularni 5W: *Tko? Što? Gdje? Kada? Zašto? (Who? What? Where? When? Why?)*. Učenici trebaju razumjeti *načelo obrnute piramide* i na temelju vijesti napisati izvješće. Kao što navodi i udžbenik *Fon-Fon 1* (Dujmović Markusi, 2022: 133), prikazani trebaju biti savjeti za prepoznavanje lažnih vijesti. Korisno bi ovdje bilo raditi na primjerima i učenicima uručiti lažne vijesti u tiskanome obliku ili prikazati audiovizualne primjere, a nije zanemariva niti vježba prepoznavanja lažne među istinitima. Tri su sata unutar retoričkoga modula predviđena za obradu

publicističkoga stila pri čemu je prvi posvećen vijesti i izvješću, drugi reportaži i intervjuu, a treći učeničkim izvedbama intervju o čemu će riječi biti kasnije.

Dakle, drugi sat obrade publicističkoga stila usmjeren je na reportažu i intervju. Uz njihove definicije i vrste najvažnije je posvetiti se primjerima za analizu. Nakon zajedničke, a zatim i samostalne analize primjera, učenicima su dane upute za vođenje intervju na sljedećem satu retoričkoga modula, a sličan je zadatak naveden i u analiziranom udžbeniku. Važno je naglasiti važnost prihvaćanja improvizacijskog stila sugovornika te vješte preinake vlastitih zamisli. Učenicima trebaju biti dane upute za jednostavna, određena i pitanja koja potiču zanimljive i konkretne odgovore (Škarić, 2003: 16).

5.1.7. Izvedba intervju

Sat izvedbe učeničkih intervju podrazumijeva unaprijed pripremljene kratke intervju s odabranom temom, sugovornikom i oblikom intervju. Intervjui mogu biti izvedeni u učionici ili snimljeni pa prikazani na satu. Učenici za sugovornike mogu odabrati razredne kolege te s njima razgovarati o stvarnim ili zamišljenim temama i situacijama ili pak osobe izvan razreda po vlastitom odabiru. Po završetku izvedbe intervju slijedi njihova zajednička analiza.

5.1.8. Životopis i autobiografija

Teme koje se također pronalaze u spomenutom udžbeniku jesu životopis i autobiografija. Iako u udžbeniku opisane kao uglavnom pisane vrste, u retoričkome modulu pri obradi životopisa i autobiografije pozornost je usmjerena na govorno. Nakon definiranja pojmova i navođenja vrsta životopisa, narativnoga i tabličnoga (Dujmović Markusi, 2022: 29), analiziraju se primjeri životopisa više osoba različitih zanimanja. Upućuje se zatim u proces sastavljanja životopisa nakon čega slijedi kratko vrijeme tijekom kojega učenici osmišljavaju vlastite životopise. Životopis, prema uputama i smjernicama, mogu pisati u natuknicama ili u obliku teksta. S istekom vremena započinju kratke učeničke prezentacije vlastitih životopisa u usmenome obliku. Iako životopis i autobiografija jesu vrste najčešće dostupne u pisanome obliku, važno je dati priliku usmenome govorenju kada god je to moguće.

5.1.9. Javni govor

Udžbenik hrvatskoga jezika *Fon-Fon 2* za drugi razred gimnazije navodi temu javnoga govora. Ipak, s obzirom na važnost iskustva u javnome govorenju, tema je ovo koju učenicima treba predstaviti ranije, odnosno već u prvome razredu. Jedan je od ciljeva retoričkoga modula

stvaranje što više prilika učenicima za izlaganja pred razredom, pa tako na kraju svake godine, odnosno na kraju svakoga modula unutar određenog razreda, učenici izvode javni govor. U prvome i drugome razredu plan je izvođenje jednogminutnih govora, u trećemu dvominutnih te trominutnih govora u četvrtome razredu gimnazije.

Obrada javnoga govora u prvome se razredu pretežito temelji na osnovama. Tako uz njegovu definiciju, učenici na pisanim primjerima nastoje prepoznati osnovnu kompoziciju govora tj. podjelu na uvod, središnji dio i zaključak, kao i stil javnoga govora. Detaljnije analize kompozicije govora i svakoga dijela pojedinačno slijede u retoričkome modulu drugoga razreda gimnazije, pa se u prvome naglašava intuitivno razumijevanje i opažanje. Ukupno je pet školskih sati posvećeno javnome govoru, a slijede sat slušanja i analize govora, sat uputa za sastavljanje govora i samostalni rad, sat izvođenja govora te sat analize.

5.1.10. Slušanje govora

S obzirom na to da se cjelovitost govora sastoji od dviju polovica, govorenja i sušanja (Škarić, 2003: 44), sat slušanja javnih govora čini praktičan rad, odnosno analizu prikazanih govora uz pomoć unaprijed pripremljenih obrazaca. Obrasci, odnosno upute za slušanje govora, trebaju sadržavati pitanja kojima će se učenici voditi pri analizi i koja će im pomoći orijentirati se na važne sastavnice govora. Učenicima je predstavljen rad Govorničke škole Ive Škarića, a korišteni su audiovizualni primjeri govora nekadašnjih sudionika Škole. Važno je koristiti primjere bliske učenicima poput ovih koji prikazuju učenike njihove dobi, srednjoškolce, kako bi se lakše poistovjetili i uvidjeli da govorništvo nije koncept njima dalekih generacija, nego njima iznimno blizak. Tijekom prikazivanja svakoga od govora učenici bilježe vlastita zapažanja vođeni smjernicama, a po završetku slijedi zajedničko komentiranje. Cilj je ovoga sata potaknuti slušanje govora s razumijevanjem, sposobnost pamćenja bez posredstva pisma i, nakraju, poboljšati među učenicima kulturu slušanja (Škarić, 2003: 45–47).

5.1.11. Upute za sastavljanje govora i samostalni rad

Sljedeći sat posvećen javnome govoru sat je uputa za njegovu sastavljanje i samostalnoga rada na pripremi vlastitoga govora. Kao što je rečeno, u retoričkome modulu prvoga razreda nastoji se uvidjeti koliko učenici razumiju koncept javnoga govora na intuitivnoj razini, pa su upute za njegovu sastavljanje one osnovne. Zahvaljujući analizi više govora na prethodnim satima učenicima je poznata kompozicija govora i njegov stil. Oko odabira teme dogovaraju se s nastavnikom koji im daje upute o prikupljanju građe. Sat pripreme i

prikupljanja građe za govor dobro bi bilo izvoditi u informatičkoj učionici da bi učenici veći dio pripreme mogli odraditi na nastavi. Učenici se naknadno samostalno pripremaju i kod kuće za izvedbu vlastitih javnih govora predviđenu na sljedećem satu retoričkoga modula.

5.1.12. Izvedba javnoga govora

Na satu izvedbe predviđeni su jednominutni govori svih učenika prema unaprijed dogovorenom redoslijedu. Učenicima su pri ovoj prvoj izvedbi govora dopuštena pomoćna sredstva poput kratkih bilježaka ili PowerPoint prezentacije, ali čitanje je cjelovitih govora zabranjeno. Nastavnik tijekom učeničkih izvedbi vodi bilješke o njihovom uspjehu, ali ovaj se element ne ocjenjuje u retoričkome modulu prvoga razreda gimnazije. Učenicima je također zadatak voditi bilješke svojih zapažanja tijekom izvedbi razrednih kolega prema obrascu sa sata slušanja govora.

5.1.13. Analiza govora

Posljednji sat retoričkoga modula na nastavi Hrvatskoga jezika u prvome razredu gimnazije čini zajednička analiza učeničkih javnih govora s prethodnoga sata. Komentiraju se pojedinačni govori prema zapažanjima učenika, a naposljetku i nastavnika. Na posljednjem satu učenici još imaju priliku izraziti vlastiti dojam o retoričkome modulu te iznijeti moguće prijedloge za daljnji rad i njegovo poboljšanje.

5.2. Drugi razred gimnazije

Predloženi retorički modul u drugome razredu gimnazije čini također 15 sati od ukupnih 140 sati Hrvatskoga jezika.

5.2.1. Privatna i javna komunikacija

Uvodni sat retoričkoga modula u nastavi Hrvatskoga jezika u drugome razredu započinje kratkim ponavljanjem sadržaja prethodne godine. Slijedi zatim poticaj učenika na razmišljanje o razlikama između privatne i javne komunikacije te navođenje vlastitih primjera. Nakon razgovora o karakteristikama obiju vrsta komunikacije, zadatak je u parovima izvesti primjer zamišljene situacije u kojoj bi se učenici koristili privatnom ili javnom komunikacijom. Uloga je nastavnika ovdje ukazati na moguće propuste te ih uputiti na ispravnu upotrebu. Također, važno je naglasiti ulogu hrvatskoga standardnog jezika, kao što je navedeno i u

odgojno-obrazovnim ishodima *Kurikuluma nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*. Tema je ovo koja se pojavljuje u udžbeniku *Fon-Fon 2* za drugi razred gimnazije gdje je obrađena na sličan način kao što je navedeno u prijedlogu retoričkoga modula. Neophodno je da učenici razumiju u kojim se situacijama koristiti kakvom komunikacijom i kako primjenjivati pravila javne komunikacije u skladu s komunikacijskim bontonom i hrvatskim standardnim jezikom.

5.2.2. Vrednote govorenoga jezika

Još jedna tema na koju se nailazi u predloženoj udžbeniku Hrvatskoga jezika, a koja će ponovno u retoričkom modulu biti obrađena na ponešto drukčiji način, jesu vrednote govorenoga jezika. Ovaj postupak dopunjavanja sadržaja govora njihovim načinom podrazumijeva jačinu (intenzitet) glasa, visinu (ton), brzinu (tempo) govorenja, stanku (pauzu), mimiku i gestu. Mimika i gesta bit će obrađene kao zasebna lekcija, odnosno u sklopu neverbalne komunikacije, dok su ostale navedene govorne vrednote dio lekcije u kojoj će cilj biti njihovo razlikovanje i uočavanje promjene u govoru na koju utječu. Uz definiranje pojmova jačine i visine glasa kao osobina kojima se ističe značenjski važnija riječ ili izraz u rečenici (Dujmović Markusi, Španjić, 2022 a: 15) te rečenične intonacije ili melodije kao mijenjanja visine glasa, potrebno ih je oprimjeriti zvučnim primjerima. Po definiranju tempa, odnosno brzine govorenja kao brzine izgovaranja slogova, riječi, rečenica i podjele stanke na fiziološku i psihološku, slijedi još jednom rad na primjerima. Iako se akustične govorne vrednote obično isprepliću i teško su odvojive (Guberina, 1967), odvajaju se s ciljem analize. Učenicima su podijeljeni različiti tekstovi, a na raspolaganju imaju kratko vrijeme za njihovo čitanje. Zadatak im je iste tekstove pročitati na različite načine promjenom govornih vrednota.

5.2.3. Neverbalna komunikacija

Nastavno na sat obrade govornih vrednota, slijedi tema neverbalne komunikacije. Sat započinje kratkim improviziranim učeničkim izlaganjima u kojima opisuju omiljeni film ili knjigu. Po završetku izlaganja zajednički se komentira položaj tijela izlagača, pokreti te izrazi lica. Iako Knapp i Hall (2010: 5) gotovo nemogućim smatraju odvajanje verbalnog od neverbalnog, neverbalnom se komunikacijom smatra ona koja se odvija bez riječi, dok Škarić (2003: 177) neverbalne znakove definira kao one „koji sudjeluju u govornom činu, a sami nisu govor“. Pritom se njezinim glavnim područjima podrazumijevaju geste, držanje tijela, dodirivanje, izrazi lica te usmjeravanje pogleda (Hall, Knapp, 2010: 8). Svako od navedenih

područja potrebno je oprimirati vizualnim primjerima te s učenicima tumačiti moguća značenja pojedinih neverbalnih znakova. Konačno, koristan završni zadatak može biti govorenje tekstova (pripremljenih ili improviziranih) s namjerno neusklađenom neverbalnom komunikacijom kako bi se još bolje osvijestila njezina važnost, utjecaj na verbalnu komunikaciju te njihovu međuovisnost.

Tema neverbalne komunikacije u udžbeniku nije zasebno obrađena detaljnije od definiranja mimike i geste te pripadajućeg zadatka u sklopu vrednota govorenoga jezika.

5.2.4. Vježbe za glas i izgovor

Vježbe za glas i izgovor iznimno su važna tema kako u školskim klupama tako i u svakodnevnom životu. Potrebno je prvenstveno razumjeti koje navike mogu negativno utjecati na glas te kako se brinuti o glasu kao alatu kojim se svakodnevno koristimo. Tako s učenicima treba razgovarati o štetnosti cigareta, alkohola, gaziranih pića i prezačinjene hrane na glas te koristi hidratacije. Učenike potom treba upoznati s važnošću vježbi za glas i izgovor, njihovom namjenom i primjenom. Potrebno je istaknuti učinke vježbi za glas i izgovor, odnosno postizanje uravnotežene boje glasa i mogućnosti njegova ugađanja, postizanje voluminoznosti, jačanje glasa i njegove veće sigurnosti te smanjenje nosnosti (Varošaneć-Škarić, 2010: 82–83). S obzirom na opširnost vježbi, učenike treba podučiti onim osnovnima koje će i sami moći primjenjivati. Tako zajednički treba izvesti barem šest vježbi počevši od *vježbe protezanja i opuštanja* kao pripreme za govorenje. Izvodi se zatim *vježba dubokoga disanja s otežanim udisajem i izdisajem* za opuštanje dišne muskulature i postizanje disanja „punim plućima“. Slijedi *produženo foniranje vokala [a]* s ciljem postizanja optimalnoga tona, glasnoće i boje glasa. *Vježba foniranja s pojačanim samoslušanjem* služi pojačavanju vlastitoga glasa i postizanju najugodnije boje, a učenici ju izvode zajednički pa naizmjenično. Za snaženje glasa i diktacije te postizanje preciznijega izgovora učenici uz upute i primjer nastavnika izvode *vježbu brojenja u šaptu*. Posljednja vježba ovog skraćenog ciklusa vježbi za glas i izgovor primjerenog izvođenju na nastavi u sklopu retoričkoga modula jest *prednjonepčana točka vibrotaktilnoga osjeta* koja služi postizanju preciznijeg izgovora. Kako bi vježbe bile izvedene što uspješnije i sa što boljim učinkom na glas i govor, treba ih i što neposrednije vezati uz govor te vježbati na govornim primjerima (Škarić, 2003: 157). Konačno, učenicima se dijele uručci s popisom različitih brzalica za samostalnu vježbu i pripremu za javno govorenje.

5.2.5. Retoričke figure

Ivo Škarić za retoričke figure tvrdi da su „izraz kojim se nešto kaže na neobičan i nedoslovan način, ali za divno čudo izraz figurama ne stvara nesporazume, nego sporazumijeva ljude brže i potpunije, i najčudesnije – neposrednije“ (1988: 134). Iako su se učenici s dijelom retoričkih figura na nastavi Hrvatskoga jezika već susreli, korisno ih je istaknuti i u kontekstu javnoga govora. Izbor retoričkih figura namijenjenih obradi ovdje dijelom može ovisiti o odabiru nastavnika u skladu s njihovom obradom u području *književnost i stvaralaštvo*. Ipak, neizbježno je spomenuti Škarićevu podjelu retoričkih figura na logičke figure, trope, figure misli, riječi, sintaktičke figure te morfološke, tvorbene i leksičke (2003: 110). Definirati i oprimjeriti korisno je, među ostalima, antitezu, oksimoron, gradaciju, parafrazu, metaforu, retoričko pitanje, metonimiju, sinegdohu te ironiju. S obzirom na širinu teme i brojnost figura, za obradu se uzimaju dva školska sata s drugim satom namijenjenim vježbi retoričkih figura na pisanim i audiovizualnim primjerima.

5.2.6. Službeni razgovor

Službeni razgovor tema je zastupljena u ranije spomenutom udžbeniku. Tema je ovo koja pretežito služi ponavljanju i uvježbavanju već usvojenih znanja i vještina. Objedinjuje tako znanja o privatnoj i javnoj komunikaciji, komunikacijskom bontonu i neverbalnoj komunikaciji. Učenicima su ukratko predstavljene različite situacije službenoga razgovora uz audiovizualni primjer, a ostatak sata čini praktični zadatak. Učenici se zamišljaju u konkretnoj situaciji službenoga razgovora, zamišljaju okolnosti, sudionike i željeni cilj te u parovima ili skupinama izvode igru uloga. Kao kod dosad slično obrađenih tema, po završetku učeničkih izvedbi slijedi zajednička analiza.

5.2.7. Argumentacija

Dok se argumentacija u analiziranom udžbeniku pojavljuje tek u onome namijenjenom za četvrti razred gimnazije, neophodno ju je podučavati ranije. Brojne su teme čije je podučavanje bez razumijevanja argumentacije gotovo neostvarivo, a u najmanju ruku beskorisno. Škarić argumentaciju definira kao „retorički postupak kojim tvrdnja slušačima postaje zdravorazumski vrlo vjerojatnom istinom“ (2011: 13) te je verbalna, društvena i racionalna aktivnost. Kod podučavanja argumentacije treba započeti podjelom tvrdnji na činjenične, vrijednosne, uzročno-posljedične i političke te njihovim oprimjeravanjem. Zatim, također prema Škariću, argumentaciju uz tvrdnje čine očitosti i logičke veze. Potrebno je

pojedinačno oprimjeriti redom: činjenice, podatke, topose, citate, primjere i definicije kao očitosti te među logičkim vezama dedukciju, indukciju, analogiju, uzročno-posljedične veze i zaključivanje po znakovima. Pojmovi su ovo koji učenicima mogu biti zahtjevni, pa ne treba nužno na svima inzistirati, nego ih im omogućiti u obliku uručka kao podsjetnik.

5.2.8. *Debata*

Jedna od najvažnijih tema koja će se u predloženom retoričkom modulu u nastavi Hrvatskoga jezika pojavljivati do kraja srednjoškolskog školovanja jest debata. U prijevodu s francuskog jezika debata znači „bitka riječima“ (Španjol Marković, 2008: 233), vrsta je koja zahtijeva iznimnu argumentaciju i govorničke vještine, a, isto tako, njezino uvježbavanje itekako doprinosi razvoju istih vještina te općoj kulturi komunikacije. Pronalazi se u udžbeniku Hrvatskoga jezika *Fon-Fon 2* (Dujmović Markusi, Španjić, 2022 a: 36), a u sklopu retoričkoga modula previđena su joj dva školska sata. Prvi sat služi kratkoj teorijskoj obradi debate kao vrste rasprave u kojoj dvije strane argumentirano raspravljaju o jednoj tezi (Pletikos Olof, 2017: 20) te analizi primjera. Učenicima se prikazuju primjeri srednjoškolskih debata na temelju kojih analiziraju njezin tijek i sudionike, a zatim komentiraju s nastavnikom. Predstavljene su im neke od vrsta debate s naglaskom na Karl Popper debati kao najprikladnijoj za izvođenje u školama. Učenike se upućuje u pravilno oblikovanje teze za debatu, zadaće afirmacijske i negacijske strane, govore te ulogu argumentacije pri njihovu izvođenju. Objasnjene su uloge voditelja debate i njegova zaduženja, kao i uloge publike i sudaca. Vodeći se navedenim, učenici zajednički osmišljavaju tezu debate koju će izvoditi na sljedećem satu i dijele se na afirmacijsku i negacijsku stranu. Sljedeći je sat namijenjen izvedbi debate te njezinoj analizi.

5.2.9. *Kompozicija govora: uvodni dio*

Preduvjet uspješnoga govora jest poštivanje njegove zadane kompozicije. Učenici drugoga razreda gimnazije prema predloženom retoričkom modulu već su se okušali u izvedbi javnoga govora. Ipak, gradivo drugoga razreda donosi konkretniju obradu temeljenu na zadanoj i detaljnijoj kompoziciji, za razliku od one intuitivne u prvome razredu, koja će biti temelj za sve njihove kasnije javne govore. Dok je u udžbeniku drugoga razreda ulomak posvećen kompoziciji govora, prema retoričkom modulu uvodnome je dijelu posvećen cijeli školski sat. S učenicima se, za početak, odabire tema zamišljenoga govora na temelju koje zajednički oprimjeruju svaki dio uvodnoga dijela govora. Počevši od zaglavlja u kojemu se oprimjeruju pozdravljanje, predstavljanje i oslovljavanje zajedno s hijerarhijskim pravilima, prelazi se na

predgovor uključujući stvaranje naklonosti za govornika i stvaranje zanimanja za temu. Učenicima treba navesti više načina postizanja naklonosti, pa tako predstaviti, primjerice, retoričku skromnost i humor na vlastiti račun. Pri stvaranju zanimanja publike za temu navode se povodi nastanka govora, njegove okolnosti, razloge odabira teme ili ciljeve govora. Na izabranome govoru koji će biti korišten u sva tri sata, odnosno satu uvodnoga dijela, središnjeg te završnog dijela govora, treba prepoznati i istaknuti navedene glavne i poddijelove kompozicije govora.

5.2.10. Kompozicija govora: središnji dio

Nastavlja se na sat o uvodnome dijelu govora sat o njegovu središnjem dijelu. Vodeći se istom zajednički odabranom temom na prethodnom satu, učenike se uvodi u središnji dio govora i njegove poddijelove. Sat tako započinje pričom, odnosno prijelaznim dijelom s uvodnoga na središnji dio govora. Ona treba biti kratak i nesmetan prijelaz na njegovu razradu. Slijedi izricanje središnje misli kojoj treba posvetiti više pozornosti. Učenicima jasno treba postaviti razliku između teme govora i središnje misli i definirati ju kao glavnu misao govora i jednu izričnu nefigurativnu rečenicu te potkrijepiti jasnim i jednostavnim primjerima. Slijedi razdioba, po mogućnosti dvojna, a zatim iznošenje. Tu je mjesto prethodno usvojenoj argumentaciji pri iznošenju potkrijepa. Učenici trebaju moći koristiti primjerenu argumentaciju ovisno o tvrdnjama, odnosno središnjoj misli, a na satu obrade središnjeg dijela govora potkrijepe osmišljavaju zajednički. Radom na često izazovnom dijelu središnjeg dijela govora, protuargumentu, učenici uče kritički sagledati vlastitu tvrdnju i predvidjeti moguće zamjerke vlastitom govoru. Ne smije se pritom zaboraviti pobijanje istoga protuargumenta. Ponovno, glavni i poddijelovi govora se i na ovome satu pronalaze i zajednički analiziraju na odabranom primjeru govora.

5.2.11. Kompozicija govora: završni dio

Zadnji sat pred samostalnu izvedbu govora jest sat obrade završnoga dijela njegove kompozicije. Metodom razgovora i sada se nastoji govor zajednički oblikovan na prethodnim satima sažeti u prvome dijelu završnog dijela govora. Kako govor ne bi ostao na pukom iznošenju tvrdnji, poželjno ga je završiti pozivom publike na određenu akciju ili barem ponovno promišljanje o svemu izrečenom. Svaki uspješan govor zaokružen je efektivnim završetkom koji mu daje zvučnost, čini ga pamtljivim i ostavlja dojam na slušatelja. Na kraju dolazi zahvala ili isprika ako je iz nekog razloga potrebna. I za navedene dijelove završetka govora učenici

navode primjere, a zatim ih prepoznaju na odabranom primjeru govora. Na ovom se satu vode završni dogovori oko teme učeničkih javnih govora, rasporeda i slično.

5.2.12. Izvedba javnoga govora

U satu izvedbe javnoga govora sudjeluju svi učenici s unaprijed pripremljenim jednominutnim govorima prema dogovorenom redoslijedu. Učenici vode vlastite bilješke tijekom slušanja govora razrednih kolega.

5.2.13. Analiza govora

Posljednji sat predloženoga retoričkoga modula u nastavi Hrvatskoga jezika u drugom razredu gimnazije završava analizom učeničkih govora s prethodnog sata i sažimanjem dojmova cijele godine.

5.3. Treći razred gimnazije

Predloženi retorički modul u trećemu razredu gimnazije još jednom čini 15 od ukupnih 140 sati Hrvatskoga jezika tijekom nastavne godine.

5.3.1. Analiza govora Martina Luthera Kinga: *I have a dream*

U trećemu razredu gimnazije učenici na temelju retoričkoga modula u prva dva razreda gimnazije već posjeduju osnovna retorička znanja, kao i praktično iskustvo. Više su puta imali priliku slušati govore tijekom obrade gradiva, a također su analizirali govore razrednih kolega. Prva dva sata retoričkoga modula u trećemu razredu posvećena su analizama povijesno zapamćenih govora među kojima su jedan strani te jedan domaći primjer.

Prvi je sat analiziran govor Martina Luthera Kinga, jednoga od najvećih boraca za prava afroameričkog stanovništva i dobitnika Nobelove nagrade za mir, *I have a dream* iz 1963. godine u kojemu se zauzima za jednakost svih građana i izražava vjeru u zajedništvo (*Hrvatska enciklopedija*, LZMK, mrežno izdanje, 2021). Potrebno je predstaviti govornika, motivaciju konkretne govorne izvedbe i povijesni kontekst općenito. Učenicima treba omogućiti uvid u audiovizualni prikaz govora, a pritom analizirati sadržajnu i stilsku razinu govora te njegovu izvedbu. Po završetku govora zanimljivo bi bilo istaknuti kako konačan govor Martina Luthera Kinga *I have a dream* nije rezultat pripreme, nego improvizacije³⁰ te ih potaknuti na iznošenje

³⁰ <https://lidermedia.hr/aktualno/martin-luther-king-sanjar-ciji-je-govor-promijenio-ameriku-31118>

mišljenja o razlici između pripremljenog i improviziranoga govora, osobito u okolnostima kada je emotivno potaknut. Metodom razgovora analiziraju se pojedini dijelovi govora, prepoznaje se središnja misao i retoričke figure. Poželjno bi bilo potaknuti učenike na iznošenje vlastitog mišljenja i izdvajanje dijelova govora koji su ih se osobito dojmili.

5.3.2. *Analiza govora Vlade Gotovca: Generali, Hrvatska se ne boji*

Nakon analize govora Martina Luthera Kinga *I have a dream*, slijedi analiza govora Vlade Gotovca *Generali, Hrvatska se ne boji* ispred tadašnje Komande 5. vojne oblasti u Zagrebu 30. kolovoza 1991. godine. Sat ponovno započinje predstavljanjem govornika, odnosno Vlade Gotovca, hrvatskoga književnika i političara te tadašnjega predsjednika Matice Hrvatske. Treba pojasniti i okolnosti samoga govora koji se održava tijekom Domovinskog rata na skupu koji su organizirale majke čiji su sinovi u trenutku izbijanja rata zateknuti na odsluživanju vojnoga roka te im je zabranjen odlazak domovima³¹. Govor upućen hrvatskome narodu učenicima je prikazan u audiovizualnom obliku, a zadatak im je analizirati ga na sadržajnoj i stilskoj razini te njegovu govornu izvedbu. Razgovorom se dolazi do zaključaka o retoričkim figurama, istaknutim dijelovima koji služe kao zadobivanje naklonosti, zanimanja, te koje govornik ističe kao središnju misao. Prikladan je ovo govor za oprimjeravanje efektinoga završetka pa se učenike potiče da ga prepoznaju u uskliku: „Živa je, bila je živa i živjet će Hrvatska! Živjeli!“³²

5.3.3. *Raspravljački tekstovi: priopćenje i predavanje*

Među retoričkim sadržajima udžbenik Hrvatskoga jezika *Fon-Fon 3* izdvaja raspravljačke tekstove, odnosno priopćenje, predavanje i usmenu raspravu. S usmenom su se raspravom u obliku debate, prema prijedlogu retoričkoga modula, učenici susreli u drugome razredu gimnazije, dok u trećemu slijede priopćenje i predavanje. S obzirom na to da oba mogu biti i u pisanome obliku, pozornost će u retoričkome modulu biti na usmenom raspravljanju, odnosno usmenom priopćenju i predavanju.

Učenicima je prikazan primjer televizijskog priopćenja koji analiziraju s nastavnikom metodom razgovora. Važno je osvijestiti njegove osnovne elemente, odnosno pitanja na koja odgovara: Tko objavljuje priopćenje? Koja mu je tema? Kada? Gdje? (Dujmović Markusi,

³¹ <https://www.otvoreno.hr/top/na-danasnji-dan-1991-godine-vlado-gotovac-odrzao-je-jedan-od-najznacajnijih-govora-ispred-komande-5-vojne-oblasti-u-zagrebu/316047>

³² <https://vlogotovac.org/govori/govor-ispred-komande-5-vojne-oblasti/>

Španjić, 2022 b: 10). Učenici, poštujući upute o dijelovima priopćenja, odgovarajućem funkcionalnom stilu te bez subjektivnosti i pripovijedanja, osmišljavaju vlastito priopćenje prema odabranoj temi te ga pojedini izvode.

Tema predavanja učenicima je iznimno korisna jer se s njime zasigurno susreću u nekome obliku pri vlastitim izlaganjima na satima ostalih školskih predmeta. Ponovno na temelju vizualnog primjera po odabiru nastavnika slijedi definiranje predavanja kao „tekstne vrste u kojoj predavač podučava slušatelje detaljno objašnjavajući neku temu ili problem iz određenoga područja“ (isto: 14). Razgovorom se učenike upućuje kako pripremiti predavanje, što će im biti zadatak nadolazećih sati retoričkoga modula. Dva će sata biti posvećena izlaganjima o temi prema izboru učenika.

5.3.4. Oluja mozgova

Oluja mozgova (vihor mozgova, vrcanje ideja, bujica ideja) ili *brainstorm/ing* tehnika je rješavanja određenog problema grupe, uobičajeno na sastanku, na način da svi članovi spontano proizvode velik broj ideja koje mogu biti potencijalno rješenje. Iako korištena u modernom dobu, treba naglasiti da tehnika nije nova, već je korištena u Indiji prije više od 400 godina (Pletikos Olof, 2017: 10). Učenicima se na uručcima dijele osnovna pravila oluje mozgova:

- nema kritiziranja
- neobične ideje su dobrodošle
- kvantiteta je važna
- moguće je kombiniranje i poboljšavanje ideja (Osborn 1963, prema Pletikos Olof, 2017: 12).

O pravilima se potom razgovara s ciljem razumijevanja svih učenika te se ističe važnost kreativnog procesa, slobode razmišljanja, heterogenosti grupe, njezine veličine te mirnoga prostora i opuštajuće atmosfere (Srića 1994, prema Pletikos Olof, 2017: 10).

Sljedeći je dio sata izvođenje oluje mozgova. Odabire se zapisničar *brainstorminga*, a zatim započinje rješavanje testnog problema, onoga koji služi „za zagrijavanje“ (Pletikos Olof, 2017: 11). Nastavnik predlaže glavni problem, a učenici poštujući pravila sudjeluju u proizvodnji ideja. Po završetku oluje mozgova slijedi kratka provjera ideja te izrada liste najboljih ideja i potencijalnog rješenja problema. Tema je ovo koju se ne pronalazi u analiziranome udžbeniku predmeta Hrvatski jezik, a itekako potiče učeničku kreativnost i suradnju.

5.3.5. Pogreške u argumentaciji

S osnovama argumentacije stečenima u drugome razredu gimnazije, učenici nastavljaju svoje argumentacijske vještine graditi i u trećemu. Iako se ova tema ne pronalazi u udžbeniku, navedene će im vještine biti korisne u ponovnoj izvedbi debate i javnoga govora, ali i u većini svakodnevnih situacija. S obzirom na to da su pogreškama u argumentaciji posvećena dva školska sata, prvi se zasniva na teorijskoj obradi s primjerima, dok drugi čini vježba i samostalni rad.

Počevši od Aristotelove uvodne rečenice u *O sofistickim pobijanjima* (prema Kišiček, 2010: 131) koja glasi: „Neki oblici zaključivanja su dobri, a neki samo izgledaju kao dobri, ali su zapravo pogrešni“ s učenicima se razgovara o njihovom razumijevanju takvoga viđenja. Navodi se zatim Tindaleova podjela pogrešaka u argumentaciji na:

- pogreške diverzije (irelevantnosti)
- pogreške strukture
- pogreške u jeziku
- *ad hominem* argumente
- ostale *ad* argumente
- pogreške u zahvaćanju uzorka i generalizacije
- pogreške u uzročno-posljedičnim vezama
- zaključivanje analogijom (Tindale, 2007).

Pogreške diverzije nadalje se raščlanjuju na *straw man*, *red herring* te irelevantan zaključak, pogreške strukture na uskraćivanje dosljednosti, *illicit mayor*, *illicit minor*, pogrešku negativnosti, nijek prednjaka i potvrđivanje dosljednosti. Pogreške u jeziku na amfiboliju, ekvivokaciju, kompleksno pitanje te *petitio principii*. *Ad hominem* se argumenti dijele na diskvalificirajući *ad hominem*, općeniti, uvredljivi, situacijski i *tu quoque* argumente. Ostale *ad* argumente čine *ad populum*, *ad baculum*, *ad misericordiam*, *ad ignorantiam* te *ad verecundiam*. Prenagla generalizacija, *secundum quid* i *gambler's fallacy* jesu pogreške u zahvaćanju uzorka, dok su *post hoc (ergo propter hoc)* i *slippery slope* pogreške u uzročno-posljedičnim vezama (Barišić, 2013: 10–16). Pojedinačne je pogreške u argumentaciji potrebno definirati i prikazati na više primjera.

Ipak, složeni su ovo pojmovi čija primjena zahtijeva potpuno razumijevanje sadržaja, pa je odluka na nastavniku u kojoj će mjeri zahtijevati razlikovanje podvrsta pogrešaka u

argumentaciji. Neovisno o tome, važno je uvježbavati njihovo prepoznavanje na primjerima. Sljedeći je nastavni sat zato posvećen ponavljanju argumentacijskih pogrešaka.

5.3.6. Pogreške u argumentaciji – ponavljanje

Sat ponavljanja argumentacijskih pogrešaka čini skupinski rad u kojemu učenici na zadanim tekstovima pronalaze argumentacijske pogreške i imenuju ih. Sljedeći je zadatak samostalni rad u kojemu učenici osmišljavaju vlastite primjere za svaku od obrađenih pogrešaka u argumentaciji. Učenički se radovi zatim čitaju i analiziraju. Ovakav je način rada značajan radi stjecanja sigurnosti u tumačenju pogrešaka i njihovom točnijem prepoznavanju.

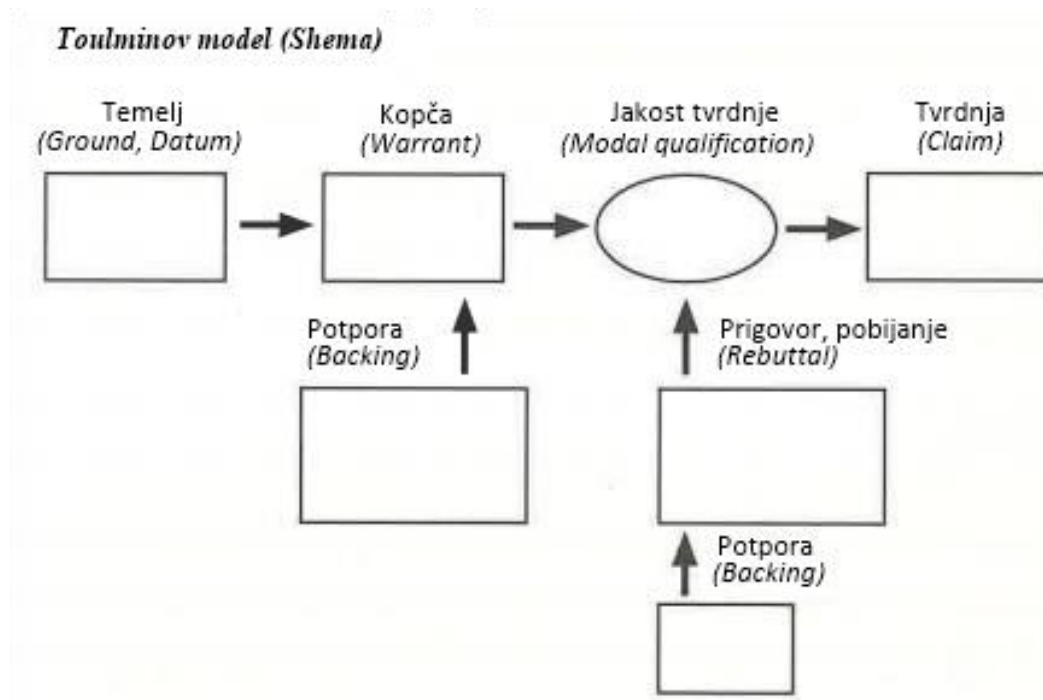
5.3.7. Toulminov model argumentacije

Obrada Toulminova modela doprinosi učvršćivanju učeničkih argumentacijskih znanja. Ne pronalazi se u udžbenicima Hrvatskoga jezika, a teži što jasnijoj obradi konkretnih tema koje će moći primijeniti u vlastitim raspravama, debatama, privatnoj ili javnoj komunikaciji. Toulminov model argumentacije predstavlja model u kojemu se argumentacija temelji na činjenicama i podacima koji su utvrđeni ili barem provjerljivi (Škarić, 2011: 40), a čiji su elementi:

- tvrdnja
- temelj
- kopča
- potpora
- jakost tvrdnje
- pobijanje (isto: 41).

Tvrdnja ili sud zaključak je koji se temelji argumentom, odnosno oblik središnje misli. Temelj čine očitosti, činjenice i podaci koji podupiru tvrdnju. Element ključan u argumentaciji jest kopča koju čine toposi i razlozi koji povezuju tvrdnju i temelj. Potporu čine dodatni razlozi koji ju potpomažu, a dok pobijanje podrazumijeva argumente kojima oslabljujemo protivničku tvrdnju, jakost tvrdnje je stupanj njezine uvjerljivosti.

Učenicima treba predstaviti model onako kako ga u literaturi donosi sam autor, a elemente prikazati na primjerima uz shemu Toulminova modela prikazanu na Slici 7. Slijedi zajedničko uvježbavanje popunjavanjem sheme uz zadatke za samostalni rad kod kuće.

Slika 7. Shema Toulminova modela argumentacije³³

5.3.8. Debata

Izvođenje debate učenicima trećega razreda gimnazije ne bi trebalo biti novost s obzirom na to da je unutar retoričkoga modula predviđena već u drugome razredu. Svoje vještine debatiranja sada nadograđuju novim argumentacijskim znanjima poput pogrešaka u argumentaciji i Toulminova modela argumentacije. Cilj je višegodišnjeg uvježbavanja debate usavršavanje raspravljačkih vještina, razumijevanje sugovornikovih argumenata, njihovo pobijanje te obrana vlastitih.

Na satu s temom debate u trećemu razredu gimnazije učenici debatiraju o unaprijed određenoj temi i podijeljeni na afirmacijsku i negacijsku skupinu te publiku. Po završetku debate slijedi zajednička analiza i komentari nastavnika.

5.3.9. Prevladavanje treme

Trema i strah od javnoga nastupa česti su elementi koji utječu na njegov konačan uspjeh. Iako u kontroliranim uvjetima normalna i poželjna reakcija ljudskoga organizma koja izaziva budnost, strah od javnoga nastupa može izazvati i „neugodno stanje napetosti, zbunjenosti ili očekivanja da će se nešto loše dogoditi“ (Sedlar König i sur., 2018: 208). Mlade osobe koje još uvijek prolaze kroz psihofizički razvoj osobito su, zbog vlastitih nesigurnosti, podložne stresu

³³ Preuzeto iz: Škarić, 2011: 41

izazvanom javnim nastupom. Sat prevladavanja treme zato je posvećen razumijevanju razloga njezina nastanka i načina manifestacije, vježbama preusmjerenja treme k pozitivnom djelovanju te neverbalnoj komunikaciji. Pravilno disanje uvelike je povezano s regulacijom stresa i treme (Lessac 1997, prema Sedlar König i sur., 2018: 213) pa je poželjno prije govora izvesti vježbe disanja te vježbe za glas i izgovor. Dobro je učenicima predstaviti i posebne vježbe izazivanja refleksnih reakcija s ciljem potiskivanja straha, poput gutanja, ispijanja vode, nakašljavanja, kao i vježbe bacanja na pod uz refleksno obrambeno dočekivanje na ruke (Škarić, 2003: 168). Osobito bi ovakve vježbe učenicima mogle biti zanimljivima, a samim time i vjerojatnijima za korištenje. Nikako se ne smije isključiti važnost pripreme samoga govora, neverbalnih izražajnih sredstava, detaljnog određivanja govornoga cilja, kao i informacija o publici. Sat je ovo na kojemu se, dakle, ukratko treba posvetiti i metodama profiliranja publike što se ne pronalazi, kao ni tema prevladavanja treme, u odabranim gimnazijskim udžbenicima. S obzirom na to da govorničko iskustvo zasigurno smanjuje govornički sram i strah, najvažnije je ovdje ipak naglasiti važnost samoga govorenja u ovome zaokruženom odnosu.

5.3.10. Učenička izlaganja

Sljedeća su tri sata posvećena učeničkim izlaganjima, odnosno njihovoj analizi javnoga govora po izboru. Ovo je zadatak primjene stečenih znanja o javnome govoru, njegovoj kompoziciji, predavanju i neverbalnoj komunikaciji te dobra prilika za još jedan izlazak pred razredne kolege u obliku javnoga nastupa. Učenici, uz vlastito izlaganje, trebaju pripremiti popratne materijale u obliku *PowerPoint* prezentacije i uručaka za publiku. Po završetku svakog od izlaganja slijedi zajedničko komentiranje učenika i nastavnika.

5.3.11. Izvedba javnoga govora

Kao u prvome i drugome razredu gimnazije, s krajem retoričkoga modula slijede dva sata izvedbe javnoga govora. Ipak, govor u trećemu razredu razlikuje se po trajanju, pa je tako minutu dulji i traje dvije minute. Učenici prema unaprijed dogovorenom redoslijedu i ustaljenom obrascu izvode vlastite govore. Primjenjuju tako stečena znanja, a tijekom izvedbi razrednih kolega vode vlastite bilješke.

5.3.12. Analiza govora

Nakon sati izvedbe javnoga govora ponovno slijedi sat analize govora i završni sat retoričkoga modula u sklopu nastave Hrvatskoga jezika. Učenici, vođeni svojim bilješkama, komentiraju govore razrednih kolega, a potom ih vrednuje i nastavnik.

5.4. Četvrti razred gimnazije

S obzirom na smanjen ukupan broj sati predmeta Hrvatski jezik unutar *Kurikuluma nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* sa 140 na 128, smanjen je i broj sati predloženoga retoričkog modula s 15 na 10 sati u četvrtome razredu gimnazije.

5.4.1. Govor masovnih medija

Prva je tema retoričkoga modula u četvrtome razredu gimnazije govor masovnih medija. Srednjoškolci su dio generacije koja odrasta pod utjecajem najrazličitijih medija, od televizijskoga, radijskoga, pa sve do najutjecajnijeg internetskog medija. Važno je u kontekstu uloge medija u odgoju djece naučiti ih razumjeti medijske ciljeve. Treba razvijati kritičko mišljenje koje će im pomoći raspoznati različite informacije i procijeniti njihovu kvalitetu. Nadalje, cilj je teme razlikovati načine govorne izvedbe u različitim medijima s obzirom na željeni cilj. Učenici na audiovizualnim primjernima primjenjuju već stečena znanja o analizi javnoga govora te tako razlikuju stil televizijskoga, radijskog i internetskog medija. Također, na primjerima razlikuju žanrove pojedinih medija i prepoznaju njihove karakteristike. Veći dio sata čini metoda razgovora i rad na primjerima. O ovoj je temi malo riječi u gimnazijskim udžbenicima te se ne pojavljuje kao samostalna nastavna jedinica.

5.4.2. Sastanak

Još jedna tema koja nije predložena kao nastavna jedinica jest sastanak koji se može definirati kao „službeni razgovor koji je dio procesa rada s ulogom dogovaranja i sporazumijevanja s kolegama o praktičnim stvarima u određenoj radnoj sredini“ (Pletikos Olof, 2017: 5). Učenici na početku obrade nastavne jedinice dijele vlastite primjere situacija u kojima se održavaju sastanci ili navode sastanke u kojima su imali priliku sudjelovati. Navedeni su koraci u organizaciji sastanka koji obuhvaćaju:

- određivanje cilja ili ciljeva sastanka
- sudionike sastanka

- obavijesti potrebne sudionicima
- poticaj sudionika za pripremu i sudjelovanje
- vrijeme i mjesto održavanja sastanka
- trajanje sastanka
- određivanje voditelja sastanka (isto: 5–6).

Treba naglasiti što sve sadrži kvalitetan poziv na sastanak, koje je primjereno trajanje sastanka i koja tehnička pomagala treba imati na umu. Učenici trebaju razumjeti ulogu zapisničara i elemente zapisnika, ali i poželjne vještine voditelja. Uspješan je voditelj dobro pripremljen, vješto upravlja vremenom, dobro procjenjuje kada i kome dati ili oduzeti riječ, uspostavlja ugodnu atmosferu sastanka, ima dobre neverbalne znakove te „organizator je, ne diktator“ (isto: 8). Sat se izvodi u obliku heurističkoga razgovora i izlaganja nastavnika.

5.4.3. *Debata*

I u četvrtome razredu učenici debatiraju po uzoru na Karl Popper debatu s unaprijed dogovorenom tezom te podjelom učenika na afirmacijsku i negacijsku stranu te publiku. Po završetku debate slijedi zajednička analiza njezine uspješnosti i argumentacijskih vještina učenika.

5.4.4. *Pregovori*

Tudor (2009, prema Pletikos Olof, 2017: 13) pregovaranje definira kao „komunikacijski proces dviju ili više zainteresiranih i razumnih strana kojim one pokušavaju naći zajedničko rješenje za svoje potrebe i interese“. Nakon obrade sastanka, pregovori su koristan nastavak jer se odvijaju najčešće upravo na sastancima. S učenicima se razgovorom nastoji osvijestiti važnost vještoga pregovaranja kako u situacijama osobnoga interesa tako i u onima velikoga značaja. Naglasak je na strategiji principijelnoga pregovaranja kod kojega je cilj kompromis, a rezultat kvalitetan sporazum koji zadovoljava interese obje strane te se temelji na dobrim međuljudskim odnosima (Pletikos Olof, 2017: 14). Oprimjerena su načela *win/win* i *win/get*. *Win/win* pritom označava zadovoljenje potreba obje strane pregovarača, odnosno kvalitetan sporazum, dok *give/get* predstavlja ravnotežu u davanju i primanju ustupaka (isto: 14). Navode se faze pregovaranja i tumače zone pregovaranja, a zatim učenici izvode kratke vlastite pregovore. Pregovori ne čine nastavnu jedinicu u gimnazijskim udžbenicima.

5.4.5. Svečani govori

Nastavna jedinica s temom svečanih govora započinje primjerom govora kojim se učenike potiče na razgovor o različitim situacijama u kojima se izvode. Učenici osvještavaju identifikaciju, odnosno stvaranje osjećaja povezanosti govornika i slušatelja kao cilj svečanoga govora, kao i veličanje, osjećaj ponosa i pozitivne osjećaje općenito (isto: 32). Zatim, na primjerima još nekoliko svečanih govora učenici pokušavaju samostalno izdvojiti njihove karakteristike, a zatim su im predstavljene one najvažnije:

- kratko trajanje
- visoki stil
- zabavan karakter
- pozitivan stav
- osobnost
- spominjanje imena prisutnih
- ranija priprema uz dojam spontane izvedbe (isto: 34).

Učenicima su dane upute za pojedinačne vrste svečanih govora s primjerima, a s obzirom na to da su u retoričkome modulu za ovu temu predviđena dva sata, sljedeći je namijenjen učeničkim izvedbama svečanih govora. Učenici odabiru zamišljenu prigodu na kojoj govore te, vodeći se uputama, osmišljavaju svoj govor. Ova tema također nije zastupljena u udžbenicima, a predstavlja situacije u kojima će se učenici zasigurno pronaći i korisna je za usustavljanje dosadašnjih retoričkih znanja i vještina.

5.4.6. Izvedba javnih govora

Učenici četvrtog razreda gimnazije kao završni zadatak retoričkoga modula u nastavi Hrvatskoga jezika izvode trominutne govore. Teme učenici predlažu ranije, dogovaraju redosljed te na sat dolaze pripremljeni održati svoj završni govor. Razredni kolege vode bilješke prilikom slušanja govora.

5.4.7. Analiza govora

Završni sat predloženoga retoričkoga modula obuhvaća analizu učeničkih govora s prethodnoga sata. Učenike se potiče na iznošenje dojmova o kvaliteti cjelokupnoga modula tijekom četiri godine i o vlastitome napretku.

6. Tablični prikaz predloženoga retoričkog modula

	naziv nastavne jedinice	sadržaj	nastavne metode	broj predviđenih sati
PRVI RAZRED				
1.	Uvodni sat	-najava sadržaja retoričkoga modula -organizacija rada -upoznavanje s nastavnim obvezama -uvod u retoriku	-metoda upućivanja -metoda razgovora	1
2.	Komunikacija i komunikacijski bonton	-definiranje govora -komunikacijski lanac -definiranje pojma komunikacije -sudionici u komunikaciji -buka u komunikacijskom kanalu -redundancija (zalihost) -pravila komunikacijskoga bontona	-metoda upućivanja -metoda heurističkog razgovora -metoda rada na audiovizualnim primjerima -igra uloga	1
3.	Povijest retorike	-retorika antičke Grčke: sofisti, Sokrat, Platon, Izokrat, Demosten, Aristotel -rimska retorika: Ciceron	-metoda upućivanja -metoda heurističkog razgovora	2
4.	Tehnike uvjeravanja: etos, patos i logos	-Aristotelova podjela na etos, patos i logos -definiranje etosa, patosa i logosa -prikaz govora temeljenih na svakoj od pojedinih tehnika uvjeravanja	-metoda upućivanja -metoda rada na primjerima	1
5.	Suvremene govorničke vrste	-usporedba antičke i suvremene podjele retoričkih vrsta -problemi podjele govorničkih vrsta -tumačenje različitih podjela govorničkih vrsta -analiza primjera	-metoda upućivanja -metoda rada na primjerima	1
6.	Publicistički stil: vijest, izvješće, reportaža, intervju	-funkcija publicističkog stila -karakteristike publicističkog stila -obilježja vijesti -načelo obrnute piramide -savjeti za prepoznavanje lažnih vijesti i njihovo prepoznavanje na primjerima -definiranje reportaže i intervjua -upute za vođenje intervjua	-metoda upućivanja -metoda heurističkog razgovora -metoda rada na primjerima -samostalni rad	2

7.	Izvedba intervjua	-izvedbe unaprijed pripremljenih učeničkih intervjua -zajednička analiza intervjua	-metoda izlaganja -metoda razgovora	1
8.	Životopis i autobiografija	-definiranje životopisa i autobiografije -vrste životopisa -analiza primjera životopisa -upute za sastavljanje životopisa -zadatak: osmišljavanje vlastitih životopisa -izlaganje vlastitih životopisa	-metoda upućivanja -metoda razgovora -samostalni rad -metoda izlaganja	1
9.	Javni govor	-definiranje javnoga govora -kompozicija javnoga govora -stil javnoga govora	-metoda rada na primjerima -metoda heurističkog razgovora	1
10.	Slušanje govora	-analiza prikazanih govora s pomoću obrasca -Govornička škola „Ivo Škarić“ -analiza govora izvedenih u Govorničkoj školi -zajedničko komentiranje zapaženih elemenata govora	-metoda heurističkog razgovora -metoda rada na primjerima -samostalni rad	1
11.	Upute za sastavljanje govora i samostalni rad	-upute nastavnika za sastavljanje govora -dogovor oko tema učeničkih govora -prikupljanje građe -priprema govora	-metoda razgovora -samostalni rad	1
12.	Izvedba javnoga govora	-izvedba učeničkih jednogminutnih govora -bilježenje zapažanja o govorima razrednih kolega	-metoda izlaganja -metoda slušanja -metoda pisanja	1
13.	Analiza javnoga govora	-analiza i komentiranje učeničkih govora -prijedlozi za daljnji rad u sklopu retoričkoga modula	-metoda razgovora	1
DRUGI RAZRED				
1.	Privatna i javna komunikacija	-kratko ponavljanje gradiva retoričkoga modula prvoga razreda -promišljanje o razlikama privatne i javne komunikacije -zadatak: izvođenje zamišljene situacije s privatnom ili javnom komunikacijom -uloga hrvatskoga standardnog jezika	-metoda heurističkog razgovora -metoda upućivanja -rad u paru	1

2.	Vrednote govorenoga jezika	-definiranje vrednota govorenoga jezika: jačina glasa, visina glasa, brzina govorenja, stanka, mimika, gesta -oprimjeravanje vrednota govorenoga jezika zvučnim primjerima -čitanje tekstova uz promjenu govornih vrednota	-metoda heurističkog razgovora -metoda rada na primjerima -metoda čitanja	1
3.	Neverbalna komunikacija	-učenička improvizirana izlaganja o omiljenom filmu ili knjizi -komentiranje neverbalne komunikacije izlagača -geste, držanje tijela, dodirivanje, izrazi lica, usmjeravanje pogleda -tumačenje vizualnih primjera za svaki oblik neverbalne komunikacije -govorenje tekstova s neusklađenom neverbalnom komunikacijom	-metoda izlaganja -metoda heurističkog razgovora -metoda rada na primjerima	1
4.	Vježbe za glas i izgovor	-razgovor o čimbenicima koji štete glasu -savjeti o njezi glasa -upute za izvođenje vježbi za glas i izgovor -zajedničko izvođenje vježbi za glas i izgovor u obliku skraćenoga ciklusa -podjela uručaka s popisom brzalica	-metoda upućivanja -metoda heurističkog razgovora -metoda vježbe	1
5.	Retoričke figure	-definiranje retoričkih figura -podjela retoričkih figura prema Škariću -tumačenje primjera retoričkih figura -vježbe prepoznavanja retoričkih figura na pisanim i audiovizualnim primjerima	-metoda upućivanja -metoda rada na primjerima -metoda ponavljanja	2
6.	Službeni razgovor	-ponavljanje retoričkih znanja o privatnoj i javnoj komunikaciji, komunikacijskom bontonu i neverbalnoj komunikaciji -zadatak: igranje uloga u zamišljenim situacijama u paru ili skupini -analiza učeničkih izvedbi	-metoda upućivanja -metoda ponavljanja -igra uloga -rad u paru ili skupini	1
7.	Argumentacija	-definiranje argumentacije prema Škariću	-metoda upućivanja -metoda rada na primjerima -metoda heurističkog razgovora	1

		<ul style="list-style-type: none"> -podjela tvrdnji na činjenične, vrijednosne, uzročno-posljedične i političke -analiza primjera tvrdnji -oprimjeravanje očitosti i logičkih veza 		
8.	Debata	<ul style="list-style-type: none"> -definiranje debate -analiza primjera srednjoškolske debate -analiza tijeka i sudionika debate -Karl Popper debata -upute za oblikovanje debatne teze -upute za sudjelovanje u afirmacijskoj i negacijskoj strani debate -uloga voditelja, publike i sudaca -dogovor oko teze debate te podjela na afirmacijsku i negacijsku stranu -izvedba debate -analiza izvedene debate 	<ul style="list-style-type: none"> -metoda upućivanja -metoda heurističkog razgovora -metoda rada na primjeru 	2
9.	Kompozicija govora: uvodni dio	<ul style="list-style-type: none"> -ponavljanje kompozicije i karakteristika javnoga govora -odabir teme govora -podjela uvodnoga dijela govora na poddijelove -osmišljavanje primjera za svaki poddio uvodnoga dijela govora -upute o hijerarhijskim pravilima pri oslovljavanju -navođenje primjera mogućih metoda u svakome poddijelu uvodnoga dijela govora 	<ul style="list-style-type: none"> -metoda upućivanja -metoda heurističkog razgovora -metoda rada na primjerima 	1
10.	Kompozicija govora: središnji dio	<ul style="list-style-type: none"> -podjela središnjeg dijela govora na poddijelove -osmišljavanje primjera za svaki poddio središnjeg dijela govora -definiranje središnje misli uz primjere -osmišljavanje središnje misli 	<ul style="list-style-type: none"> -metoda upućivanja -metoda rada na primjerima -metoda heurističkog razgovora 	1
11.	Kompozicija govora: završni dio	<ul style="list-style-type: none"> -podjela završnog dijela govora na poddijelove -osmišljavanje primjera za svaki poddio završnog dijela govora 	<ul style="list-style-type: none"> -metoda upućivanja -metoda rada na primjerima -metoda heurističkog razgovora 	1

		-prepoznavanje poddijelova kompozicije na primjeru govora -završno dogovaranje oko tema učeničkih govora i njihova rasporeda	-metoda razgovora	
12.	Izvedba javnoga govora	-učeničke izvedbe unaprijed pripremljenih jednogovornih govora -bilježenje zapažanja o govorima razrednih kolega	-metoda izlaganja -metoda slušanja -metoda pisanja	1
13.	Analiza govora	-zajednička analiza učeničkih izvedbi javnoga govora -sažimanje dojmova sadržaja retoričkoga modula tijekom nastavne godine	-metoda razgovora	1
TREĆI RAZRED				
1.	Analiza govora- Martin Luther King: <i>I have a dream</i>	-prikaz govora Martina Luthera Kinga -razgovor o povijesnom kontekstu govora -analiza govora na sadržajnoj i stilskoj razini -analiza govorne izvedbe -prepoznavanje središnje misli govora -analiza retoričkih figura -razgovor o ukupnom dojmu analiziranoga govora	-metoda heurističkog razgovora -metoda rada na primjeru -metoda analize	1
2.	Analiza govora- Vlado Gotovac: <i>General, Hrvatska se ne boji</i>	-prikaz govora Vlade Gotovca -razgovor o povijesnom kontekstu govora -analiza govora na sadržajnoj i stilskoj razini -analiza govorne izvedbe -prepoznavanje središnje misli govora -tumačenje efektnog završetka	-metoda heurističkog razgovora -metoda rada na primjeru -metoda analize	1
3.	Raspravljajući tekstovi: priopćenje i predavanje	-prikaz televizijskog priopćenja -definiranje priopćenja -razgovor o osnovnim elementima priopćenja -osmišljavanje vlastitih priopćenja s odabranom temom i poštujući pravila -prikaz primjera predavanja -definiranje predavanja -upute za pripremu predavanja	-metoda rada na primjeru -metoda heurističkog razgovora -metoda upućivanja	1

4.	Oluja mozgova	-definiranje pojma oluja mozgova ili <i>brainstorming</i> -razgovor o pravilima oluje mozgova -izvedba oluje mozgova -analiza izvedene oluje mozgova	-metoda upućivanja -metoda heurističkog razgovora -rad u skupini	1
5.	Pogreške u argumentaciji	-definiranje pogrešaka u argumentaciji -podjela pogrešaka u argumentaciji prema Tindaleu -podvrste pogrešaka u argumentaciji -oprimjeravanje pogrešaka u argumentaciji -pronalaženje pogrešaka u argumentaciji u zadanom tekstu -zadatak: osmišljavanje vlastitih primjera za pojedine pogreške u argumentaciji -analiza rezultata samostalnoga rada	-metoda heurističkog razgovora -metoda upućivanja -metoda rada na primjerima -samostalni rad	2
6.	Toulminov model argumentacije	-definiranje Toulminova modela argumentacije -definiranje dijelova Toulminova modela argumentacije -shema Toulminova modela argumentacije -zajedničko popunjavanje sheme -upućivanje u zadatke za samostalni rad	-metoda upućivanja -metoda heurističkog razgovora -metoda rada na primjeru	1
7.	Debata	-izvedba debate s unaprijed dogovorenom tezom i podjelom na afirmacijsku i negacijsku skupinu te publiku i suce -analiza i komentiranje izvedene debate	-rad u skupini -metoda razgovora	1
8.	Prevladavanje treme	-razgovor o uzrocima nastanka treme i njezinu utjecaju na javni nastup -izvedba vježbi za glas i izgovor -upućivanje u vježbe disanja i prevladavanja treme -razgovor o važnosti pravovremene pripreme za javni govor -metode profiliranja publike	-metoda heurističkog razgovora -metoda upućivanja	1
9.	Učenička izlaganja	-učenička izlaganja s temom analize javnoga govora po izboru	-metoda izlaganja -metoda razgovora	3

		-analiza učeničkih izlaganja		
10.	Izvedba javnoga govora	-učeničke izvedbe dvominutnih govora -bilježnje zapažanja o govorima razrednih kolega	-metoda izlaganja -metoda slušanja -metoda pisanja	2
11.	Analiza govora	-analiza javnih govora izvedenih na prethodnome satu -razgovor o ukupnome dojmu retoričkoga modula tijekom nastavne godine	-metoda razgovora	1
ČETVRTI RAZRED				
1.	Govor masovnih medija	-važnost razumijevanja uloge medija i njihova načina rada -razlikovanje govorne izvedbe u različitim vrstama medija s obzirom na željeni cilj -analiza audiovizualnih primjera -razlikovanje karakteristika televizijskog, radijskog i internetskog medija	-metoda heurističkog razgovora -metoda rada na primjerima	1
2.	Sastanak	-definiranje sastanka -primjeri situacija u kojima se koristi sastanak -koraci izvedbe sastanka -poziv na sastanak, tehnička pomagala, trajanje sastanka, zapisnik, vještine voditelja	-metoda upućivanja -metoda heurističkog razgovora	1
3.	Debata	-izvedba debate s unaprijed dogovorenom tezom te podjelom na afirmacijsku i negacijsku skupinu te publiku i suce -analiza izvedene debate	-rad u skupini -metoda razgovora	1
4.	Pregovori	-definiranje pregovora -važnost dobrih pregovaračkih vještina -strategije pregovaranja -načela <i>win/win</i> i <i>give/get</i> -faze pregovaranja -zone pregovaranja -izvedba pregovora	-metoda upućivanja -metoda heurističkog razgovora -rad u skupini	1
5.	Svečani govori	-razgovor o situacijama u kojima se izvode svečani govori	-metoda heurističkog razgovora	2

		-analiza primjera -karakteristike svečanoga govora -vrste svećanih govora -upute za izvedbu svećanih govora s obzirom na vrstu -zadatak: osmišljavanje svećanih govora -izvedba svećanih govora	-metoda rada na primjeru -samostalni rad	
6.	Izvedba javnih govora	-izvedba učeničkih trominutnih javnih govora -bilježenje zapažanja o govorima razrednih kolega	-metoda izlaganja -metoda slušanja -metoda pisanja	3
7.	Analiza govora	-analiza javnih govora izvedenih na prethodnome satu -razgovor o ukupnom dojmu retoričkoga modula tijekom četiri razreda gimnazije	-metoda razgovora	1

Tablica 1. Prikaz retoričkoga modula za četiri razreda gimnazije

7. Zaključak

S okolinom komuniciramo na mnogobrojne načine, a onaj najčešći upravo je govor. Govorimo svakodnevno, govor koristimo u najrazličitijim situacijama, a o načinu našega govora ovisi i ishod naše komunikacije. Škarić u predgovoru svoje potrage za izgubljenim govorom kaže: „Riječ je ušla u javnost. U njoj se grade i njome se prenose informacije: i radne, i političke, i umjetničke, i znanstvene. Preuzimajući od pisma sve što njoj pripada, riječ omogućuje pismu da bude ono od čega je počelo i u čemu je nezamjenjivo – da bude ljudska memorija, izvan vremena – da podari čovjeku samotni žar“ (1988: 5). Izdvaja tako riječ iznad pisma, govor ističe vrijednijim od čitanja, a način govora onime što govornika čini iznimnim. Neupitna je važnost retorike u današnjem društvu, ali i u cijeloj povijesti čovječanstva. Iako seže u daleku prošlost, ona nije izumrla ni zastarjela vještina, štoviše njezini temelji još uvijek čvrsto stoje nepromijenjeni i osnova su svakog daljnjeg rada u ovome području. Koristeći retoriku kao sredstvo postizanja uspješne komunikacije, slaganja, ali i uvjeravanja te poticanja na ispravno, čovjek bi ju zaista trebao izdvojiti kao važnu vještinu u svojem životu i nastojati je usavršiti. „Priviknuti smo misliti kako se sve vrijedno može pronaći samo dalekozorima i sitnozorima, propuštamo tražiti govor običnim svojim osjetilima u sebi i oko sebe, te čuti ga i razumjeti neposredno. A baš ta njegova dostupnost način je kojim se on skriva, mnogima“, poticajno navodi Škarić (1988: 6), a dok se 21. stoljeće smatra stoljećem govora (Varošane-Škarić, 2007: 148), retorika u hrvatskome školstvu ipak ne živi svoje najbolje dane. Iako je govor dio svakodnevne privatnog, javnog i medijskog života, učenicima su sredstva i metode ovladavanja uspješnim javnim govorenjem, sudeći prema osnovnim odgojno-obrazovnim dokumentima, ipak nedovoljno dostupni. Ukoliko u planu nije uvođenje obveznog predmeta koji bi u hrvatskim školama bio posvećen isključivo retorici, utoliko je nužno osmisliti modul koji bi se prožimao kroz neki od predmeta koji jesu obvezni. Jedan je takav za četiri razreda gimnazije u sklopu predmeta Hrvatski jezik predložen u ovome radu, a cilj mu je obuhvatiti najvažnije retoričke sadržaje kojima bi se učenike pripremilo na samouvjerenost, sigurnost, argumentiranost i jasno govorenje. Vještine su to koje će im omogućiti postizanje onih „malenih“ osobnih, ali i velikih ciljeva. Pružit će im alate zahvaljujući kojima, u ovome svijetu prepunom lažnih vijesti i različitih manipulacija, neće nikada i ni pred kim morati pognuti glavu zbog manjka valjanih argumenata. Neka onima koji čitaju ovaj rad upravo ta misao bude dana na promišljanje uz riječi američkoga govornika Daniela Webstera (prema Škarić, 1999: 10) koji je rekao da, kada bi morao izgubiti sve svoje darove i sve što posjeduje, osim jedne stvari, izabrao bi da mu ostave snagu govora jer bi svojom snagom uvjeravanja brzo povratio sve što je izgubio.

Literatura

Bakota, L. (2010). Komunikacijski model govornih vježbi i nastava jezičnoga izražavanja. *Hrvatski*, 8, 1, 9–43. URL: <https://hrcak.srce.hr/83548> (pristupljeno 11. srpnja 2023).

Beker, M. (1997). *Kratka povijest antičke retorike: s odabranim ulomcima iz antičkih tekstova*. Zagreb: ArTresor naklada

Dujmović Markusi, D. (2022). *Fon-Fon 1: udžbenik hrvatskoga jezika za prvi razred gimnazije i četverogodišnjih strukovnih škola (140 sati godišnje)*. Zagreb: Profil Klett
<https://hr.izzi.digital/DOS/2085/18205.html>

Dujmović Markusi, D. (2022). *Fon-Fon 4: udžbenik hrvatskoga jezika za četvrti razred gimnazije i četverogodišnjih strukovnih škola (128 sati godišnje)*. Zagreb: Profil Klett
<https://hr.izzi.digital/DOS/56374/56428.html>

Dujmović Markusi, D., Španjić, T. (2022 a). *Fon-Fon 2: udžbenik hrvatskoga jezika za drugi razred gimnazije i srednjih strukovnih škola (140 sati godišnje)*. Zagreb: Profil Klett
<https://hr.izzi.digital/DOS/18106/20416.html>

Dujmović Markusi, D., Španjić, T. (2022 b). *Fon-Fon 3: udžbenik hrvatskoga jezika za treći razred gimnazije i srednjih strukovnih škola (140 sati godišnje)*. Zagreb: Profil Klett
<https://hr.izzi.digital/DOS/18107/48240.html>

Guberina, P. (1967). *Stilistika*. Zagreb: Zavod za fonetiku Filozofskoga fakulteta. Mrežno izdanje: Stilistika.org

Heureka (2023). *Škola govorničtva za djecu*. URL: <https://heureka.hr/skola-govornictva-za-djecu/> (pristupljeno 8. srpnja 2023.)

Hrvatska enciklopedija (2021). *Gotovac, Vlado*. Zagreb: LZMK, mrežno izdanje (pristupljeno 19. srpnja 2023.)

Hrvatska enciklopedija (2021). *King, Martin Luther*. Zagreb: LZMK, mrežno izdanje (pristupljeno 19. srpnja 2023.)

Hrvatska enciklopedija (2021). *Retorika*. Zagreb: LZMK, mrežno izdanje (pristupljeno 7. srpnja 2023.)

Hrvatska enciklopedija (2021). *Sofisti*. Zagreb: LZMK, mrežno izdanje (pristupljeno 7. srpnja 2023.)

Kišiček, G. (2010). Pogreške u argumentaciji- dvojbe u tumačenju i klasifikaciji. *Govor*, 27, 2, 129–143. URL: <https://hrcak.srce.hr/166087>

Kišiček, G. (2011). Usporedba antičkoga i suvremenoga poimanja dobrog govornika. *Diacovensia: teološki prilozi*, 19, 1, 115–132. URL: <https://hrcak.srce.hr/67253>

Kišiček, G. (2013). Vizualna retorika (Istraživanja retorike u 21. stoljeću). *Govor*, 30, 2, 153–169. URL: <https://hrcak.srce.hr/166020>

Kišiček, G. (2019). Važnost epideiktikoga žanra u klasičnoj i suvremenoj retorici (Na primjeru analize božićnih poruka hrvatskih biskupa). *Diacovensia: teološki prilozi*, 27, 2, 323–338. URL: <https://hrcak.srce.hr/222393>

Klasična gimnazija Ivana Pavla II. (2016). *Govor- važan komunikacijski alat*. Internetska stranica škole. URL: <https://www.gimnazija-ivanapavla.hr/dogadanja/mali-tecaj-govornistva/> (pristupljeno 7. srpnja 2023.)

Klasična gimnazija Ivana Pavla II. (2022). *Školski kurikulum 2022./2023.* URL: <https://www.gimnazija-ivanapavla.hr/wp-content/uploads/2022/10/Kurikul-za-skolsku-godinu-2022.-2023..pdf> (pristupljeno 7. srpnja 2023.)

Knapp, L. M., Hall, A. J. (2007). *Neverbalna komunikacija u ljudskoj komunikaciji*. Naklada Slap

Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije (2019). Ministarstvo znanosti i obrazovanja.
<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Publikacije/Predmetni/Kurikulum%20nastavnoga%20predmeta%20Hrvatski%20jezik%20za%20osnovne%20skole%20i%20gimnazije%20u%20RH.pdf>

Kvintilijan, M. F. (1967). *Obrazovanje govornika: odabrane strane*. Preveo, predgovor i komentar napravio Petar Pejčinović. Sarajevo: Veselin Masleša

Mazur, T. (2022). Kvintilijanovi principi odgoja i obrazovanja rimskih govornika. *Acta Illyrics*, 6, 6, 61–84. DOI: 10.54524/2490-3930.2022.61

Meyerm M., Carrilho, M., Timmermans, B. (2008). *Povijest retorike od Grka do naših dana*. Zagreb: Disput

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2011). Ministarstvo znanosti i obrazovanja.
http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf

Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje. Prijedlog nakon javne rasprave (2017). Ministarstvo znanosti i obrazovanja.
<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi/Nacionalni%20kurikulum%20za%20osnovno%20skolski%20odgoj%20i%20obrazovanje.pdf>

Nacionalni kurikulum za gimnazijsko obrazovanje. Prijedlog nakon javna rasprave (2017). Ministarstvo znanosti i obrazovanja.
<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi/Nacionalni%20kurikulum%20za%20gimnazijsko%20obrazovanje.pdf>

Novosel, L. (2010 a). *Nastava izbornog predmeta Govorništvo u Gimnaziji „Fran Galović“*. Pogled kroz prozor. URL: <https://pogledkrozprozor.wordpress.com/2010/01/30/nastava-izbornog-predmeta-govornistvo-u-gimnaziji-%E2%80%9Efran-galovic%E2%80%9C-koprivnica/> (pristupljeno 7. srpnja 2023.)

Novosel, L. (2010 b). *Izvedbeni plan i program izbornog predmeta Govorništvo, Gimnazija „Fran Galović“*. Pogled kroz prozor. URL: <https://www.slideshare.net/PogledKrozProzor/izvedbeni-plan-i-program-izbornog-predmeta> (pristupljeno 7. srpnja 2023.)

Novosel, L. (2010 c). *Tehnika slagalice- analiza oglednog govora*. Pogled kroz prozor. URL: <https://www.slideshare.net/PogledKrozProzor/tehnika-slagalice-analiza-oglednog-govora> (pristupljeno 7. srpnja 2023.)

Odluka o donošenju kurikulumu za nastavni predmet Hrvatski jezik za srednje strukovne škole na razini 4.2. u Republici Hrvatskoj. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. NN 10/2019-214

- Ore, I. (2015). *Govorništvo kao nastavni predmet u hrvatskim gimnazijama*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Osamnaesta gimnazija. (2022). *Školski kurikulum*. URL: http://gimnazija-osamnaesta-zg.skole.hr/upload/gimnazija-osamnaesta-zg/multistatic/410/Kurikul_za_sk._god._2022-2023_.pdf (pristupljeno 7. srpnja 2023.)
- Pandžić, V. (2001). *Govorno i pismeno izražavanje u srednjoj školi. Priručnik za srednjoškolske profesore i studente hrvatskoga jezika i književnosti*. Zagreb: Profil International
- Pandžić, V. (2007). *Sitni prilozi za povijest učenja i poučavanja govorništva*. Split: Redak
- Pavličević-Franić, D. (2005). *Komunikacijom do gramatike. Razvoj komunikacijske kompetencije u ranom razdoblju usvajanja jezika*. Zagreb: Alfa
- Pletikos Olof, E. (2017). *Govorničke vrste 2017/18. Skripta za studente: vodič kroz obveznu i izbornu literaturu*.
- Popović, S. (1987). *Govorništvo u teoriji i praksi*. Beograd: Niro „Književne novine“
- Privatna gimnazija „Svijet“. (2022). *Školski kurikulum*. URL: <https://privatnagimnazijasvijet.hr/assets/svijet-kurikulum-2022-2023.pdf>
- Sedlan König, Lj., Peulić, V., Matijević, G. (2018). Strah od javnog nastupa i kako ga pobijediti. *Policija i sigurnost*, 28, 2, 206–216. URL: <https://hrcak.srce.hr/222376>
- Sunara- Jozek, D. (2019). Govorništvo- potreba u hrvatskomu odgojno-obrazovnomu sustavu. *Život i škola*, 65, 1–2, 171–180. URL: <https://hrcak.srce.hr/233549>
- Škarić, I. (1991). Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: Nacrti za gramatiku.*, 61–379, Zagreb: HAZU
- Škarić, I. (1999). Što će nam retorika? U: *Glasoviti govori*. Zagreb: Naklada Zadro
- Škarić, I. (2003). *Temeljni suvremenog govorništva*. Zagreb: Školska knjiga
- Škarić, I. (2011). *Argumentacija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Klasična gimnazija Zagreb. (2022). *Školski kurikulum Klasične gimnazije za školsku godinu 2022./2023*. URL: http://gimnazija-klasicna-zg.skole.hr/upload/gimnazija-klasicna-zg/images/static3/892/File/2022_23_Skolski%20kurikulum_final_web.pdf
- Španjol Marković, M. (2008). *Moć uvjeravanja: Govorništvo za menadžere (i one koji to žele postati)*. Zagreb: Profil International
- Težak, S. (1996). *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Zagreb: Školska knjiga
- Tindale, C. (2007). *Fallacies and argument appraisal*. New York: Cambridge University Press
- Varošaneć Škarić, G. (2007). Razgovori o retorici (ur. I. Ivas i I. Škarić). Prikaz. *Govor* 24, 2, 147–152. URL: <https://hrcak.srce.hr/173614>
- Varošaneć Škarić, G. (2010). *Fonetska njega glasa i izgovora*. Zagreb: FF Press
- Vrhovac, Y. (2001). *Govorna komunikacija i interakcija na satu stranog jezika*. Zagreb: Ljevak

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Pročišćeni tekst). NN 126/2012–2705

Internetski izvori:

Ivan Kukuljević Sakcinski. *Govor održan 23. listopada 1847. u Hrvatskom saboru*. URL: <https://marinknezovic.files.wordpress.com/2016/08/kukuljevicgov.pdf> (pristupljeno 26. srpnja 2023.)

Klasična gimnazija Zagreb, internetska stranica škole, http://www.gimnazija-klasicka-zg.skole.hr/fakultativna_nastava/retorika (pristupljeno 10. srpnja 2023.)

Komunikacijske vještine. *Teorijska pozadina*. URL: <https://nastava.tvz.hr/komunikacijske-vjestine/vjezbe/improvizirana-debata/teorijska-pozadina/> (pristupljeno 20. srpnja 2023.)

Kuač, I. (2021). *Govori da te vidim*. UTV „Mihovil“ Šibenik. URL: <https://vodici-sibenik.hr/blog/govori-da-te-vidim-25> (pristupljeno 26. srpnja 2023.)

Lider. (2018). *Martin Luther King, sanjar čiji je govor promijenio Ameriku*. URL: <https://lidermedia.hr/aktualno/martin-luther-king-sanjar-ciji-je-govor-promijenio-ameriku-31118> (pristupljeno 18. srpnja 2023.)

Ministarstvo znanosti i obrazovanja. *Nacionalni kurikulum Republike Hrvatske za predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje*. URL: <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/125> (pristupljeno 6. srpnja 2023.)

Stepanovska, S., Keletić, T. (2015). *Izokratova retorička škola*. Nova akropola, <https://nova-akropola.com/filozofija-i-psihologija/filozofija/izokratova-retoricka-skola/> (pristupljeno 10. srpnja 2023.)

Tko je bio Ciceron? Detaljan prikaz života i djela. Moderna-galerija.hr, <https://moderna-galerija.hr/tko-je-bio-ciceron-detaljan-prikaz/> (pristupljeno 10. srpnja 2023.)

Vlado Gotovac. *Govor ispred komande 5. vojne oblasti, 30. 8. 1991*. URL: <https://vladogotovac.org/govori/govor-ispred-komande-5-vojne-oblasti/> (pristupljeno 18. srpnja 2023.)

Wikipedija. *Govornička škola*. URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Govorni%C4%8Dka_%C5%A1kola (pristupljeno 17. srpnja 2023.)

Wikipedija. *King, Martin Luther*. URL: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=31510> (pristupljeno 18. srpnja 2023.)

Sažetak

Retorički modul u nastavi Hrvatskoga jezika

Ovaj se rad bavi podučavanjem retorike u hrvatskom gimnazijskom obrazovanju s ciljem isticanja njezinog prilično nepovoljnog položaja i podizanja svijesti o njezinoj važnosti. Rad započinje povijesnim pregledom retoričke pedagogije, pa se osvrće na najvažnije antičke grčke i rimske govornike. Slijedi pregled dostupnih programa nastave govorništva u hrvatskim gimnazijama. S obzirom na nevelik broj škola u Hrvatskoj koje svojim učenicima pružaju mogućnost pohađanja nastave govorništva i formalnoga stjecanja retoričkih kompetencija, pretpostavlja se da se retorički sadržaji u nekome obliku podučavaju u nastavi obveznog predmeta Hrvatski jezik. Analizom *Nacionalnoga kurikulumu za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje* predstavljeno je *jezično-komunikacijsko* područje u sklopu kojega su predviđeni retorički sadržaji. Provjerom *Kurikuluma nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* predstavljeni su propisani odgojno-obrazovni ishodi za četiri razreda gimnazije, a analizom predviđenih udžbenika za predmet Hrvatski jezik prikazani su sadržaji namijenjeni njihovu ostvarivanju. Iznesen je zatim prijedlog retoričkoga modula u nastavi Hrvatskoga jezika za sva četiri razreda gimnazije koji obuhvaća teme iz područja retorike. Ovakav predloženi modul učenicima bi iznimno koristan i važan bio za razvoj njihovih komunikacijskih i socijalnih vještina, kritičkoga mišljenja, rast samopouzdanja, razumijevanje i tumačenje književnih djela, ali i pripremu za sudjelovanje u demokratskom društvu.

Ključne riječi: retorika, govorništvo, nastava, kurikulum, gimnazija

Summary

Rhetorical module in Croatian language teaching

This paper deals with teaching rhetoric in Croatian high school education with the aim of highlighting its rather unfavorable position and raising awareness of its importance. The paper begins with a historical overview of rhetorical pedagogy, so it looks back at the most important ancient Greek and Roman speakers. The following is an overview of available public speaking curricula in Croatian high schools. Given the relatively small number of schools in Croatia that provide their students with the opportunity to attend speaking classes and formally acquire rhetorical competencies, it is assumed that rhetorical contents are taught in some form within the mandatory subject of Croatian language. Through an analysis of the *National Curriculum Framework for Elementary Education*, the linguistic and communication area is presented, encompassing the planned rhetorical content. By examining the *Curriculum of the subject Croatian language for primary schools and grammar schools*, prescribed educational outcomes for the four grades of high schools are presented. The analysis of the textbooks proposed for the subject Croatian language shows the contents intended for the realization of those outcomes. The proposal of the rhetorical module in the teaching of the Croatian language for all four grades of grammar school, which includes topics in the field of rhetoric, was then presented. Such a suggested module would be extremely useful and important for students' development of communication and social skills, critical thinking, self-confidence growth, understanding and interpretation of literary works, but also preparation for participation in a democratic society.

Key words: rhetoric, public speaking, teaching, curriculum, high school